

**T.C.
DİCLE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

İNKILÂPLARIN TÜRK KADINI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

(1919–1937)

HAZIRLAYAN

Nazlı ÇİVRİLLİ

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARIBIYIK

**DİYARBAKIR
2005**

ÖZET

Türk kadınının toplumdaki statüsü, tarih boyunca değişiklikler göstermektedir. Eski Türklerde kadın, toplumda erkek ile hemen hemen eşit haklara sahipken Müslümanlığın kabul edilmesi ile birlikte geleneksel-dinsel sistemin toplumda varlığını hissettirmesi nedeniyle tamamen değişmiştir. Türk kadını zamanla toplumdan soyutlanmış sadece ev kadını ve annelik görevleriyle sınırlandırılmıştır.

Osmanlı Devletinde gerileme döneminin başlamasıyla birlikte ağır yenilgiler alınması Devletin bazı kurumlarında modernleştirmenin gerekliliğini göstermiştir.

1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Humayun ile Tanzimat Dönemi olarak adlandırılan Batılılaşma süreci başlamıştır. 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Kanunu-i Esasi yürürlüğe girmiş ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasıyla başlayan yeni dönemde kadınların toplumsal konumlarıyla ilgili önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1913'te İstanbul'da ilk kız lisesi açılmış, kadınların çıkardıkları gazete ve dergilerin sayısı artmıştır. 1914'te kız öğrenciler için üniversite (İnas Darü'l Fünun) açılmıştır.

Bu dönemde patlak veren I. Dünya Savaşının koşulları nedeniyle kadınlar öğretmenlik dışında başka işlerde de çalışmaya başlamışlardır. Bu durum kadının sosyal hayatında bazı değişikliklerin meydana gelmesine olanak vermiştir. Çıkarılan Hukuk-i Aile Kararnamesi şeriat hukukunun düzenlemiş olduğu aile hukukuyla ilgili bölümlerde dinsel kaynaktan çok fazla uzaklaşmadan ufak değişikliklerin yapılmasını öngörmüştür. Ancak 1917'de yürürlüğe giren bu kararname 1919'da kaldırılmış aile hukuku yeniden şeriat kurallarına bırakılmıştır.

Osmanlı Devletinde bu gelişmeler yaşanırken Batı'da daha önce yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler, Sanayi İnkılâbı ve teknolojik gelişmelerin etkileri sonucunda oluşan köklü değişimler yaşanmaktadır. Bu gelişmeler de kol gücünden çok, zekâ gücünün önem kazanmasına yol açan Sanayi İnkılâbı ile kadınlar ücretli olarak ve işçi statüsü altında çalışma yaşamı içinde yer almışlardır.

Dünyada bütün toplumlarda kadınlar hakları için mücadele vermişlerdir. Türk kadınının hakkını elde etmek için verdiği savaş bütün dünya toplumlarının kadınlarının savaşlarından farklıdır. Kurtuluş Savaşı Türkiye'nin yeniden doğuşunun savaşı olup bir memleketin ölüm - kalım için verdiği olağanüstü bir savaş örneğidir. Kurtuluş Savaşında Türk kadını memleketin varlığı için erkeği ile omuz omuza benzeri görülmedik bir mücadele vermiştir. Bu kurtuluş mücadelesi sonucunda kadın haklarının gelişimi için

yoğun bir mücadele başlatılmıştır. Bu defa mücadele alanı cehalet olmuştur. Genel olarak toplumun, özel olarak da Türk kadınının cehaletten kurtarılması için savaşılacaktır.

Cumhuriyet döneminin ulusal eğitim alanında gerçekleştirdiği en önemli inkılâbı iki başlı eğitime son veren 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması olmuştur. Kadın haklarının kazanılmasında atılan ilk adım olan bu kanunla eğitim alanında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Kıyafet ve harf değişiklikleri de sosyal alanda yapılan diğer yenilikler arasında yer almaktadır. Atatürk için kadın kıyafeti önemli konulardan biri olmuştur. Çünkü çağdaş bir ülkenin kıyafeti de çağdaş olmalıdır. Bu nedenle 1925'te Kastamonu'da yaptığı mitingde fes kadar çarşaf konusunu da irdelemiştir. Ancak çarşafa karşı kanun çıkarılamamıştır. Çünkü din ve gelenek toplum için kolay bırakılabilecek değerler arasında yer almamaktadır. 1928'de yazının bir din sorunu olmayıp, uygarlık sorunu olduğunun anlaşılması ve bu soruna çözüm yolu bulma gerekliliği gündeme gelmesi sonucunda Harf İnkılâbı gerçekleştirilmiştir. Kabul edilen yeni harflerle kadın daha kolay okuma, yazma ve öğrenme imkânına kavuşmuştur.

Atatürk'ün gerçekleştirdiği hukuk inkılâbı ise eski hukukun sistem olarak dayandığı temel kaynakları saf dışı bırakarak, batı hukuk sisteminin benimsenmesi anlamını taşımaktadır. 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun ile kadına erkek karşısında hukuki eşitlik verilmiştir.

Türk kadınının ekonomik alanda üretime katılması için Cumhuriyet Döneminde ciddi önlemler alınmıştır. Zanaat okulları iyileştirilmiş, yeni zanaat okulları açılmıştır. 1926 yılında çıkarılan Memurin Kanunuyla kadınlar memur olmaya başlamışlar ve o zamandan günümüze kadar geçen sürede kamu alanında çalışan kadınların sayısı artmıştır. Kadınların çalışma yaşamlarına yönelik düzenlemeler yeterli olmamakla birlikte yapılmaktadır.

Türk kadınına seçim hakkının tanınması Cumhuriyet ideolojisinin gerçekleştirdiği en önemli inkılapdır. 1930'lu yılları siyasi haklar için bir başlangıç noktası olarak ele alabiliriz. 1930 yılında Türk kadınına belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını tanıyan Yeni Belediye Kanunu kabul edilmiştir. 1934'te de Milletvekili Seçimi Kanunuyla seçme ve seçilme hakkı Türk kadınına tanınmıştır. Böylece Türk kadını Mecliste temsil hakkını elde etmiştir. Fakat Türk kadını hala ilk seçimde elde ettiği oy oranını yakalayabilmiş değildir. Kadınlarımız sosyo-kültürel alanda, hukuk alanında, ekonomik alanda ve siyasal alanda elde ettikleri haklarla ve büyük güçlüklerle gerçekleştirilen inkılaplarla çıkmış oldukları yola önlerine çıkan engellere rağmen devam etmektedirler.

ABSTRACT

The status of Turkish women has shown changes during the history. By the accepting of Islam women has almost same rights with man at the ancient turkish. As a result of the religious and traditional system occurred, as it totally changed. By the time, Turkish women have been removed from society and responded house wife.

At the Ottoman, with the beginning of moving back, has suffered defeat. That shows that country needs to be modernized in some institution.

Prosess of westernize which is named with the Gülhane Hatt-ı Humayun that advertised in 1839 the period of Tanzimat. In 1908 with the advertising of II. Meşrutiyet Kanun-i Esasi has been accepted and the new period began with the opening of Meclis-i Mebusan. In this period status of women has been changed by important improvements. In 1914 University (İnas Darü'l Fünun) has been opened for the student of girl.

This Period because of appearing of 1.th world war, woman have begun to work different jobs instead of teacher. This situation has made some changes in women social life. Brought out Hukuk-i Aile Kararname has made some little changes without avoiding religious source to the family law, which was arranged by Islamic law. It is become operative in 1917 but it is removed in 1919 and Islamic laws again become oprative.

While these improvements are lived at the Ottoman Empire, west has been living some strong improvements as a result of Renascence and Reform movements, Geographic investigating, and effects of technological improvements. These improvements made kind power more important than man power. With the Industrial Revaluation woman began to work with salary as a worker status in the society.

Women have fought for their rights in the all society of world. Turkish women made different fight than any other world society woman's fight to have right in society. War of Independence is an extraordinary example of rebirth of Turkey. Turkish women have fought with the man for their independence at the War of Independence. As a result of independence fight, fight of improvement of women rights began. This time fight of ignorance began. There is going to be fight to get rid of ignorance both general society and customly Turkish women.

The most important revolution that is appeared period of republic in international education is to end two head education by bringing out Tevhid-i Tedrisat law in 1924. By the first step of qualifying women rights law has made new arrangements in education. Clothes an alphabet changes are different changes made in social improvement. Women

clothes are one of the most important subjects for Atatürk. Because a modern country must have a modern clothes. Because of this, as a fez and garment subject are considered in meeting that is made in Kastamonu in 1925. But there were no law for the garment. Because religion and tradition are not placed to leave in society. Alphabet revelation has been made in 1928, as a result it is understood that writing is not a religious problem it is civilization problem and this problem must be solved. Women began to learn reading, writing and learning with new alphabet.

Law revolution, which is made by Atatürk is adopted to west law system instead of ancient law system. By the accepting of Turkish civil law in 1926, women has been given equality law opposite the man.

At the period of republic to be joined to economical production for women are made important decision. New trade schools are opened. By the Memurin Law women began to be a clerk in 1926. From that time to today they populated. It is real that, work law has very important effects for woman to work. With the accepted law, women, man and children's work conditions are rearranged.

To be given the woman election right is the most important revolution that republic made. Years of 1930 are the beginning point for the woman political rights. In 1930 Turkish women are given the right of election of city hall. In 1934 Turkish women are also given the right of election of member of Parliament. But Turkish women still couldn't catch the first vote rate. Our women make headway to the social, economical, legal fields and still continue to involve in politics.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

Üye :

Üye :

Üye :

Üye :

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

...../...../2005

Prof. Dr. Emrullah GÜNEY

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bilindiği gibi toplumun temelini aile, aile kurumunun temelini de kadın oluşturmaktadır. Bu nedenle kadınlarla ilgili çalışmalara her zaman ihtiyaç duyulacaktır. Kadın sorunlarına çözümler üretilmesi daha sağlıklı bir toplum yaratabilmenin ilk şartıdır. Olaylara çözüm üretebilmek için ise olayın tarihi gelişiminin bilinmesi gerekmektedir. Tarihsel süreç, toplumla birlikte kadının geçirdiği evreleri ortaya çıkarmaktadır. Ancak açıklanması gereken temel problem kadın kelimesinin ne anlam ifade ettiğidir. Kadın nedir? Sorusunu sormak herhangi bir nesneyi tanımlamak anlamına gelmektedir. Kadının da bir insan olduğu gerçeğinden hareket edeceğim için kadınının ne olduğuna dair bir tanımlama yapmayacağım. Sadece Türk kadınının toplum ve dönem itibariyle nasıl algılandığını ve bu algının ne gibi değişimlere uğradığını, hangi evrelerden geçerek bugünkü kadın algısına ulaşıldığını ortaya koymaya çalışacağım. Bu bir tanımlama olmayacak sadece bir anlatım biçiminden ibaret olacaktır.

Geçtiğimiz yüzyılda yaşanan tarihsel olaylar ve toplumda yer bulan çağdaş kavramlar dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadın kimliğinin yeniden tanımlanmasına yol açmış ve kadınların özgürlük mücadelesi vermelerinde etkili olmuştur. Kemalist sistem, asırlarca toplumdan dışlanmış ve kimliksizleştirilmiş olan Türk kadınıni yeniden sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik kısacası her alanda toplumun aktif bir üyesi haline getirmiş, Cumhuriyet Döneminde kadın yurttaş kimliğini kazanmıştır. Ancak M. Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra tekrar dirilen yozlaştırma hareketleri kadının çağdaşlaşmasında bazı sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Türkiye’de Atatürk inkılâplarının neden olduğu değişim sayesinde Türk kadını toplumsal sıçrama yaşamıştır. Türk kadını tarih boyunca cinsiyet fenomeni nedeniyle farklı statülerde yer almıştır. Tarih, geçmişten geleceğe ışık tutan bir araçtır. Bu nedenle günümüzde kadın olmaktan kaynaklanan sorunların nedenini bulmak ve M. Kemal Atatürk’ün Türkiye’de gerçekleştirdiği devrim sonrasında, büyük güçlüklerle hayata geçirilen inkılâplarla, toplumun kadına bakışını değiştiren ve araştırmanın asıl konusunu oluşturan inkılâpların, Türk kadınıni ne şekilde etkilediği ve yeni toplumda Türk kadınının nasıl bir statüye sahip olduğu konularını aydınlatmak için Türk kadınının tarihsel süreçte geçirdiği evreleri inceledik.

1919–1937 yılları arasını kapsayan dönemde yapılan inkılâpları geçmişle bağlantılı olarak ve kendinden sonraki dönemle de ilişkilendirerek aydınlatmaya çalıştık. Bu şekilde

Türk kadınının geçirdiği evrelerin ve dönem dönem yaşadığı değişimlerin daha net bir şekilde açıklığa kavuşturulacağı umulmaktadır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Her bölümün kendi içinde bütünlük sağlamasına ve kendinden sonraki bölüme temel oluşturmasına dikkat edilmiştir.

Birinci bölümde Türk kadını konusunda genel olarak bilgi verilmesi için tarihsel süreçte Türk kadınının geçirdiği evreler Müslümanlık temel alınarak, Müslümanlık öncesi ve sonrasında dönemin devletleri içerisinde Türk kadınının bulunduğu durum ve toplumun kadına bakış açısı konularına yer verildi. Osmanlı Devletinde kadın ve Batı dünyasında yaşanan gelişmelerin Türk kadını üzerinde yarattığı değişim konularına değinildi. Osmanlı'da Klasik Dönem, eski yeni çatışmasının yaşandığı Tanzimat Dönemi ve kırılma noktası olarak görülen Meşrutiyet Dönemi alt başlıkları altında ele alındı. Batı dünyasında yaşanan Sanayi İnkılâbıyla birlikte başlayan kadınların iş alanına kitle halinde ücretli işçi olarak girmeleri kadın sorununun ve kadın hakları için verilen mücadelenin Sanayi İnkılâbıyla aynı zamanda başladığını göstermektedir. Bu nedenle Batı dünyası gelişmeleri Sanayi İnkılâbı öncesi ve Sanayi İnkılâbı sonrası olarak incelendi.

İkinci bölümde Cumhuriyet Dönemi Türk kadınının Osmanlı kadınından devraldığı miras başlığı altında Türk kadınının savaşlarda erkeği ile birlikte omuz omuza verdiği mücadeleler, bu dönemde yapılan hukuki düzenlemeler ve kadın örgütlenmeleri konuları incelendi.

Üçüncü bölümde ise araştırmamızın asıl konusunu oluşturan M. Kemal Atatürk'ün büyük zorluklarla hayata geçirdiği inkılâpların Türk kadını üzerindeki etkisi incelendi. M. Kemal Atatürk'ün düşünceleri neticesinde Türk kadınının bu dönemde eğitim alanında, sosyo-kültürel alanda, hukuk alanında, siyaset alanında ve ekonomik alanda kazanmış olduğu haklara yer verildi.

Türkiye'de kadınların eğitim sürecine, iş yaşamına, üst yönetime ve siyasete daha yüksek oranda katılımlarının sağlanması için önündeki engellerin kaldırılması, katılımın teşvik edilmesi ve toplumun kadın üzerindeki geleneksel-dinsel bakış açısının değişmesini umuyoruz.

Kaynak taraması esnasında yardımlarını esirgemeyen Milli Kütüphane Mikrofilm arşivi görevlilerine, İstanbul Üniversitesi Kadın Eserleri Kütüphanesi sorumlusu Kemal ÖZTÜRK'e, Diyarbakır Halk Kütüphanesi çalışanlarına ve çalışmam süresince yardım ve desteğini esirgemeyen başta değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mustafa SARIBIYIK olmak üzere, katkısı olan herkese teşekkürü bir borç biliyorum.

Nazlı ÇİVRİLLİ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	III
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK KADINI.....	5
1. 1. Müslümanlığın Kabul Edilmesinden Önce Türklerde Toplumsal Durum ve Türk Kadını.....	6
1. 2. Müslümanlığın Kabul Edilmesinden Sonra Türklerde Toplumsal Durum ve Türk Kadını.....	11
1. 3. Osmanlı Devleti Döneminde Türk Kadını.....	14
1. 3. 1. Klasik Dönemde Türk Kadını.....	15
1. 3. 2. Tanzimat Döneminde Türk Kadını.....	18
1. 3. 3. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını.....	25
1. 4. Batı Dünyasında Toplumsal Durum ve Batı Kadın Hareketinin Gelişimi.....	30
1. 4. 1. Sanayi İnkılâbı Öncesi Toplumsal Durum ve Batı Kadını.....	31
1. 4. 2. Sanayi İnkılâbı Sonrası Toplumsal Durum ve Batı Kadını.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK KADINININ DEVRALDIĞI MİRAS.....	39
2. 1. Türk Kadınının Sosyal ve Siyasal Örgütlenmeleri.....	39
2. 1. 1. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti.....	42
2. 1. 2. Türk Kadınlar Birliğinin Faaliyetleri.....	45
2. 2. Türk Kadınına İlişkin Hukuki Düzenlemeler.....	50
2. 2. 1. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve Türk Kadını.....	50
2. 2. 2. Hukuki Aile Kararnamesi ve Türk Kadını.....	51
2. 3. Savaşlarda Türk Kadını.....	53
2. 3. 1. Balkan Savaşlarında ve I. Dünya Savaşında Türk Kadını.....	54
2. 3. 2. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNKILÂPLARIN TÜRK KADINI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	65
3. 1. Sosyo Kültürel Alanda Yapılan İnkılâplar ve Türk Kadını.....	66
3. 1. 1. Eğitim Öğretimin Birleştirilmesi ve Türk Kadını.....	66
3. 1. 2. Kılık Kıyafet Değişikliği ve Türk Kadını.....	81
3. 1. 3. Harf İnkılâbı ve Türk Kadını.....	89
3. 2. Hukuk Alanında Yapılan İnkılâplar ve Türk Kadını.....	93
3. 2. 1. Türk Medeni Kanununda Türk Kadını.....	94
3. 2. 2. Yeni Türk Medeni Kanununda Türk Kadını.....	102
3. 3. Ekonomi alanında Yaşanan Gelişmeler ve Türk Kadını.....	105
3. 3. 1. İzmir İktisat Kongresi ve Türk Kadınına Yönelik Etkileri.....	106
3. 3. 2. Memur Kanunu ve Türk Kadınının Memuriyet Hayatı.....	109
3. 4. Siyasal Alanda Yapılan İnkılâplar ve Türk Kadını.....	124
3. 4. 1. Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi.....	126
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	140

GİRİŞ

Çağdaş Türk kadınının günümüz toplumunda ulaşılmış olduğu sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik durumu, geride bıraktığımız yüzyılın eseridir. Son yüzyıllık tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar tüm dünyayla birlikte Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu süreç içerisinde Türk kadını özgürlük mücadelesini vermiş, çağdaş haklarını kazanmıştır.

Türk kadınının toplumdaki statüsü, tarih boyunca değişiklikler göstermektedir. Eski Türklerde, çağdaşları olan Çin, Hint, Arap, Moğol, Roma, Yunan gibi ülkelerin kadınlarıyla karşılaştırma yapıldığında Türk kadınının oldukça iyi bir statüye sahip olduğunu görmekteyiz. Kadın, Türk ailesi içinde erkeği ile hemen hemen eşit haklara sahip durumda ancak yine de erkek birinci derecede rol oynamaktadır.¹

Tarihsel süreç içinde Türk kadınının sosyal durumundaki farklılaşmaları göz önüne çıkarabilmemiz için dönüm noktası olarak Türklerin Müslüman oldukları dönemi ele almak durumundayız. Çünkü Türklerin 10. yüzyıldan itibaren Müslümanlık ile tanışmalarıyla birlikte sosyal hayatlarında ve özellikle Türk kadınının sahip olduğu statü de göz ardı edilemeyecek farklılaşmalar meydana gelmiştir. Bu değişimde Müslümanlıktan çok Arap ve İran kültürlerinin etkileri görülmektedir. Zaten Türkler Müslümanlıkla bu kültürlerin aracılığıyla tanışmışlardır. Bizans toplumu ile başlayan ilişkileri sonucunda özellikle saraylarda bu toplulukların etkileri dikkat çekmektedir.²

Türk kadınının geçirdiği bu değişim 300–350 yıl gibi zaman zarfı içerisinde oldukça yavaş bir seyir göstererek oluşmuştur. Bu zaman zarfında Selçuklular Döneminde adını duyuran kadınlara rastlanmaktadır. Örneğin, bir vakıf kurarak ünlenen Gevher Nesibe Hatun, teşkilat kuran Fatma Bacı gibi bazı isimler de örnek olarak gösterilebilir. Siyaset alanında ünlenmiş kadınlar arasında ise Tuğrul Bey'in Hanımı Altuncan Hatun ve Melikşah'ın hanımı Terken Hatun'un hükümdarlık ve Beyler üzerinde etkilerinin olduğu bilinmektedir.³ Nizamülmülk, Siyasetname adlı eserinde bu konuya yer vermiştir. Ancak Nizamülmülk'ün kadın konusundaki düşünceleri oldukça acımasızdır. Nizamülmülk, eserinde kadınların akıllarının olmadığından, onlardan

¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (Haz. Mehmet KAPLAN), İstanbul, 1976, s. 155, 156.

² 1911 yılında İstanbul'da basılmış olan eserin günümüz Türkçesine çevrilmiş biçimi: Celal Nuri (İLERİ), *Kadınlarımız*, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Haz. Özer OZANKAYA), Ankara, 1993, s. 163, 164.

³ Şefika KURNAZ, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1996, s. 13.

sadece neslin güzel olarak devam edebilmesi için yararlanılabileceğinden bahsetmektedir. Padişah kadınlarının ise dışarıyı görmedikleri için işlerini yaptıkları hizmetkârlara verdikleri emirlerin fesat çıkardığını ve hatalı olan bu emirlerin padişahın ihtişamına gölge düşürdüğünü bu nedenle kadınların siyasi alandan uzak tutulmaları gerektiğine yer vermiştir.⁴

18. yüzyıldan itibaren Batı karşısında alınan yenilgiler Osmanlı aydınlarını Batı yeniliklerine yöneltmiş askeri alanda başlayan yenilikler 1839'daki Tanzimat Hareketi ile her alanda kendini göstermiştir. Tanzimat Döneminden önce meydana gelen değişimler, geleneksel ve dinsel nitelikli yaşamın sonucu olarak çok yavaş bir seyir göstermiştir. Tanzimat Dönemiyle birlikte başlayan çağdaşlaşma hareketi kadın üzerinde olumlu değişimler meydana getirmiştir.⁵

Osmanlı toplumunda kadının durumu ile ilgili sorunlar 19. yüzyılda ifade edilmeye başlanmıştır.⁶ Aydınlanma çağı olarak bilinen bu dönem, temelinde Rönesans ve Reform hareketleri, coğrafi keşifler, Sanayi İnkılâbı ve teknolojik gelişmelerin yer aldığı Batı'da köklü değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde sınıfların eşitliği, insan hakları, köleliğin kaldırılması gibi konular tartışılırken kadınlar da kadın erkek eşitliği konusunda mücadeleye başlamışlardır. Kadınların kitle halinde hareketleri ilk kez Fransız Devriminde ortaya çıkmıştır. Ancak kadınlar devrimden beklediklerini elde edememişlerdir.⁷ Sanayi İnkılâbıyla birlikte işçi olarak çalışmaya başlayan kadınlar düşük ücret alma ve çalışma şartlarının olumsuzluklarına baş kaldırmışlardır.

Bütün toplumların yapılarını oluşturan kültürel normlar vardır. Bu normları ya geleneksel değerler ya dinsel değerler ya da her iki unsurun birleştiği ortak değerler oluşturur. Kadın içinde bulunduğu toplumun değer yargılarına veya ideolojik kalıplarına göre toplumdaki yerini alır. Kadının toplumdaki yeri bahsettiğimiz değerlerle birlikte ülkenin gelişme düzeyine de bağlıdır.

Tanzimat dönemi sonrasında iki yönlü düşünce yapısı ortaya çıkmıştır. Bazı geriye dönüşlerin yaşanmasıyla birlikte dünyada meydana gelen yeni siyasal akımlarda Osmanlı Devleti içerisinde etkili olmuşlardır. Türkiye, gerçekleştirdiği inkılâplarla

⁴ Nizamülmülk, Siyasetname, (Türkçesi, Nurettin BAYBURTLUGİL), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1981, s. 246.

⁵ Türk kadınının Osmanlı Devleti döneminde verdiği mücadele için şu eserler incelenebilir: Muhaddere TAŞÇIOĞLU, Türk Osmanlı Cemiyetlerinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Ankara, 1958; Şefika KURNAZ, a. g. e. , s.13.

⁶ KURNAZ, a. g. e. , s. 14.

⁷ Serpil ÇAKIR, Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19, 20.

İslami kuralların yanında çağdaş normları da benimseyerek yeni bir toplum yaratma yoluna girmiştir. Bu yeni toplum içinde Türk kadınının statüsü değişmiştir. Türk kadını sosyal, siyasal, ekonomi gibi her alanda farklı biçimde algılanmaya başlamıştır. Toplumsal yaşantı da oluşan değişim yeni sorunları da ortaya çıkarmıştır. Bu sorunları geriye doğru adımların atıldığı istibdat dönemi ve toplumsal değişimin yaşandığı II. Meşrutiyet hareketi izlemiştir. Böylece eski-yeni yani geleneksel-dinsel değerlerle çağdaş değerlerin çatışma süreci yaşanmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde sosyal hayatta köklü değişimler meydana gelmiştir. Kadın sorunlarının giderilmesi açısından ciddi adımların atıldığı bu dönemde kadının toplumdaki etkinliği artmıştır. Bu gelişmeleri Türkiye'nin siyasal yaşantısından ayırt edemeyiz. Türkiye Cumhuriyetinde siyasal açıdan tepeden inme bir zorlama olduğu düşünülse de kadın haklarının kazanılmasının temeli bu dönemde atılmıştır denilebilir.

Türk kadınının inceleme konusu yapılması Türkiye'nin yakın tarihinde meydana gelmiş olan Ortadoğu'da Halifeliğin kaldırılması, anayasal bir kural olarak laikliğin yerleştirilmesi, eğitimin birleştirilmesi ve siyasal alanda dini devlet işlerinden ayıran tek Müslüman ülke olması gibi değişimler sonucunda oldukça zor bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸

Türkiye'de yaşanan en önemli toplumsal değişim, Cumhuriyet Dönemi ile birlikte başlamıştır. Çağdaş bir toplum oluşturmak için her alanda yapılan inkılaplar Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilmiştir. Kadın Türk toplumundaki kadercilik anlayıştan sıyrılarak çağdaş haklarını istemeye başlamıştır. Bu adımlarda M. Kemal Atatürk belirleyici bir rol oynamıştır. Türk kadını çağdaş ülke kadınına göre daha erken bir dönemde çağdaş haklarını elde etmeye başlamıştır. Türk Devrimi Türk kadınının uygar dünyada olması gereken konuma gelebilmesi için tarihinin en büyük çabasını göstermiştir. Türk Devrimiyle birlikte Türk kadını devrim öncesine göre tamamiyle farklı bir kimlikte ve statüde yer almıştır. Atatürk'ün düşüncesinde yer alan kadın konusunda Tanzimat ile başlayan batılılaşma hareketleriyle birlikte batı klasiklerini okuma ilgisi etkili olmuştur.⁹

Cumhuriyetin ilan edilmesine kadar olan süreçte yaşanan toplumsal farklılaşmaya neden olan etmenler batı kaynaklı olarak değerlendirilirken, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte batı etkisine ek olarak yeni ideolojinin içeriğinin

⁸ Nermin ABADAN UNAT, "Toplumsal Değişme ve Türk Kadını", **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979, s. XIII.

⁹ Leyla KIRKPINAR, Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 25.

de etkisinin olduğu gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda toplum yapısında değişimler ortaya çıkmıştır. Eğitim öğretimin birleştirilmesi, Medeni Kanunun kabul edilmesi, kadınların siyasal alanda statü edinmeleri gibi yenilikler değişim sonucunda gerçekleştirilen inkılâplardan bir kaçıdır. Bunlarla birlikte Cumhuriyet Döneminde toplumsal, siyasal, kültürel alanda yaşanan çağdaşlaşma hareketleri toplumsal değişime etki eden faktörler arasındadır. Bu etmenler iç ve dış gelişmelere de dayanmaktadır. Yaşanan gelişmeler toplumsal alanlarda büyük değişimlere yol açmıştır. Toplumsal hayatta yaşanan karışıklıklar kadının toplumdaki statüsünde de karışıklıklar meydana gelmesine sebep olmuştur. 1950'li yıllarda ekonomik alanda, kültürel yapıda, dini kalıplar ve sosyal hayatta kadın açısından bu alanlara karşı bir uzaklaşma meydana gelmiştir. Bu durum fırsat eşitsizliği yaratmıştır.

Türk kadınının kazanmış olduğu haklar kadın erkek ilişkilerinde hukuki bir eşitlik sağlamış olsa da sosyal hayattaki eşitsizlik devam etmektedir. Bu durum bize kazanılan hakların kadını istediği düzeye getiremediğini göstermektedir. Bahsettiğimiz eşitsizlik, yüzyıllar boyunca toplumsal davranışlara hükmeden kültürel normlardan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kadın çağdaşlaşma hareketinde geri planda kalmaktadır. Kadın üzerindeki geleneksel ve dinsel tutum devam ettiği sürece sosyo ekonomik, kültürel ve en önemlisi siyasal alanda yaşanan uygulama eksikliği devam edecektir.

Türkiye geliştirmekte olan bir ülke olarak geleneksel ve dinsel değerlerin etkisinin devam etmekte olduğu bir ülkedir. Bu etkenler toplumsal işbölümünün belirleyicileridir. Bu değerler kadının yerini ev kadınlığı ve annelikle tanımlamaktadırlar. Toplumun dinamik elemanını erkekler, geri kalan kısmını da kadınlar oluşturmaktadır.¹⁰

Kadın yasalar karşısında erkekle eşit bir statüde yer alsa dahi topluma hala bu eşitliği benimsetebilmiş değildir.

¹⁰ Gülten KAZGAN, "Türk Ekonomisinde Kadınların İşgücüne Katılması, Mesleki Dağılımı, Eğitim Düzeyi ve Sosyo Ekonomik Statüsü", **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma, Eğitim, Ekin Yayınları ve Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1979, s. 137.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTE TÜRK KADINI

Kadının toplumda giderek artan fonksiyonunun incelenmesi önemli bir konudur. Türk kadınının son yüzyılda, özellikle Cumhuriyet Döneminde yaşanan sosyal değişim içindeki yerinin ne olduğu sorusu sık sık tekrarlanmış ve bu soruna cevap aranmıştır.

Toplumsal değişmelerin kadın dünyasında yol açtığı etkileri daha yakından inceleyebilmemiz için tarihsel verilere daha yakından bakmamız gerekmektedir. Tarihsel süreç, toplumla birlikte kadının geçirdiği evreleri net bir şekilde ortaya koymamızı sağlamaktadır. Tarih derinliğine araştırıldığında kadının insanlığa dayatılan her türlü eşitsizliğin ilk kurbanı olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadının tarih boyunca kimliği ve kişiliğinden yoksun bırakılarak erkeğe sürekli tutsak edilmesi, toplumun çöküşünü beraberinde getirmiştir. Çünkü toplumu kadın ve erkek olarak iki birey oluşturur. Bu bireylerden birinin önü kapatılırsa toplumun yarısının önü kapatılmış demektir. Bu şekilde istenilen gelişme sağlanamaz. Kadının tutsaklığı genel olarak toplumsal düşüşün göstergesi olduğu gibi kadının özgürleşmesi de toplumsal gelişmenin sağlandığının göstergesidir.

Kadın evrenin kaynağı olan yaratıcı gücün yarısıdır. Evren yalnızca bir gücün sürekliliğini devam ettirerek varlığını koruyabilmektedir. Bu güç de dişi ve erkek olarak eşit iki parçaya ayrılmıştır. Bu parçaların biri olmadan diğerrinin evreni devam ettirebilmesi mümkün değildir. Her iki yaşam kaynağı aynı öğelerden yapılmıştır. Bunların bir araya gelmeleri yeni yaşamları oluşturmaktadır diyen Celal Nuri kadını evrenin kaynağı olan yaratıcı gücün yarısı olarak değerlendirmektedir.¹¹ Bu açıklamayı göz önünde bulundurduğumuzda genel bir yargı olarak çoğu toplumların zihnini bulandırmış olan kadının küçüklüğünden ya da erkeğin yüceliğinden söz etmenin bir bilimsel dayanağının olduğu varsayımını ortaya atmamız da mümkün değildir.

Sosyal değişim sürecinde Türk kadınının durumunu belirleyebilmek için bazı toplumsal özellikleri açıklamak gerekmektedir. Böylelikle, Türk kadınının kültürel kimliğinin nasıl oluştuğu sorununa daha kolay bir şekilde yanıt bulabiliriz. Türk kadını kimliği araştırmasına Müslümanlığın Türkler tarafından kabul edilmesinden önceki dönemi yani sadece Türk kimliğinin var olduğu süreci ele alarak başlayacağız.

¹¹ Celal Nuri (İLERİ), a. g. e. , s. 1.

1. 1 Müslümanlığın Kabul Edilmesinden Önce Türklerde Toplumsal Durum ve Türk Kadını

Eski çağlardaki ilk Türk boylarından başlayarak Türklerin Müslümanlığı kabul ettikleri m. s. 9. yüzyıla kadar süren tarihi dönem içinde Türkler, ilk zamanlarda göçebe bir hayat devam ettirirlerken zamanla yerleşik hayatı benimsemişler, bu değişim sonucu kadının toplum içindeki konumunu da değiştirmiştir. Göçebe dönem içinde Türk kadını, erkekle eşit bir konumda yer almıştır.

Müslümanlığın kabul edilmesinden önceki dönemlerde Türk kadınına farklı yönlerden ele alan birçok eser bulunmasıyla birlikte bu dönem üzerine yapılan ilk araştırmalardan olması itibariyle Ziya Gökalp'in eserleri büyük önem taşımaktadır.

Ziya Gökalp, Türkçülüğün Esasları adlı eserinde Müslümanlık öncesi dönemin kültürel yapısını şu şekilde ele almaktadır:

*“Eski Türkler hem demokrat hem de feminist idiler. Zaten demokrasi beraberinde feminizmi getirir. Çünkü demokraside savunulan eşitlik ilkesidir. Türklerin feminist olmalarının özel bir sebebi daha vardır. O da Şamanizm dinine inanıyor olmalarıdır.”*¹²

Eski Türk topluluklarına kadın ve erkeğin temsil ettiği din ile sihir (Şamanizm ve Toyonizm) birbirine eşit tutulmuştur. Şamanizm kadının kutsallığını, Toyonizm ise erkeğin kutsallığını ön plana çıkaran dinlerdir. Şamanizm inancı kadına önem verilmesini gerektirmektedir. Türk Şamanları büyü gücüyle mucizeler gösterebilmek için kendilerini kadınlara benzetmişlerdir. O dönemde yapılan her işin hem Şamanizm'e hem de Toyonizm'e uygun olmasına önem verilmiştir. Bu nedenle bütün toplantılarda kadın ve erkek beraber bulunmuşlardır. Her iki cinse ait olan bu eşitlik kadın ve erkeğin toplum içinde de eşit haklara sahip olmaları sonunu hazırlamıştır. Bu inanç kadına önem verilmesini gerektirmektedir. Ayrıca eski Türklerde asalet sadece baba soyundan geçmemektedir. Bir insanın tam asil olması için hem ana soyunun hem de baba soyunun asil olması gerekmektedir.¹³

Ailede çocukların sorumluluğu yalnızca babaya ait değildir. Anne de bu sorumluluğu paylaşmak durumundadır.¹⁴ Dul kalan kadın çocuklarının tek koruyucusu, evinin tek idarecisi olmaktadır. Kadınlar bütün etkinliklere yüzleri açık olarak katılmaktadırlar. Böylece ailenin, kadınla erkeğin aynı sorumluluğu paylaştığı aile

¹² Ziya Gökalp, a. g e. , s. 158.

¹³ A. g. e. , s. 158.

¹⁴ A. Afet İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1968, s. 28.

tipine benzeyen bir sistem temeline dayandığı görülmektedir. Kızlar kendileriyle evlenmek isteyen erkeklerle düello etmekte, yendikleri erkeklerle ise evlenmemektedirler.¹⁵ Bu gelenek kadınların erkeklerle eşit durumda olduklarının göstergesidir. Çünkü kadınlarında erkekler gibi iyi kılıç kullanabilecek eğitimi aldıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ancak kızların yendikleri erkekle evlenmek istememeleri kadının kendi kendini ikinci plana ittiğini göstermektedir. Çünkü kadın için erkeği ondan daha güçlü olmalıdır. Eşinden fiziksel olarak daha ileri bir seviyede olmayı kadın hazmedememektedir. Kadın her zaman korunma ihtiyacı hissetmektedir. Bu nedenle kendini erkeğin koruyuculuğuna bırakmaktadır.

Eski Türk topluluklarının kültür yapıları üzerine araştırmaları ile tanınmış bir kadın araştırmacı olan Emel Esin “Katun” (Türk Kadınına Dair) adlı eserinde Türk kadınının ilk devirleri hakkında şu saptamayı yapmaktadır:

“Türk Havası ..., İç Asya'nın kuzeyinde, yüksek ve karlı zirvelerin eteğinde, çam ve kayın ağaçlarının bittiği sahada doğdu... Tarihi asırlara uzanan bu devirde, Türk kadınının şahsiyeti çift veçhede gelişti. Kış aylarını ocak başında, ...Anne ve aşçı, fakat ateş ibadeti ile geçiriyordu. Yün eğiriyor, yünleri ve keçeleri boyayıp, işleme ve dokuma ile uğraşıyordu. Bahar gelip, sürüler otlığa çıkarırken, kadınların yaşayışı değişirdi. Onlarında günlük hayatında, at üstünde çobanlık etmek, düşman bir boyun saldırısına karşı koymak veya ondan kaçmak, sürüler çalınır ise avlanarak geçim temin etmek gibi haller tabii idi. Bütün bir boyun yok edilmesi ile bitebilen hükümdardan korunabilmek için, erlerde bulunan vasıflar gerekiyordu. Türk kadını mensup olduğu boyu düşmanlara karşı savunacak bir er oğul için savaş Tanrısına yalvarırdı. Katunlar saç örgülerini taç gibi savurarak, döne döne ayin yaparlardı. Ayin sırasında davullar çalınır, katun ilahiler söyler, yer su ruhlarını (kut) yardıma çağırırdı... Çoğu süslü olmakla birlikte, hayat şartlarına uygun kıyafetler giyerlerdi. Erler gibi, Türk kadınları da ölünce, binek atları ile gömülürlerd.”¹⁶

Göçebe hayat şartlarında kadın önemli bir elemandır. Erkekler savaşta ve avda iken her şeyin sorumlusu kadın olmuştur. Bu dönemde kadın cesur ve mücadeleciler bir yapı göstermiştir.¹⁷

Genel olarak yerleşik hayata geçiş ile birlikte tarımsal faaliyetlere başlanması kadına atfedilmektedir. Çünkü taş devrinde yapılan iş bölümünde erkeğe verilen görev

¹⁵ Emel DOĞRAMACI, Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993, s. 3,4.

¹⁶ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 47,48.

¹⁷ Suna Özlem MUTLU, “1923 Öncesi Dönemde Türk Kadını” , Aydınlanma 1923, **Kemalist Atılım**, s.58.

avcılık, kadına verilen görev ise kendiliğinden yetişen ürünleri toplayarak gıda olarak kullanmak olmuştur. Bu tohumların toprağa ekilerek tarım hayatının başlatılması ve dolayısıyla yerleşik hayata geçilmesi bu olaya bağlı olarak gelişmiştir. Ayrıca o dönemde ortaya çıkarılan çanak çömlek gibi aletlerin yapılmasında da kadınlar önemli rol oynamışlardır. Bu işler arasında yer alan en önemli faktör aile yuvasını kadının kurmuş olmasıdır. Dolayısıyla kadın-erkek arasındaki ilişkilerin düzenleyicisi de kadın olmuştur. Fakat insanlar arasında bir yere sahip olma düşüncesi nedeniyle savaşların başladığı dönem de bu dönem olmuştur. Kadın erkek arasındaki iş bölümü bu yeni hayat tarzı sonucu şekillenmiştir.

Bütün eski uygarlıklar var oluşlarının gerçekleşmesini efsanelere dayandırarak anlatmaktadırlar. Kadın erkek eşitliği ve aile içindeki kadının konumu Dede Korkut hikâyelerinde de işlenmiştir.¹⁸ Eski Türk destanları da eşitlik konusunda dengenin erkek lehine bozulduğunu göstermektedir. Destanların en önemli aktörü kadınlardır. Kadın hayata, topluma ve erkeğe işlevlik kazandıran bir unsur olarak yansıtılır. Örneğin Yaratılış destanının Ak-Ana'sı böyle bir prototiptir.¹⁹

Bu devirlerde kadına ait ziynet ve mutfak eşyaları ile birlikte bereket ilahesi olarak idoller ve heykelcikler bulunmaktadır.²⁰ Türk destanlarında diğer eski uygarlıklara göre Türk kadınına daha farklı bir rol biçildiğini görmekteyiz. Bu değerlerin kimi zaman aynı kalarak, kimi zaman değişerek ya da farklı bir içerik kazanarak günümüze kadar izlerinin taşındığını gözlemlemekteyiz. Eski Türk topluluklarında kadının nasıl algılandığını ve kadının ne gibi kültürel farklılıklarla şekillendiğini şu şekilde açıklayabiliriz.

Müslümanlığın kabul edilmesinden önceki devirde kurulan ilk Türk devleti olan (M.Ö.1. bin-M.S. 4. asır) Hun Devletinde kadın Batı ve Doğu Hunları olarak iki ayrı görünümde. Doğu Hun kadını Çin geleneklerinden etkilenmiştir. Kadın Hakan-Hatun statüsü çerçevesinde toplumda söz sahibidir. Batı Hun kadını ise kendinden önce Avrupa'ya gelmiş olan kavimlerle kültürel alışverişte bulunduğu için yarı barbar toplumlardaki üretim ilişkilerinin belirlediği şartlar altında değerlendirilmektedir.²¹

Hunlar, egzogami özelliği taşımaktadırlar. Ancak babaları öldüğünde oğullar üvey anneleriyle evlenmekte, ölen kardeşlerinin eşlerini de sağ kalan kardeşler

¹⁸ İsmail DOĞAN, Bizde Kadın, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 2, 3. (Ahmet CEVAT'ın Aynı adlı eseri üzerine yapılmış bir değerlendirmedir)

¹⁹ DOĞAN, a. g. e. , s. 4.

²⁰ İNAN, a. g. e. , s. 5.

²¹ Aytunç ALTINDAL, Türkiye'de Kadın, Alfa Basım Yayım Ltd. Şti. , 9. Basım, İstanbul, 2004, s.24.

almaktadırlar. Bu duruma levirat adı verilmiştir. Levirat'ın sebeplerinden biri kadının ölen kocasının ruhuna da hizmet edeceği inancının varlığıdır. Kadın eşinin oğlu ya da kardeşiyle evlenirse bu görevi yerine getirebilir ama başka aileden biriyle evlenirse iki ayrı erkeğe ve atalarına hizmet etme durumunda kalacağı düşüncesine sahip olmaları kadının farklı bir aileden bir bireyle ikinci evliliğini yapabilmesi hakkını elinden almaktadır. Diğer bir sebebi ise sağ kalan kadının eski soyuna dönmesi durumunda bir miktar malı beraberinde götüreceği olması ve kendisinin de gideceği için iş gücünün eksilecek olmasıdır. Levirat geleneği ile bu durumların önlenmesi istenmiştir.²²

Eski Türklerde evlenme her iki tarafın isteği sonucunda gerçekleştirilmektedir. Evlenme yaşı kızlar için 10 erkekler içinse 12'dir. Kadın evlendiğinde kendi öz adını bırakmamakta ve kendi mallarına sahip çıkabilmektedir. Bu dönemin kadınının en belirgin özelliği, evlenme çağındaki kızların ev işlerindeki becerilerine göre değil de ata binmek veya iyi silah kullanmak gibi özellikleriyle seçilmekte olduklarıdır.²³

Asya ve Avrupa Hunları'ndan sonra pek çok devlet kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri arasında Göktürkler (M. S. 8. yüzyıl) ve Uygurlar (M. S. 8.- 9. yüzyıl) olduğunu söyleyebiliriz. Göktürk ve Uygurlarda da kadına ayrı bir yer verilmiştir. Bu devletlerde cinsiyet farkınının hukuk düzeni üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Kadın diğer toplumlarda olduğu gibi önce babasının sonra da kocasının velayeti altında bulunmaktadır. Ancak burada kadının aşağılanma durumu söz konusu olmamıştır. Kadın, diğer çağdaş kültürlerle kıyaslandığında daha üstün bir statüdedir. Yüksek makama sahip olan kadın kendinden aşağı seviyede olan bir erkekle evlenememektedir. Burada cinsiyet ayrımından ziyade statü ayrımı söz konusu olmuştur. Kadın ile erkek mevki bakımından eşit konumdadır ise de örf ve gelenekler esas alındığı için baba, kızını isteyen kişiye vermek zorundadır. Göktürklerde de Hunlarda ki gibi levirat geleneği vardır. Bunların yanı sıra 8. yüzyıldaki Orhun Kitabelerinde Türk kadınından saygıyla bahsedildiği bilinmektedir. Orhun Kitabelerinde aile hukuku ve mülkiyet meseleleri gibi konular kurallara bağlı olarak düzenlenmiştir. Evli kadın kutsal olarak görülür ona tecavüz eden idamla cezalandırılır.²⁴

Bu kitabelerde Oğuz Prenseslerinin sosyal ve siyasi alanlardaki çalışmalarına da değinilmektedir. Mesela Orhun Kitabelerinde şu iki cümle beraber kullanılmaktadır:

²² Çağdaş Hukukçular Derneği, Kadın Hukuku Semineri, Bolu, 29 Şubat–3 Mart 1996, s. 29. **Bu kaynak daha sonra alıntı yapıldığında ÇHD olarak kısaltılacaktır.**

²³ Kemal KARPAT, "Ailede Devletçi ve Ferdietçi Görüş", **İstanbul Kültür Dergisi**, S. 47, (1945) s. 14.

²⁴ ALTINDAL, a. g. e. , s. 25.

“Devleti idare eden Han ve devleti bilen Hatun”. Geleneklere göre sadece “Han emrediyor ki” sözüyle başlayan bir emirname geçerli sayılmamaktadır. Geçerli olabilmesi için “Han ve Hatun emrediyor ki” şeklinde başlaması gerekmektedir.²⁵

Hakan, devleti Hatun ile birlikte temsil etmektedir. Bununla birlikte Hunlar arasında poligami de yaşanmaktadır. Halktan olan Hun kadınları, erkeklerin yanında dövüşebilmek için iyi bir şekilde eğitilerek tepeden tırnağa silahlandırılmaktadırlar.²⁶

Kadınlar toplumda aktif bir rol edinmişlerdir. Hükümdar ailesinden olan bir kadın elçi görevini dahi alabilmektedir. Uygur kadınları özellikle hayır işlerinde faal olmuşlardır.²⁷

Eski Türk ailelerinde bir kız çocuğunun dünyaya gelişi Cahiliyye dönemi Araplarında olduğu gibi üzüntüyle karşılanmamaktadır. Aksine bazı kadınların kendilerine kız çocuğu vermesi için Oğuz Prenseslerinden Tanrıya yalvarmalarını istedikleri bilinmektedir.²⁸

Eski Türklerde kadın-erkek eşitliği konusunda yapılan araştırmalar genellikle şu üç önemli etkene dayanmaktadır.

Hakan ve Hatun emrediyor beraberliğinin işlevsel paylaşımı öne çıkarması, tek eşli evlilik iddiası ve kaç ve göç olmayışına dair yaklaşımlar.²⁹

Ziya Gökalp’e göre Türk geleneklerinin üstünlüğü ve Türk ahlakı, İran ve Yunan geleneklerinin etkileri sonucunda gerilemiştir. Bu konuda Gökalp şöyle söylemektedir;

“Türkçülük cereyanı doğar doğmaz, feminizm mefkuresi de beraber doğdu. Türklerin hem halkçı, hem de kadıncı olmaları, yalnız bu asrın, bu iki mefkureye önem vermesinden dolayı değildir. Eski Türk hayatında demokrasi ve feminizmin iki başlıca esas olması da bu hususlarda büyük bir amildir.”³⁰

Orta Asya’da tarihsel süreç içinde meydana gelen din değişiklikleri ataerkilleşme sürecine büyük katkıda bulunmuştur. Orta Asya’da ataerkil dinleri kabul etmeyen Şamanist topluluklarda kadın kısıtlanmamıştır. Serbest ilişkilerle birlikte

²⁵ ÇHD, a. g. e. , s. 29.

²⁶ ÇHD, a. g. e. , s. 29 .

²⁷ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 56.

²⁸ Turhan FEYZİOĞLU, “Atatürk ve Kadın Hakları”, Atatürkçü Düşünce, **Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları**, Ankara, 1992, s. 881; Ayrıca bkz. Emel DOĞRAMACI, Türkiye’de Kadın Hakları, Ankara, 1982, s. 3.

²⁹ DOĞAN, a. g. e. , s. 3.

³⁰ Ziya Gökalp, a. g. e. , s. 163, 164.

ataerkil yapı görülmektedir. Yerleşik hayata geçip ataerkil dinleri kabul eden Türklerde ise kadın üzerine bir kısıtlama getirilmiştir .³¹

1. 2. Müslümanlığın Kabul Edilmesinden Sonra Türklerde Toplumsal Durum ve Türk Kadını

Türkler, Müslümanlığı 8. yüzyıldan itibaren toplu olarak kabul etmeye başlamışlardır. Türklerin Müslümanlığı kabul etmeleriyle birlikte toplumsal yapılarında, gelenek ve göreneklerine uymayan bazı değişiklikler yapmak durumunda kalmışlardır. Türklerin, Müslümanlıkla karşılaşmaları onları, iktisadi bakımdan üretim ilişkilerinde toplumsal değişim ve dönüşümlerde bulunmaya itmiştir.³² Bu toplumsal değişim, yüzyıllardır kendi gelenek ve inançları içinde, Müslüman-Arap kadını ile kıyaslanamayacak kadar özgür yaşamış olan Türk kadınına da etkilemiştir. Türklerin Müslümanlığa göre düzenledikleri sosyal hayatlarında Türk kadını tıpkı Müslüman Arap kadını gibi hatta bazen ondan da daha kötü bir şekilde Müslüman Türk erkeğinin kesin denetimi ve emri altına sokulmaya zorlanmıştır. Aslında bu durumun nedeni Müslümanlık değildir. Bu durum Müslümanlığın yanlış yorumlanmasından ve bu yanlış yorumların toplumda gelenek halini almasından kaynaklanmaktadır. Bu arada ilginç bir durum daha söz konusu olmuştur. Mezhep ve tarikatların varlığı. Çünkü bazı mezheplerde kadın diğerlerine oranla daha özgür bırakılmıştır. Örneğin, Şiilerde durum böyledir. Bazılarında ise çok daha fazla baskı altına alınmıştır. Şafiler gibi.

Müslümanlık, Arapların çağdışı uygulamalarını, ilkel yaşam biçimlerini sona erdirmeye çalışmıştır. Cahiliye dönemi Arap toplumu için bir devrim niteliği taşımaktadır. Ancak Müslümanlık öncesi Türk kültürüyle karşılaştığımız zaman, Müslümanlığın, Türklerin kadın kimliğine bir kısıtlama getirdiğini görmekteyiz. Mesela Türk kadını Müslümanlık ile birlikte peçe takmaya başlamıştır .³³

Oğuzların Müslümanlığı kabul ettikleri dönemi anlatan kahramanlık destanlarından birini oluşturan Dede Korkut Destanına göre, dört tip kadın vardır. Kocasından memnun olmayan kadın, evine iyi bakmayan kadın, misafir yanında kocasını mahcup eden kadın ve evin dayanağı olan kadındır. Bu destanlarda erkekler kahraman, kadınlar ise erkeklerin eşi konumundadırlar.³⁴ Belirtildiği gibi aile içinde

³¹ MUTLU, a. g. m. , s. 58.

³² ALTINDAL, a. g. e. , s. 55.

³³ ÇHD, a. g. e. , s. 32.

³⁴ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 57; Ayrıca bkz. İsa KOCAKAPLAN, “Dede Korkut’ta İnsan Hükümdar ve Aile, Türk Edebiyatı, 1985, s. 249–257; bkz. MUTLU, a. g. m. , s. 60.

kadının yeri namus, misafirperverlik, güzellik ve kahramanlık gibi kavramlardan ibarettir. Erkekler kahraman kadınlara değer verirler.

Dede Korkut Destanında kadınlar, Karahanlılar Döneminde yazılmış olan Kutadgu Bilig’de ve Divan-ı Lgatit Türk (1073–1077) adlı eserde olduğu gibi korkak, yalancı ve zevk simgesi olarak yansıtılmamıştır. Divan’da ki kadın izlenimi ataerkil bir yapı ortaya koyarken, Kutadgu Bilig’de kadın sadece cinsel nesne olarak grlmektedir³⁵ . Dönemleri için oldukça aydınlatıcı olan bu iki kaynak kadının toplum içindeki yansımasını göstermektedir.

Müslümanlığı benimseyen Selçuklular, zamanla Arap kültüründen etkilenmişler, Türk, Acem ve Arap kültürlerinin karmaşasını yaşamışlardır. Bu sosyal kargaşa içinde Selçuklu kadınının durumu, göçebe Oğuz Türklerindeki kadının durumundan oldukça farklıdır. Göçebe Oğuzlarda kadın, erkekten aşağı bir konumda değildir. Kabilenin yönetiminde kendisine de danışılmakta, üretimden kendisine düşen payı alabilmekte, cinsiyete göre iş bölümü düzeni içinde çalışmaktadır. Oysa Selçuklu kadını, Türk, Acem, Arap ve sonra da Bizans kültürlerinin oluşturduğu şartlar içinde yaşamaktadır.

Türk kadınının gelecekteki Osmanlı Devletinde varlığını hiç duyuramayacak hale gelişinin süreci ilk olarak Selçuklularda başlamıştır. Göçebe Oğuz kadını, ilk olarak bu dönemde Türk erkeğinden geride kalmaya başlamış toplumsal olayları (sanat, kültür, iktisat, siyaset) gereği kadar izleyememiş Osmanlı Devletine geldiğinde ise artık iyice yenik düştüğünden yaklaşık 6 yüzyıl süresince hiçbir toplumsal olaya damgasını vuramamıştır. Yapılan bazı araştırmalar Selçuklu saray kadınının durumunu göz önüne alarak o dönemin kadınlarının genel durumunun da böyle oluğunu üstü kapalı bir şekilde dile getirirler. Ancak gerçek tam anlamıyla bu şekilde değildir.

Örneğin, Selçuklu Hükümdarları Müslüman olmakla beraber diğer din mensuplarına hoş grl davranmışlardır. Anadolu yerli Hıristiyan kadınlarıyla evlenen bazı Selçuk beyleri olmuş hanedana mensup başka dinden olanlardan bazıları Müslümanlığı kabul etmiş bazıları da kendi inançlarına sadık kalmışlardır. Mesela Keyhüsrev’in karısı Grci Hatun Müslümanlığı kabul etmiş, Mevlana Celaleddin Rumi ve diğer lim ve mtefekkirlerle fikir alışverişinde bulunmuş bir kimsedir. Böylelikle dini taassup olmadığı gibi kadınların cemiyet içinde fikirlerini dile getirdikleri anlaşılmaktadır.³⁶ Oysa olaya farklı bir açıdan baktığımızda Grci Hatun’un Slav

³⁵ MUTLU, a. g. m. , s. 60.

³⁶ Afet İNAN, Tarihten Bugüne, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1970, s. 60,61.

kültürüyle yetişmiş ve saraylı bir kadın olması ona bazı ayrıcalıklar getirdiğini görmekteyiz. Âlimlerle fikir alışverişinde bulunabilmesi ise yukarıda açıkladığımız etkenlerin yanı sıra Mevlevilikte ki –ne olursan ol yine gel- ilkesiyle ifade edilebilir. Ama bu yargı sonucunda dini taassup olmadığı gibi kadınların cemiyette fikirlerini dile getirebildikleri sonucunu çıkarmaz. Çünkü Selçuklular İslamiyet’i devlet düzeninde uygulamışlardır. Bu nedenle Selçuklularda dini taassup vardır ve kadınlar toplumsal hayatta erkeklerle beraber oturup fikirlerini söyleyebilme olanağına sahip olamamışlardır.

Selçuklularda dini taassup olmadığını öne süren Afet İnan “*Osmanlılarda teokratik bir sisteme göre yürütülen idare de kadın taassubun baskısı altında kalmaya mahkûm olmuştur*”³⁷ demektedir. Bu doğru bir yargıdır. Ancak Müslüman Türk kadını dinin etkisi altına ilk olarak Osmanlılarda değil Osmanlı öncesinde girmeye başlamış Osmanlıya gelindiğinde ise din formatı altındaki inançlara iyice teslim olmuştur. Selçuklu Türkleri geleneklerini Müslümanlığın getirdiği kurallarla normal bir şekilde geliştirmişlerdir. Selçuklunun saraylı kadını, halkın uymak zorunda olduğu kurallara uymak mecburiyetinde değildir. Alt tabaka kadını ise dini geleneklerin baskısını olanca ağırlığıyla üstünde hissetmiştir. Aynı ülkenin iki ayrı sınıftaki kadınlar üzerinde farklı yönlerde baskı kuran İslamiyet ve değişen ekonomi ve politika Oğuz Türklerinde olmayan feodal bir oluşum meydana getirmiştir. Dolayısıyla birbirinden ayrı bu iki kadın tipi birbirine daha çok uzaklaşmıştır. Örneğin, Selçuklu emirlerinden Bedrettin Mahmut’un karısı Kutlu Melek Hatun, Atabey Medresesi önünde yaptırılan Darül-Huffaz içinde bir kütüphane kurdurmuştur.³⁸ Bir kadın tarafından yaptırılan bu kütüphanede acaba kaç Selçuklu köylü kızı okuyup öğrenim yapma olanağını elde etmiştir? Cevap verilmesi çok zor olmayan bu soru bize toplumda farklı tabakada bulunan iki ayrı kadın tipini ortaya koymaktadır. Başka bir örnek olarak ta Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucusu Fatma Bacıyı gösterebiliriz. Bu teşkilat Ahiliğin kadınlar koludur. Türkmen kadınları burada siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hatta bu teşkilat Kayserinin Moğollara karşı savunulmasına fiilen katılmış, Fatma Bacı bu olayda esir düşmüştür.³⁹

Selçuklu Devletinin alt tabaka kadını ise dini geleneklerin ağır baskısı karşısında bazı eski Türk töre ve geleneklerine sahip çıkarak devam ettirmeye çalışmıştır. Mesela

³⁷ ALTINDAL, a. g. e. , s. 58–59.

³⁸ İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, s. 43.

³⁹ KURNAZ, a. g. e. , s.13.

Bizans ve İnan etkisiyle Selçuklularda ve Osmanlıda görülen harem saray ve saray çevresinde yaygınlaşırken emekçi kesimde benimsenmemiştir. Bunun sebepleri arasında eski Türk kültüründe harem hayatının olmayışı yanında iktisadi nedenler de rol oynamıştır.

14. yüzyıl Anadolu kadınının durumunun belirlenmesinde ünlü Arap seyyahı İbn-i Batuta (1304–1369)'nın yazıları önemli bir yer edinmiştir. İbn-i Batuta Anadolu kadınınını şöyle belirlemiştir:

*“Bu memlekete geldiğimiz andan itibaren çevredeki komşularımız, kadın olsun erkek olsun durumumuzla ilgilenmeden yapamamışlardır. Burada kadınlar erkeklerden kaçmazlar ve yola çıkacağımız zaman akraba ya da hane halkındanmışçasına bizimle vedalaşırlar, bu ayrılıktan dolayı üzüntülerini gözyaşlarını dökerek belirtirlerdi.”*⁴⁰

İbn-i Batuta dönemindeki Türk kadınının sosyal yaşantısına değindiği halde iş alanında çok fazla bir bilgi vermemektedir. Bu durum Türk kadınının toplumda iyi bir statüye sahip olmasına rağmen çalışma alanında aynı statüde olmadığını göstermektedir.

Her ulusun olduğu gibi Türk ulusunun da yazılmamış hukuk devirleri vardır. Yazılı yasalar dönemine kadar hukuk işlerini gelenek ve töreler yönetmiştir. Bu geleneklerde kadın oldukça iyi bir statüde yer almıştır. Müslümanlığın kabulüyle birlikte eski Türk aile yapısı değişmiş, Türk toplumunda kadının sahip olduğu statüden geri gidış söz konusu olmuştur. İslam hukukuna göre Türk kadını erkekle aynı statüyü paylaşmamıştır.⁴¹

Kısaca Selçuklularda ve Selçuklular sonrasında oluşan beyliklerde ki Türk soylu kadınının durumu Oğuz oymaklarındaki kadının durumundan alt seviye de Osmanlı kadınından ise üst seviyededir diyebiliriz.

1. 3. Osmanlı Devleti Döneminde Türk Kadını

1299'da kurulan Osmanlı Devletinde Türk kadınının statüsü ve durumu kadının tarihteki konumu ve ilgili dönemlerin kendine özgü siyasi, iktisadi toplumsal koşullarının zaman içerisinde uğradığı değişimle orantılı olarak bazı farklılıklar göstermektedir. Başlangıçta eski demokratik geleneklerini kısmen de olsa devam ettiren

⁴⁰ DOĞAN, a. g. m. , s. 9.

⁴¹ Günay TÜMER, “ İslam'da Kadın” , **Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, (Kastamonu, 10–11 Aralık 1994), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1994, s. 173–180.

Türk toplumunda kadının toplumsal durumu Osmanlı Devletinin güçlenmeye başlamasıyla gerilemeye başlamıştır.⁴²

1.3.1. Klasik Dönemde Türk Kadını

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde eşitlik, özgürlük gibi ilkeler devlet yönetiminde etkili olmuştur. Kadınlar toplumsal alanda oldukça rahattırlar. Rahatça sokakta dolaşabilmekte, alışveriş yapabilmekte, ticaretle uğraşabilmekte ve bunları yaparken de yüzlerini kapatmamaktadırlar. Saray hayatında da yine eski demokratik gelenekler korunmaktadır. Mesela, elçiler saraya ziyarette bulduklarında sultan sarayda bulunmuyorsa sultanın hanımı elçileri karşılamakta ve devlet işlerini yerine getirmektedir.⁴³

İran ve Bizans Uygarlıkları etkisinde kalan ve İslami şeriat kurallarını benimseyen Osmanlı yavaş yavaş demokratik geleneklerden uzaklaşmış dolayısıyla toplum içinde kadının konumunda da gerileme söz konusu olmuştur. Bu durum kent yaşamında daha çok etkili olmuştur.

Osmanlı kadını denilince akla ilk gelen düşünce harem'dir. Oysa harem ne Türklere ne de Osmanlılara ait bir kavramdır. Bu durum Osmanlı Devletinde 15. yüzyıldan itibaren Bizans ve İran kaynaklı olarak görülmeye başlanmıştır. Daha sonra etkisini arttırmış, saray dışında da konaklarda uygulanmıştır. Bu şekilde poligami de üst sınıf içinde yaygınlaşmıştır. Saraya giren harem kültürüyle birlikte saray 'haremlik, selamlık' olarak iki bölüme ayrılmıştır. Bu durumdan sonra kadınların yüzlerinin kapanma dönemi başlamıştır. Bu uygulama daha sonra etkisini halk tabakasında da göstermiş kadını saklama olayı gelenekselleşmiştir.⁴⁴

Harem bölümüne sadece koca ve kadının yakın akrabaları, amca ve erkek kardeş gibi kadının evlenemeyeceği erkek akrabalar girme hakkına sahiptir.

Ayrıca bu dönemde aile kurumunda ataerkil bir yapı göze çarpmaktadır. Kadınlar erkeğin otoritesi altına girmeyi kabul etmişlerdir. Miras paylaşımında kadın erkekten daha az pay almaktadır. Kadının eşini seçme hakkı ortadan kalkmıştır. Evlenme esnasında gelin kimsenin göremeyeceği bir yerde bekletilmektedir. Boşanma için erkeğin kadına 'boşsun' demesi yeterlidir. Poligami ise 1453'te İstanbul'un fethedilmesinden sonraki dönemde oldukça artmış, cariyeye tutma geleneği başlamış,

⁴² MUTLU, a. g. m., s. 62.

⁴³ A. g. m., s. 61.

⁴⁴ ALTINDAL, a. g. e., s. 75.

sultanlar cariyeleri ile evlenmeye başlamışlardır. Bu gelenek saray ve çevresini etkilemekle birlikte halk üzerinde fazla bir rağbet görmemiştir. Çok eşlilik nadiren görülmüştür.⁴⁵

Geleneksel tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlı Devletinde de ülkenin her yerinde aynı olan, belirli ve düzenli bir hukuk sistemi görülmemektedir. Osmanlı Devletinde kişinin statüsünü belirleyen hukuk sistemi geçerli olmuştur. Kişinin mezhebine, cinsiyetine, iş konumuna, dini inancına bağlı olarak kişiye göre farklılaşan kurallar uygulanmıştır. Bu uygulamada da önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Dağınık bir sistem kendini göstermekte hukuk statüyü temsil etmektedir. Özel hukuka ait olan sorunlar kişinin mensup olduğu cemaatin yargılarına göre çözümlenmektedir. Bu nedenle farklı milletlerden oluşan Osmanlı Devletinde kadın, farklı konumlara sahip olmuştur. Müslüman kadının konumunu belirleyen Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an aile hukukunun kaynağını oluşturmaktadır. Evlilik işleminin gerçekleşmesi için kişilerin anlaşmaları yeterlidir. Devletin evlilik kurumuna herhangi bir müdahalede bulunma durumu yoktur. İmam gibi bir din adamının öncülüğünde de gerçekleşmesi gerekmemektedir. Din adamının nikâha önderlik etmesi daha sonra gelenek halini alan bir durumdur. Tanzimat dönemine kadar bu sistem böyle devam etmiştir.⁴⁶

Bu dönemde kadınlar şeriat kurallarından bir adım ileri çıkamamaktadırlar. Kadının davranışlarına göz kulak olmak hem kişisel, hem de toplumsal bir erkeklik görevi sayılmaktadır. Yalnızca kocası değil, bütün sokak, bütün mahalle kadını göz ve denetim altında tutmakla yükümlü kılınmıştır.⁴⁷

Müslümanlığa ve eski Türk geleneklerine aykırı olarak Türk kadınının statüsündeki gerileme Osmanlıların Arap, Bizans ve İran ile ilişkilerinin arttığı dönemde ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum sadece şehir kadınlarını etkilemiştir. Köylü veya göçebe kadın için böyle bir durum söz konusu değildir. Bu kesimlerde kadın hayatın tamamen içindedir. Osmanlı Devletinde kadının durumu ile ilgili problemler 19. yüzyıldan itibaren ifade edilmiş ve bu problemlere çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Tabii bu gelişmeler o dönemki Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu şartlar sonucunda meydana gelmiştir.

19. yüzyıldan itibaren Batı karşısında alınan yenilgiler Osmanlı aydın ve yönetici kesimini yeni arayışlara yöneltmiş, bu yöneliş Batı'da yaşanan yenilikleri kendi

⁴⁵ DOĞRAMACI, Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, s. 3.

⁴⁶ ÇAKIR, a. g. e., s. 136.

⁴⁷ Lord KINROSS, Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (Çev: Necdet SANDER), 14. Basım, İstanbul, 2003, s. 633.

ülkelerine aktarmak istemelerine yol açmıştır. Öncelikle askeri alanda yapılan yenilikler yeterli olmayınca 1839'daki Tanzimat Fermanıyla yapılan yenilikler her alana yayılmıştır. Batı'nın hukuk sisteminden yararlanılmış, Batı tarzı okullar açılmıştır. Tabii bu gelişmelerden Osmanlı kadını da etkilenmiştir. Batı'yı yakından tanıyan kadınlar Osmanlı kadın hareketini başlatmışlardır. Daha sonra değineceğimiz Namık Kemal, Şemsettin Sami, Ahmet Mithat Efendi gibi yazarlar eserlerinde kadın konusuna yer vermişlerdir.⁴⁸

19. asırda Osmanlı Devleti sosyal, siyasi, iktisadi ve düşünsel alanlarda ortaya çıkan değişimlerle yapısal bir dönüşüm yaşamış, bundan Osmanlı kadını da büyük oranda etkilenmiştir. Osmanlı'nın ilk dönemleri için kadını önemsedikleri söylenemez. Ancak Tanzimat Dönemi kadının özgürleşmeye başladığı dönemdir diyebiliriz.

*“Bir toplum aynı amaca kadınları ve erkekleri ile beraber yürümezse, ilerlemesine ve uygarlaşmasına teknik bakımdan olanak, ilmi bakımdan olasılık yoktur.”*⁴⁹

Yukarıda M. Kemal Atatürk'ün sözleri ile de vurguladığımız gibi geçmiş toplumsal yapının dinsel ve geleneksel kurallarıyla toplumdan soyutlanmış kadının, iş ve sosyal yaşamıyla erkeğin yanında genel yaşama katılması toplumun felce uğramasını önleyecektir. Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde toplumdan itilmiş durumdaki Türk kadınının kurtuluş hareketine ilişkin kalkış noktası olarak Tanzimat Dönemini ele alabiliriz. Adli, mali, yönetsel ve askeri haklar listesi olarak 1839 da Gülhane Hatt-ı Şerifi'nin yayımlanmasıyla başlayan bu dönemde, Osmanlı Devletinde batı uygarlığına gerçek bir yönelişin başladığını görüyoruz.

Tanzimat Fermanı çok farklı tartışmalara neden olmuştur. Tanzimat'ı tartışan birbirine zıt iki görüş vardır. Birinci görüşe göre Tanzimat, Türk toplumunu yıkmış, dini mahvetmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti de emperyalizmin oyuncağı haline gelmiştir. Müslümanlığın insana verdiği değer son derece açıktır. Tanzimat bu değerleri yok etmek istemiştir. Diğer görüşe göre ise Tanzimat bu değerleri yok etmek istememiş sadece düzeltmek istemiştir. Osmanlı'nın emperyalistlerin kucağına düşmesi ise kaçınılmaz bir durumdur. Tanzimat Fermanı olsa da olmasa da beklenen bir durumdur. Kadın konusunda ise Tanzimat Fermanının getirisi tartışılmaz niteliktedir.

⁴⁸ Bernard CAPORAL, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I*, s. 59. **Bu kaynak daha sonra kullanıldığında KKSTK I, II, III şeklinde kısaltılacaktır.**

⁴⁹ Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları, C. 1, Ankara, 1981, s. 153.

Tanzimat döneminde başlayan tartışmaların daha sonra yaşanan olumlu gelişmeler açısından önemli bir rol oynadığı savunulabilir.

1.3.2. Tanzimat Dönemi'nde Türk Kadını

Bu dönemde Avrupa kaynaklı olarak yapılan bir dizi reform karşımıza çıkmaktadır. Yaşam artık Avrupa yaşamına bağlı olarak değişen bir hal almıştır. Avrupa'da ortaya çıkan hareketler, Osmanlı Devletinde bazen İslam görüşü ile birlikte, bazen de İslami görüşün tamamen ayrı olarak yerini alarak yankısını bulmuştur.

Tanzimat'a kadar olan dönemde kadın haklarını kısıtlayan fermanlar birbirini izlemiştir. Tanzimat'ın getirdiği yenilikler ve batılılaşma ortamıyla kadınlara da bazı hakların verilmesi veya eski hakların iadesi gibi olanaklar yaratılmıştır.⁵⁰

Bu dönemde meydana gelen değişikliklerle oluşan bir de düşünce basını vardır. Bu basın sayesinde Avrupa'da neler olup bittiği, kültürel toplumsal olayların yansımaları Osmanlı'ya iletilmiştir. Avrupa'da olduğu gibi kadının kendini tanınması, yükselmek ve haklarını elde etmek düşünceleri kısaca kadın hareketinin kurumlaşması da sessizce etkinliğini göstermeye başlamıştır.

Bu basının oluşmasında Avrupa modeli ile farklı bir şekil alan okullar, medreseli ulema sınıfının kültür tekeli elinden almasıyla farklı bir biçimde kültürlü insan modeli yetiştirmesi etkili olmuştur.

1860 da Ağâh Efendi ve Şinasi resmi olmayan ilk gazeteyi; Tercuman-ı Ahval'ı kurmuşlardır.⁵¹ Türklerin evlilik içi ilişkilerini ele alan ve bu konuda bazı din adamlarını hicveden Şinasi'nin "Şair Evlenmesi" adlı piyesi de Tercuman-ı Ahval gazetesinde yayımlanmıştır.⁵² Ziya Paşa tarafından yazılan bir makaleden dolayı bu gazete hükümet emriyle iki hafta süresince kapatılmıştır.⁵³ Daha sonra Şinasi 1862 de Namık Kemal'in katkısıyla Tasvir-i Efkâr gazetesini çıkarmıştır. Namık Kemal, kadınların eğitimine ilişkin Terbiye-i Nisvan Hakkında bir Layiha adlı makalesini bu gazetede yayımlamıştır⁵⁴. Namık Kemal bunun dışında Osmanlı ailesinde kadının içinde bulunduğu durumu anlatan ve kadın haklarını savunduğu birçok makale yazmıştır. Bu makalelerinde Avrupalı kadınların yararlandığı eğitim olanaklarını, Türk

⁵⁰ Şerafettin YAMANER, Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, (Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü), 2. Basım, İstanbul, 1999, s. 227.

⁵¹ CAPORAL, KKSTK I, s. 59.

⁵² Şinasi, Şair Evlenmesi, (Hazırlayan: Şemsettin KUTLU), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1982, s. 10.

⁵³ Bernard LEWIS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çeviren: Metin KIRATLI) TTK Basımevi, 8. Basım, Ankara, 2000, s. 147.

⁵⁴ Tasvir-i Efkâr, no.467, 1283.

kadını için de istemiş, evlilikteki kadının köleliğini ayıplayıp, kadının bu durumunun toplumsal yaşama katılmasına getirdiği sınırlamalara dikkat çekmiştir.

Bu gazetede kadın okurlarının mektupları da yayımlanmıştır. Bir kadın okur, mektubunda çok karılılığın yasaklanmasını istemediğini dile getirmekle birlikte, şeriatta erkeğin bir kadınla yetinmeyip daha fazla sayıda kadın almasını emreden bir durum olup olmadığını sormaktadır.⁵⁵ Bu paragrafta karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır. Bu kadın belki kumaya sahip belki de değil ama çok eşlilik durumundan rahatsızdır. Burada otorite olarak karşımıza din çıkmaktadır. Eğer Müslümanlıkta tek kadınla evlilik hükmü yer alsaydı kadın poligaminin yasaklanmasını istediğini dile getirecekti. Ancak poligami hükmü yer alıyorsa kadın din korkusu nedeniyle bu duruma boyun eğmek zorunda kalacaktır. Dinde poligami hükmünün var olması kadının bu durumundan rahatsızlığını dile getirmesine engel teşkil etmektedir.

1868’de çıkarılan Terakki gazetesi kimliklerini açıkça belirtmese de kadın mektuplarına yer vermiştir. Bu mektuplar kadınların kendi sorunlarını dile getirmeleri açısından önemlidir. Gazetenin 104. sayısında “Üç Hanım” imzalı bir yazıda, vapurlarda kadınlara ayrılan yerlerin kötülüğünden yakınılmış, erkeklerle aynı vapur ücreti ödemelerine karşın, böyle hor görülmelelerinin nedeni sorulmuştur. 83. sayıda ise okuma-yazma bilmediği halde düşüncelerini aktarmayı istediğini belirten bir kadın, başkasına yazdırdığı mektubunda, çok kadınla evliliği sorgulamıştır.⁵⁶

Terakkide, “Muhadderat İçin Gazetedir” isimindeki haftalık gazetesinde kadınlarca yazılan, cinsler eşitliğini ön planda tutmaya çalışan, poligamiye karşı çıkmamakla birlikte monogaminin üstünlüğünü savunan yazılar yer almaktadır.⁵⁷

1 Ağustos 1895’te başyazarı ve yazı kadrosunun tamamına yakını kadın olan “Hanımlara Mahsus Gazete” yayın hayatına girmiştir. Bu gazetenin en önemli özelliği 1895- 1908 yılları arasında, 13 yıl, toplam 604 sayı olarak çıkan en uzun süreli kadın dergisi olmasıdır. Derginin yayın amacının hazırlandığı ilk sayıda, özellikle nesil yetiştiriciliği rolünden ötürü kadınlarında geliştirilmesi, yükseltilmesi gerektiği vurgulanmış, kadının içinde bulunduğu durumla toplum arasında bağlantı kurulmuştur. Dergide kadınlar konularını sorgulayarak, erkeklerle karşılaştırma yapmışlardır. Bir örnek olarak ilk kadın romancımız Fatma Aliye Hanımı gösterebiliriz. Fatma Aliye için

⁵⁵ Tasvir-i Efkâr, no.467, 1283.

⁵⁶ ÇAKIR, a. g. e. , s. 23.

⁵⁷ Terakki-Muhadderat İçin Gazetedir, no.5, 1285.

kadının gelişiminde engel teşkil eden etkenlerden en önemlisi erkeklerdir ve bu durum medeni ülkelerde de aynıdır.⁵⁸

İlber Ortaylı, Tanzimat Döneminde ki bu kültürel faaliyetleri dikkate alarak şu yorumları yapmaktadır:

Gelişmekte olan basın da kanıtladığı gibi, Tanzimat Dönemi yeni kültürün ve modern Türk düşüncesinin temellerini atan kültürel bir gelişime tanık olmuştur. Batının, daha çok Fransız edebiyatının etkisi belirleyici rol oynamıştır. Fransızca'dan çevrilen eserlerin bazılarının devrime öğretisel bir arka plan hazırladıklarını söyleyebiliriz.⁵⁹

Bu yabancı aydınlardan yapılan liberal eğilimli çevirilere paralel olarak bahsedebileceğimiz Türk yazarlar arasında Ali Suavi, Ahmet Mithat ve Abdülhak Hamit'i gösterebiliriz. Ahmet Mithat Osmanlı Devletinde modern uygarlığa uymayan düşünce ve yaşam biçimlerini değiştirmeyi benimsemiş ve poligamiyi eleştirmiş bir aydındır. Abdülhak Hamit ise *“bir devletin kadınları o milletin ilerleme derecesinin ölçüsüdür.”*⁶⁰ diye yazmıştır.

Bu konuyla ilgili olarak ele alabileceğimiz diğer yazarlar arasında Nabızade Nazım ve Şemsettin Sami bulunmaktadır. Bu iki isim, kadının toplumda aşağı bir durumda olduğunu ifade etmiş ve bu durumun nedeni olarak da kadının içinde tutulduğu cahilliği göz önüne sermişlerdir. Namık Kemal, Osmanlı Devletinde kültürün ihmal edilmiş olduğunu dile getirerek, bu doğrultu da öğretimin düzeltilmesi gerektiğini vurgulamış, kızların okula devam ederek çağdaş değerlerle uyumlu eğitim görmeleri gerektiğini savunmuştur.

Tanzimat Döneminde kadının yerini hukuk açısından ele aldığımızda, arazi hukuku, cariyeliğin kaldırılması, yabancılarla evlenme ve giyim kuşamla ilgili hukuksal değişiklikler yapıldığını görüyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi Tanzimat Dönemi bir başlangıç dönemidir. Bu dönemde atılan adımların tam olarak yerine oturduğunu söyleyemeyiz. Ancak bu adım atılmasaydı yapılan düzenlemeler getirilen yenilikler daha sonra ki bir döneme kalacaktı. Bu geç kalışla da kadının kölelik süreci biraz daha devam etmiş olacaktı.

Arazi hukuku konusunda şu şekilde bir değişiklik yapılmıştır. Osmanlı Devletinin kuruluşundan 1567–1568 tarihine kadar olan devrede, tasarruf sahibinin arazisi sadece erkek çocuğa geçiyorken, 1858'de yapılan bir değişiklikle ‘tapu

⁵⁸ ÇAKIR, a. g. e. , s. 27, 28.

⁵⁹ CAPORAL, KKSTK I, s. 62.

⁶⁰ YAMANER, a. g. e. , s. 229.

bedeli'nin kız çocuğa da geçmesi kabul edilmiş, kız ve erkek çocuk üzerinde oturma şartı aranmaksızın ücretsiz ve eşit olarak paylaştırılmıştır. Bu kanun 1846–1847 yılına kadar sürmüş, bu tarihte alınan bir kararla kız çocuğu da erkek çocuk gibi babasının arazisine karşılıksız sahip olabilme hakkına kavuşmuştur.⁶¹ Üstelik arazinin kız ve erkek çocukları arasında eşit olarak paylaşılma kararı alınmıştır.⁶² 1874'te Sicil-i Nüfus Nizamnamesi hazırlandıktan sonra 1882'de yapılan genel nüfus sayımı 1890'da tamamlanmış açıklamalar ise 1893'te yapılmıştı. Bu sayımda ilk kez kadın kayıt kapsamına alınmıştır. Bunun dışında bu sayımda yaş, fiziksel özellikler, medeni durum ve sosyal durum gibi faktörleri de açıklayan bilgiler verilmiştir. Sonraki nüfus sayımı ise 1903'te başlatılmış 1907'de sonuçlandırılmıştı. 1912 yılında yapılan hukuki düzenlemeler sonucu kız ve erkek çocuğa eşit miras hakkı tanınmıştır.⁶³

Görüldüğü gibi düzenlenmesine çalışılan durumlar yavaş bir ilerlemeyle uygulama alanı bulabilmektedir. Çünkü toplumun değişiklikleri benimsemesi kısa sürede gerçekleşecek bir durum değildir.

Cariyeliğin kaldırılması konusunda açıklanması gereken ilk kavram cariyenin ne anlama geldiğidir. Cariye bilindiği gibi savaşlarda esir düşen ya da para karşılığı satın alınan kadındır.⁶⁴ Eğer cariyeye alındığı yerde beğeni toplar, yeteneğiyle kendini kanıtlayabilirse, evin reisine çocuk doğurduğu takdirde evin hanımı mevkiine çıkabilme imkânı vardır. Osmanlı Devletinde cariyeliğin kaldırılması, batının etkisiyle olmuştur. Osmanlı Devleti 1856 Paris antlaşmasıyla Avrupa Devletler Topluluğunun kabul ettiği kurallara uymayı, bu topluluğun hak ve ödevlerini yerine getirmeyi onaylamıştır. Böylece 19. yüzyıl ortalarında cariyeliğin kaldırılmasına yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu olay cariyeliği geçim kaynağı haline getirmiş olan kişileri memnun etmediği için bazı yerlerde isyanlar meydana gelmiş bu nedenle cariyeliğin kaldırılması hayata geçmeden kâğıt üzerinde kalmıştır. Saltanat'ın kaldırıldığı döneme kadar sarayda cariyeliğin devam ettiği bilinmektedir.⁶⁵ Daha sonra yazılan edebi eserlerde cariyelik konusuna yer veriliyor olması, bu durumun sadece saraya özgü olmadığını, saray dışında da bu uygulamanın devam ettiğinin göstergesidir. Cariyelik ancak Cumhuriyet döneminde kesin olarak kaldırılabilmiştir. 1876 tarihli Kanun-i Esasi de Osmanlıların şahsi hürriyete sahip oldukları hükmünün yer almasına rağmen 1915'li yıllarda

⁶¹ M. Şehmuz GÜZEL, *Kadın Aşk ve İktidar*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s. 20.

⁶² ÇHD, a. g. e. , s. 30, 31.

⁶³ ÇAKIR, a. g. e. , s. 140.

⁶⁴ ÇHD, a. g. e. , s. 34.

⁶⁵ A. g. e. , s. 34.

İstanbul'daki köle ve cariyeler hakkında verilmiş hükümlere rastlanmaktadır. Bu hükümlere göre, cariyeye sahibinin izni dâhilinde başka bir hür kişiyle evlenebilir. Bu durumda kadının doğurduğu çocuğu hür olan kişi kabul ederse çocuk hür olur. Kabul etmezse çocuk köle sıfatıyla cariyenin yanında kalabilir. Bu durumda cariyenin sahibine ait olur. Evlendirilmeyen cariyeye efendisinin odalığı durumundadır. Fakat erkek köle sahibi olan kadına karşı aynı durumda değildir. Hür kadın kölesini azat etmedikçe onunla evlenemez. Fakat hür bir kadın başkasının kölesiyle evlenebilir.⁶⁶

Görüldüğü gibi kadın köle sahibi olup erkeği egemenliği altına aldığıda bile yine köle sahibi erkek efendiden ayrı tutulmaktadır. İkisine verilen haklar aynı değildir. Kadın kendinden aşağı durumda olan erkekle evlenme yetkisine sahip değildir. Çünkü böyle bir durumda sömürülemeyecektir, erkeğin tutsağı olmayacaktır. Ama cariyeye sahibi erkek onun üzerinde ki bütün haklara sahiptir. İsterse onu kendine odalık yapabilmektedir.

Yabancılarla evlenme konusu, 1851 Fransız yasasından etkilenerek hazırlanan, din hükümlerinden bağımsız uyruklu düzenlemesi 1869'da gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeye göre Müslüman ya da gayrimüslim olmak önemini yitirmiştir. Bu özellik 1876 Kanun-i Esasi ile de kural haline getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre evlenen kadın, kocası öldüğü takdirde eğer isterse üç sene içinde Osmanlı uyruğuna tekrar dönebilmektedir.⁶⁷ Bu hükümlerden anlaşıldığı gibi yabancı uyruklu biriyle evlenen kadın Osmanlı uyruğunu yitirmiş, Osmanlı uyruklu biriyle evlenen yabancı uyruklu bir kadın, Osmanlı uyruğuna girmeyi kabul etmiş olmaktadır.

Giyim kuşamla ilgili değişiklikler hakkında Osmanlı Devletinin kadın kıyafetine bakış açısını ele aldığımızda, Osmanlı yöneticilerinin kadın giysilerine oldukça önem verdiklerini görüyoruz. Osmanlı'da kadının giydiği kıyafet, kadının toplumdaki sosyal durumunun ifadesidir. Kadının kıyafetini ve modayı belirleyen kadın ile erkeğin sosyal hayattaki farklılıkları ve kadının aile dışında aktif bir sosyal hayat rolünün olmamasıdır. Bu iki faktörü belirleyen durumlar (harem, çarşaf, peçe) kadın kıyafet modasını çevreleyen duvarlardır. Bu duvarlar yıkılmak istense de dinin emir ve yasaklarından oluşan sosyal kurallar, bu hareketleri engelleyen nitelik taşımaktadırlar.

Kadının sosyal hayatında herhangi bir değişimin olmadığı dönemlerdeki en eski kadın kıyafeti şalvar ve gömlektir.⁶⁸

⁶⁶ A. g. e. , s. 34.

⁶⁷ A. g. e. , s. 34.

⁶⁸ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 15.

Lale Devrine gelindiğinde yavaş yavaş kadınların sosyal hayata karışmaları, giyinme ve süslenme de farklılık ve bir tür incelik meydana getirmiştir. Kadınlar sokağa çıkarken özenle başlarını yapmışlar, feslerin üzerine yaşmak tutmuşlardır. Bu yaşmakların yapıldığı kumaşlar zamanla öyle ince bir hal almış ki saç kapatma işlevini görmekten ziyade bir süs eşyası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ferace de eski geniş boyutunu kaybederek vücut hatlarını belli edecek bir hal aldığından kadınlar tepki almışlardır. Buna dayanarak Müslüman kadınların Hıristiyan kadınlara benzeyerek açık ve süslü elbiselerle dolaşmaları yasaklanmıştır.⁶⁹

Kadınların bu emirleri dikkate almadıkları görülünce de yeni bir emir daha çıkarılmıştır. Emre göre kadınların giydikleri kıyafetin nasıl olacağı belirlenmiştir.

Belirlenen şartları şunlardır:

*“Bir karıştan fazla büyük yakalı ferace, üç değirmi miktarı haddi itidalden ziyade yemeni ile sokağa çıkılmayacak, bir parmaktan ziyade şerit kullanılmayacaktır. Bu kurallar dışında hareket edenlerin yakaları kesilecek, tekrar aynı şekilde görülürse, ferace alınıp kendileri başka bir memleketeye sürüleceklerdir. Ayrıca bu şekildeki elbiseler yasak olduğu halde tekrar dikilirse terziler ve şeritçilerde cezalandırılacaktır.”*⁷⁰

Bu konuda üst üste çıkan iki ferman gösteriyor ki kadınların serbest giyinme isteklerine karşı, devlet buna müsaade etmemektedir. Bu nedenle kadın halk tabakasıyla devlet karşı karşıya gelmektedir. Ayrıca görüldüğü gibi Müslüman kadın üzerinde Hıristiyan kadının etkisi vardır.

Tanzimat döneminde konuyla ilgili bu şekilde emirlere rastlanmamakla birlikte ince kumaştan siyah çarşaf giyen ve siyah tül örtünmüş Müslüman kadınlar, yas tutan Hıristiyan kadınlara benzetildikleri için çarşaf giyinmeleri yasaklanmıştır.⁷¹ Batı kadın kıyafetlerinin modelleri özellikle saray ve konaklarda görülmeye başlanmıştır. Bu saray ve konak kadınları bu kıyafetlerin halk tabakası kadınları arasında da yayılmasına neden olmuştur.

1865 yılında kurulan Yeni Osmanlılar Cemiyeti bazı aydınların yaptıkları reformlar hakkındaki şüphelerini ifade etmektedirler. Onlara göre reformlar hem uyuşmayan unsurları birleştirmeye çalışmakta hem de laik bir özellik taşımaktadır.

⁶⁹ ÇHD, a. g. e. , s. 34, 35.

⁷⁰ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 19, 20.

⁷¹ A. g. e. , s. 21.

Tanzimat'ı gerçek bir hukuki ve sosyal reform olarak değil, dışa karşı bir göz boyama olarak değerlendirmektedirler.⁷²

Yeni Osmanlıların ana temaları ve toplumsal hayatı düzenlemenin çözümü, hürriyet ve vatan sevgisinin, hanedana bağlılık ve din duygusunun yanında yer alması, anayasalı bir rejimin ve yürütmeyi denetleyecek bir meclisin kurulması ile mümkündür.⁷³ Kısmen İslam ülkelerine de dayandırılarak savunulan görüşler bunlardır.

Tanzimat ile birlikte eğitim alanında yaşanan en çarpıcı gelişme ise, Fransa'nın Duruy Kanunu'ndan (1867) etkilenecek hazırlanan 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir.⁷⁴ Duruy Kanunu ile Fransa'da her köye bir kız okulunun açılması mecburiyeti getirilmiştir. 1879'da da her ilde bir kız öğretmen okulu açılması kararlaştırılmıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile de Osmanlı Devletinde kızlar için öğretmen okulu açılması rüşdiye sayısının artırılması kararı alınmıştır. Bu düzenlemeden sonra ilköğretim zorunluluğu ilk kez Kanun-i Esasi de yer almıştır.⁷⁵ Bu konunun Avrupa ülkeleri anayasalarında da bu yıllarda yer alması dikkat çekicidir.

Aydınlara reform yani meşrutiyet isteği ve yabancı devletlerin baskısı gibi iç ve dış faktörler II. Abdülhamit'in 1876'da ilk Osmanlı Kanun-i Esasi'sini ilan etmesine sebep olmuştur. Bu anayasa vatandaşlara bireysel haklar vermektedir. Görüldüğü gibi Kanun-i Esasi Mutlakiyet'in yetkilerini anayasal bir Meşrutiyet temeline oturtmaktadır. Ancak buna rağmen meşruti idare ve anayasa başarısız olmuştur. Daha sonra II. Abdülhamit bazı olayları bahane ederek meclisi dağıtmış ve mutlak otoritesine dayalı bir yönetim uygulamaya başlamıştır. Bu dönemde ülkenin farklı yerlerinde asker ve aydınlar tarafından kurulan bazı gizli dernekler oluşturulmaya çalışılmıştır. Amaç 1876 anayasasını tekrar yürürlüğe geçirmektir. 1876 Anayasası iyi bir şekilde uygulanabilseydi, demokrasi hedefine daha erken ulaşabilirdi.

Tanzimat Dönemi için söylenecek son söz Tanzimat'ın çoğu alanda başarısız olduğudur. Ancak insan hakları demokrasi ve özgürlükler konusunda şu an bulunduğumuz duruma Tanzimat Dönemi sonucunda geldiğimiz de bir gerçektir. Tanzimat Döneminde yaşadığımız en büyük çelişki Batı hukukuyla İslam hukuku arasında ki bocalamamız olmuştur. Bu nedenle yapılması gereken köklü değişiklikler ancak Cumhuriyetle birlikte gerçekleştirilebilmiştir.

⁷² Abdullah ALPEREN, Türkiye'de İslam ve Modernleşme, Karahan Yayınları, Adana, 2003, s. 243.

⁷³ Niyazi BERKES, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2003, s. 68-74.

⁷⁴ KURNAZ, a. g. m. , s. 15.

⁷⁵ A. g. m. , s. 15.

1. 3. 3. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadını

1876- 1908 ve sonrası dönemde Osmanlı Devleti düşünce yapısında ilk kez özgürlük kavramı üzerinde bu kadar yoğun durulmuştur. Batı'nın bazı fikir akımlarının tanındığı bu dönemde düzensizlik söz konusu olmuştur. Çünkü Osmanlı aydını bir taraftan siyasal özgürlüklere kavuşmak isterken diğer taraftan bu yapıyı geleneksel düzenle nasıl bağdaştıracağını düşünmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelerden beklenen köklü bir rejim değişikliği değildir. Amaç Kanun-i Esasiyi eksikliklerini gidererek uygulamaktır⁷⁶. Yapılan eylemler sonucunda II. Abdülhamit'in parlamentoyu yeniden ilan etmekten başka çaresi kalmamıştır. Böylece Tanzimat Döneminin son evresi olan II. Meşrutiyet ilan edilmiştir.

Geleneksel temeller üzerine kurulu Osmanlı Devletinin modernleşmesine öncülük edecek yapısal değişimler II. Meşrutiyet döneminde özellikle gündeme getirilmiş, Osmanlı siyasal yapısı, farklılaşma sürecine girmiştir. Modernleşme sadece siyasal yapıda değil toplumun yeniden yapılanmasında da belirleyicidir. Eğitim, hukuk, ekonomi, toplumsal hayat her yönüyle değişmeye başlamıştır. Bu belirleyiciliği kadının konumunda da gözlemlemek mümkündür. Osmanlı kadınının konumunda modernleşmeye bağlı olarak değişimler yaşanmıştır.

O zamana kadar yalnızca iyi eş, iyi anne vb. vasıflarla düşünülen ve kendisi de bu vasıflara alışıarak gözünde doğrulaştırdığı için toplumsal hayatta statü sahibi olmak için mücadele vermeyen kadının gözleri açılmış, farklı statülerde bulunmak için isteklerde bulunmaya başlamıştır. Osmanlı Devletinde kadının çalışma hayatına girdiği ilk iş ebelik mesleğiyle olmuştur. Daha sonra 1872'de ilk kadın öğretmen atanmış ve ardından 1882'de ilkokul yöneticisinin atanması takip etmiştir.⁷⁷ Görülüyor ki bugün kadın mesleği olarak nitelendirilen meslekler o dönemde kent kadınlarının çok az bir kısmını kapsamış ve kadın mesleği alanı dışına çıkılamamıştır.

Tanzimat Döneminde kadınının durumu konusunda gerçekleştirilen en önemli gelişme Mecelle'nin kabul edilmesi olmuştur. İlber Ortaylı, Mecelle'nin aile hukukuna ilişkin düzenlemeler içermediğini vurgulamakta, Şerafettin Turan'ın incelediği bazı fermanlara bakarak, Osmanlı hukukuyla ilgili düzenlemelerin bu fermanlara bakılarak yapıldığını öne sürmektedir. Bu fermanlarda, reşid kız çocuğunun kendi isteğiyle

⁷⁶ Ahmet MUMCU, İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayınları, 1992, s. 170.

⁷⁷ Oya ÇİTÇİ, "Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler" **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1979 s. 221.

evlenebilmesi, ana-babanın karışmaması, başlık parası gibi uygulamaların kaldırılması gibi emirler bulunmaktadır. Ancak bu emirler İlber Ortaylı'nın vurguladığına göre “...Aile ve evlilik kurumlarının güçlendiğini göstermektedir. Bu dönemde hiç değilse şehir nüfusu arasında sosyal ve ekonomik zorunluluklarla eski geleneklerin ve çok karı evliliğinin epey azaldığı ve hoş karşılanmadığı bilinmektedir.”⁷⁸

II. Meşrutiyet Dönemi Türk tarihi içinde çağdaşlaşma hareketlerinin hız kazandığı bir dönem olarak bilinmektedir. Tanzimat'tan sonra Osmanlı insanını saran ikinci yenilik dalgasıdır.

II. Meşrutiyet sonrasında kadınlar bazı haklar elde etmeye başlamışlar ve dolayısıyla da Türk ailesi gelişmeye doğru yol almıştır. Feminizm hareketi II. Meşrutiyet sonrasında hızla ilerlemiştir. Edebiyatçılar kadın konusu hakkındaki çalışmalarını artırmıştır. Kadın konusu oldukça güncelleşmiştir. Örneğin Tevfik Fikret “*Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer.*” diyerek sesini yükseltmiştir. Abdülhak Hamit ise, “*Bir milletin kadınları o milletin ilerleme derecesinin ölçüsüdür.*”⁷⁹ diyerek bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde Genç Türklerden aile hukuku alanında bazı beklentiler olmuştur. Ancak bu konuda radikal bir girişim gerçekleştirilememiştir.

1908 Genç Türk devrimi'nin Fransız Devriminden devraldığı hürriyet ve eşitlik gibi kavramlar Osmanlı'da kadın-erkek eşitsizliği durumunu gündeme getirmiştir.

Bu döneme ait kadın konusunda yapılan yorumlar arasında Peyami Safa önemli bir yere sahiptir. Peyami Safa Meşrutiyet Döneminde kadının toplumdaki durumu ve aile hukukuyla ilgili konuları inceleyen grupları üç ayrı bölümde ele almaktadır. Bu grupları farklı görüşleriyle ele alarak İslamcılar, Avrupacılar ve Türkçüler olarak adlandırmıştır.⁸⁰ Peyami Safa'nın belirttiğine göre Türkçüler kadın sorununa çok fazla eğilmemekte bu konuyu göz ardı etmekteydiler. “...ananenin eteklerine milli açıdan Türkler, dini açıdan İslamcılar yapışmış durumdaydılar”. Ona el sürmek isteyenler ise Tanzimatçılıkla damgalanıyorlardı. Avrupalılaştırmanın “*maymunca bir taklitten öte gitmeyen, en dar anlamıyla, kozmopolit ruhuna karşı nefretlerinde samimi olduklarından ve haksız olmadıklarından hiç kimse, hatta Garpcılar da şüphe etmiyorlardı.*” Çünkü onlarda Garpcılığın Ali, Reşit ve Mithat Paşalar zamanında

⁷⁸ İlber ORTAYLI, “Osmanlı Toplumunda Aile”, **Türkiye’de Ailenin Değişimi**: Toplumbilimsel İncelemeler, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1974, s. 87 .

⁷⁹ FEYZİOĞLU, a. g. m. , s. 884, ayrıca, bkz. KIRKPINAR, a. g. e. , s. 103 .

⁸⁰ Peyami SAFA, Türk İnkılâbına Bakışlar, Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s. 45- 60.

olduğu gibi, "...teşkilat kopyasından ve kanun tercümesinden ibaret kalmasına taraftar değillerdi⁸¹".

'Havayic-i Kanuniyemiz' ve 'Kadınlarımız' için, bu unvanlar altında, bu devrin önemli kitaplarını kaleme alan yazarlarımızdan biri olan Celal Nuri de taklitçilikle, kopyacılıkla mücadele ediyordu. Kadınlarımız adlı kitabında elit tabakaya mensup Türk kadınlara, Avrupa terbiyesi diye yutturulan durumun ahlaksızlığa teşvik olduğunu dile getiriyor ve şunları söylüyordu:

*"Ruhu sönmüş, vücudu güçten düşmüş, istenci bozulmuş, kişiliği göçmüş, geveze, dedikoducu, tembel, bilgisiz, kadınlardan artık yaka silkelim. Biz de onların işleriyle ilgilenelim. Eski Türkler gibi kadını yalnızca bir zevk aracı, heves giderme oyuncağı olarak almayalım. Kadın yalnız sahip olduğu güzelliği ve şehveti gidermedeki yetisi için yaratılmış değildir. Eğer böyle olsaydı yaratıcı güç, kendini yorup da onun başının içine biraz beyin koymazdı. Cinsel istekler bakımından erkekler ile kadının farkı yoktur. Bunlardan biri yalnız bu iş için yaratılmamıştır. Her ikisi de bu konuda, bir tek iş payının yarısını yerine getirmekle yükümlüdür. Oysa biz kıyıcı erkekler, eskiden beri, kadının kimi özel durumlarda, insanoğluna yararlı olmak için uğradığı gebelik ve loğusalık gibi durumlarından yararlanarak onu yalnız buyruğumuzla bağımlı bir yoldaş düzeyine indirmişiz. Hayır; kadının özgürleştirilmesi ve kölelikten başışlanması, başıboşluğa, bayağılığa yol açmayacak ölçüde ve eğitimle koşut gitmek üzere boşanabilmesi gerekir ki, insanlık öbür yarısını kazansın, özgürlüğünü geri alsın."*⁸²

Ama Celal Nuri bu kitabında poligaminin, görücü usulüyle evliliğin, erkek tarafından yapılan kolay boşanmanın ve kadınların erkekten kaçmasının da karşısında olan görüşleri savunmaktadır:

"Çok karılılığın bulunduğu bir evde kadınların kişilikleri pek küçüktür, değerleri yoktur, çekişmeler sürekli. Çocuklar çok olacağından bakılamazlar. Zavallı çocuklar sürekli bir kavga ve gürültü içinde büyürler. Hanımefendiyi gereğince sevmezler. Efendi de hanıma tek yaşam arkadaşı gözüyle bakmaz. Kıskançlık ortakları yıkıp yok eder ve belki büyük düşmanlıklara, büyük kötülöklere yol açar... Eskiden kadınlar daha bön, daha bilgisiz, daha kapalı olduklarından belki değişik karılar arasında adaleti korumak olanaklıydı. Ama şimdiki kadınlar bu ölçüde düzeylerini yükseltip, kişiliklerini almışlardır; değişik karılar arasında adalet ve dengenin korunması olanak dışıdır... Bu konuda hocalardan bir yenileşme sesi beklerim. Onların yenilikçiliği, bizim için çok

⁸¹ SAFA, a. g. e. , s. 59.

⁸² Celal Nuri, a. g. e. , s. 13.

gereklidir. İnsaf ile düşünsünler... Ve onlar bu duruma karşı ayaklanma yürekliliğini gösterebilirler. Yenileşme o yandan gelirse hayırlı olur; gelmezse, gerçi yine yenileşme ve devrim kaçınılmazdır, ama bölünme iyi bir şey değildir. İslam'ı zayıf düşürür."⁸³

Celal Nuri'nin bu eserinde değindiği diğer bir konu da örtünme sorunuydu. Ona göre örtünme baskının var olduğu ortamlara mahsus bir özelliktir. Kadının örtünmesiyle erkeğin cinsel uyarılmasının engellenebileceği düşüncesi yanlış bir varsayımdır. Çünkü Kadın erkek için istek uyandırıcı ise erkekte kadın için istek uyandırıcıdır. Öyleyse erkeğin de örtünmesi gerekir .⁸⁴

Bunların yanında Garpcıların kadınlar için öngördükleri ise şunlardır; Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, yalnız israf etmeyeceklerdir. Polisler, külhanbeyler vb. kadınların giyinmelerine kat'iyen müdahale edemeyeceklerdir. Şeyhülislam efendilerde çarşafılara dair beyannameler imza ve imla etmeyeceklerdir. Polisler kadınların işine ancak ve ancak münasebetsiz ve adab-ı umumiyeyi muhil ahvalde müdahale ve bu vazifelerini büyük bir nezaketle ifa edeceklerdir. Kadınlar vatanın en büyük velinimetini sayılarak kendilerine erkekler tarafından o yolda hürmet ve riayet gösterilecektir. Kadınlar erkekten kaçmayacaklardır. Her erkek beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülük âdetine son verilecektir. Kızlar için diğer mektepler dışında bir de Tıbbiye mektebi açılacaktır .⁸⁵

İslamcılarının görüşlerine gelince; Şeriatın emrettiği şeylerin hepsi faydalı, yasak ettiği şeylerin hepsi zararlıdır. Şeriat kadınlara kendilerine mahrem olmayan erkeklerden kaçmalarını emretmektedir. "*Saçları dahi dâhil olduğu halde vücutlarını ziynetten ari bir şeyle, calibi şehvet olmayacak bir libasla örtmelidirler.*" Fakat bu tesettür, kadına hiçbir meşru hakkını kaybettirmez. Kadın da erkek gibi malını istediği kadar tasarruf eder. Namus dairesinde gezmeye gider, eğlenir. Kendi aralarında oluşturdukları cemiyetlere giderek konferans verebilir ve dinleyebilir. İptidai, rüşdi ve idadi derecesinde tahsil görebilir. (Fazlasına ev ve analık vazifeleri müsait değildir.)

⁸³ A. g. e. , s. 90-96.

⁸⁴ A. g. e. , s. 130, 131; Örtünme ile namus ve ahlak temizliğinin ilgisi yoktur. Örtünme kurallarına uymayan namuslu kadınlar ve uluslar olduğu gibi, kadınların kapalı bulunduğu yerlerde pek çok aşağılıklar vardır. Bundan altmış, yetmiş yıl önce bizde örtünmeye pek bakılırdı. Şimdi ise... örtüler inceliyor. Tersine süsleri örtmek için kullanılması gereken ferace ve çarşaf denilen (üstlükler) ve yeldirmeler birer süs olmak üzere kullanılıyor... Kadının öyle umacı gibi kapalı bulunması, bir ölçüye değin erkeğin ilgisini uyandırır... Oysa erkek açık gezdiğinden kadında böyle bir istek uyandırmaz... Asıl olarak, dinsel sınırların dışında aşırı örtünmeye karşıyım. Ama bunun hızla, ahlak düşkünlüğüne yol açacak ölçüde kaldırılmasına da yandaş değilim. İş yavaş yavaş yapalım. Kadınlarımızı hazırlayalım. Bu günkü kuşak pek öyle özgürleşmeye yetili değildir. Gelecek kuşağı özgürlük ve namusluluk çerçevesine yetiştirelim": a. g. e. , s.130-137.

⁸⁵ SAFA, a. g. e. , s. 50.

Yine İslamcılara göre bir kaç kadınla evlenmek zarurettendir. Boşanma ise zevk için yapılacak bir durum değildi .⁸⁶

Bu gruplardan Batıcılar Batılı kanunların şu ya da bu şekilde kabul edilmesinden yanayken İslamcılar, aile kurumunun dini esaslara göre belirlenmesini istiyorlardı. Taal-i Nisvan Cemiyeti'nin kuruluşunda önemli bir rol oynayan Halide Edip Adıvar, Tanin gazetesinde, Türk kızlarının eğitime kavuşturulması için, güçlü ve etkileyici yazılar yazmıştır.⁸⁷ Romanlarında ise kadın erkek eşitsizliğinin zararlı sonuçlarını horlanan kadının acılarını ustalıkla işlemiştir. Ziya Gökalp ise kadının yalnızca geçmişteki eşitlikçi durumuna dikkat çekmekle kalmayıp, bununla birlikte feminizm ve demokrasi gibi iki önemli kavramın ilk kez Türklerde ortaya çıkmış olduğunu savunmaktadır. Daha önce değinmiş olduğumuz gibi Ziya Gökalp Türklerin feminist olmalarının ilk gerekçesini demokrasiye ikincisini ise Şamanizm'e dayandırmaktadır.⁸⁸

Bu dönemde en çok tartışılan konular arasında kadınların eğitimi yer almaktadır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, eğitim konusunda bazı ileri adımlar atılmış ancak bunlar çok etkili olamamıştır. Aslında Osmanlı toplumunda kadın çok fazla kısıtlamalarla karşı karşıya kalmış ise de onların tamamen pasif bir konumda olduklarını dile getirmemiz yanlış olacaktır. Kadınlara daha iyi bir eğitim verilmesi için yapılan girişimlerden birisi 1863'lerde kızlara özgü bir öğretmen okulunun açılması ile olmuştur. Başlarda bu okullarda verilen eğitim sadece Kuran-ı Kerimi ezberletmekten ibaretken daha sonra müfredat genişletilmiş ve ferace yerine çarşaf giymeyi yasaklamış olan Abdülhamit, ilke olarak kadınlara öğrenim olanakları sağlamaktan yana olduğunu belirtmiştir. Unat'ın yorumladığına göre, İslamiyet'e ters fikirlere karşı düşmanlık duyduğu için, 1901'deki bir kanunla okul ve özel evlerde Hıristiyan asıllı mürebbiyelerin yetiştirilmesini yasaklamıştır.⁸⁹

Yapılan bu yeni girişimlerden yararlanan sadece Osmanlı burjuvazisinin küçük bir bölümüdür. Yabancı mürebbiyeler tarafından yetiştirilenler sadece zengin ailelerinin kızlarıdır. Bunlar daha fazla özgürlük elde etmeye başlamışlar, poligaminin yarattığı eziklik ve düş kırıklığını daha çok hisseden de bu kızlar olmuşlardır. Yaşanılan bu eziklik kendini yazılan edebi eserlerde ve kurulan derneklerde göstermeye

⁸⁶ A. g. e. , s. 57-58.

⁸⁷ DOĞRAMACI, Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü, s. 53-71.

⁸⁸ Ziya Gökalp, a. g. e. , s. 158.

⁸⁹ Nermin ABADAN UNAT, Türk Toplumunda Kadın, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 9,10.

başlamıştır. Elit tabakaya mensup öğrenim görmüş kadınlar zamanla ince peçeler kullanmaya hatta peçesiz dolaşmaya başlamışlardır. Örneğin 1912’de peçesiz Türk kadınları, Amerika büyükelçiliğinde verilen bir resmi davete katılmışlardır. Bazı dergilerde kadınların fotoğrafları yayınlanmaya başlamış ve bazı kültür kurumlarında kadınlara özgü konferanslar düzenlenmiştir.⁹⁰

1. 4. Batı Dünyasında Toplumsal Durum ve Batı Kadın Hareketinin Gelişimi

Bilindiği gibi 19. yüzyıl Batı’da köklü değişimlerin yaşandığı dönemdir. Bu dönemde Batı çerçevesinde yaşanan gelişmeler ise Türk kadınının gözünün açılması için bir araç işlevi görmüştür. Bu değişimin temelinde daha önce yaşanan coğrafya keşifleri, Rönesans ve Reform hareketleri, Sanayi İnkılâbı ve teknoloji gelişmeleri yer almaktadır. Kadın hakları konusunda ilk ciddi talepler, Fransız İhtilali’yle birlikte gündeme gelmiştir. Kadın hakları savunucuları kamusal alan da kadın-erkek eşitliğinin hayata geçirilmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Pek çok Batı ülkesinde kadınlar; özel alan dediğimiz ve kadına mal ettiğimiz alandan çıkıp erkeğe mal edilen kamusal alanda yerlerini almak için ciddi mücadeleler vermişlerdir.⁹¹

Bu gelişmeler sırasında öncelikle yöneticiler, kilisenin baskısından kurtulmuş, sonra da halk yöneticilere karşı çeşitli haklarını savunmaya ve dile getirmeye başlamıştır. Bir yandan milletlerin eşitliği, insan hakları, köleliğin kaldırılması gibi kavramlar tartışılırken kadınlar da kadın erkek eşitliği görüşlerini dile getirmişler, bunun mücadelesini vermişlerdir. Onlarda bu gelişmeler sonucunda evlerinden çıkmışlar, yeni iş alanlarına girmeye başlamışlar, iş hayatında önemli bir güç haline gelmişlerdir. Bu gelişmeler de kol gücünden çok, zekâ gücünün önem kazanmasına yol açan Sanayi İnkılâbının rolü büyüktür. Kadınlar, tarihsel süreç içinde, her dönemin koşul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde çeşitli ekonomik faaliyetlere katılmış olmalarına karşın, ilk kez Sanayi İnkılâbı ile birlikte, ücretli olarak ve işçi statüsü altında çalışma yaşamı içinde yer almışlardır. Bu nedenle, tarihsel süreç içinde kadın işgücü incelenirken kadınların çalışma alanına girmelerini sağlayan Sanayi İnkılâbı temel başlangıç noktası olarak ele alınmalıdır.

⁹⁰ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 116.

⁹¹ <http://www.cibilliyet.com>.

1. 4. 1. Sanayi İnkılâbı Öncesi Toplumsal Durum ve Batı Kadını

Anaerkil bir aile yapısının hâkim olduğu avcı-toplayıcı toplumlarda kadınlar, her bakımdan üstün bir statü ve saygınlığa sahip olmuşlardır.⁹² Zaman içerisinde, insanoğlu, göçebe yaşam tarzını yavaş yavaş terk etmek suretiyle yerleşik düzene geçmiştir. Yerleşik yaşam tarzı, toplumların ekonomik, sosyal ve siyasal yapılarında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Hızla yerleşim merkezlerinin kurulmasının ardından ticaret başlamıştır. Bu değişim süreci içinde, üretim araçları tekniğinin gelişimi ile tarımsal faaliyetler giderek gelişmeye başlarken madencilik ve balıkçılık gibi yeni iş kolları ortaya çıkmıştır. Bu olumlu gelişmelere karşın, insanoğlunun doğaya ve hemcinslerine karşı mücadele ve egemen olma çabaları savaflara neden olmuştur. İşte bu noktadan itibaren fiziksel güç ve üstünlüğün ön plana çıkmasıyla yaşanan bu değişim, kadın ve erkeğin önce aile daha sonra da toplumdaki statü ve rollerini derinden etkileyerek, köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu gelişmeler kadını, erkeğe oranla daha pasif ve ikincil plana itmiştir. Erkeğin, bu dönemde toplumsal statüsünün giderek güçlendiği görülmektedir. Anaerkil aile düzeninin egemen olduğu yıllarda, işgücü gereksinimi, savaflardan elde edilen, büyük bölümünü kadınların oluşturduğu kölelerden karşılanmaktadır. Ailenin reisi olan erkek, kölelerin de hâkimidir. 10. yüzyıla kadar süregelen kölelik düzeni, yerini ortaçağdan itibaren feodal düzene bırakmıştır.⁹³ Bu dönemde tarımsal üretim, serf statüsünde tüm aile fertleri tarafından gerçekleştirilmekte, kadınlarda senyöre ait topraklarda, üretimde aktif olarak yer almaktadır.

Ortaçağda üretim feodal beylerin malikânelerinde yapılmaktadır. Böylelikle malikâneler kendi kendilerine yeten birimler olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Ancak feodal düzenin iç çelişkileri, haçlı savaflarının etkileri, yeni ticaret ve sanayi etkinlikleri ve yeni savaş tekniklerinin bulunması feodal bir düzenden kapitalist düzene geçişi sağlayan belli başlı etmenlerdir. Yeniçağın tohumlarını atan Haçlı Seferleri'nin nedeni her ne kadar dinsel gibi görünse de altında yatan başlıca etkenin ekonomi olduğu gerçeği bilinmektedir.

Batı dünyasında kadının durumu ancak Ortaçağdan itibaren netleşmeye başlamıştır. Ortaçağda yürürlükte olan Salien Kanunu, taşınmaz mallarda kızların miras

⁹² Sabahat YURDAKUL, Çalışan Kadının Korunması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1994, s. 13.

⁹³ www.gençbilim.com, Ödev Sitesi 11167, (Anaerkil Sistemden Anaerkil Aile Düzenine Geçiş).

haklarını tanımamaktadır. Oysa mal meşru ve gayri meşru oğullar arasında paylaştırılmaktadır. Kralın malı sayılan ülke de sadece oğullar arasında paylaştırılmaktadır. Kız çocukları uzun süre Frank İmparatorluğu'nda hükümdar olma hakkına sahip olamamışlardır.⁹⁴

Bu dönemde Kadınlar bazı önemli imzalar atma hakkına sahip olmuşlardır. Avrupa'da taç giyen kadınlar daha çok İngiltere ve Rusya'da görülmektedir. Örneğin, İngiltere'de I. Elizabeth 1588'de İspanya armadasını yenerek İngiltere'nin Protestanlığını korumuş; Kraliçe Mary ve Kraliçe Anne, İngiltere'de demokrasiyi tam anlamıyla yerleştirmişlerdir. Kraliçe Victoria zamanında İngiltere, bir dünya devleti haline gelmiştir. Rusya 18. yüzyılda tam bir kadın saltanatı sürmüştür, II. Katerina, Osmanlı Devleti'nden topraklar kopararak, Rusya'yı Karadeniz'e taşımıştır. İspanya'da İsabella, Amerika'nın keşfinde çok önemli bir rol oynamış, Norveç'te Margaret Kalmer birliğini gerçekleştirmiştir. Maria Theresia Frank İmparatorluğu'nu Yedi yıl savaşlarında başarıyla savunmuştur.⁹⁵ Ancak yukarıda verdiğimiz örnekler bize o dönemin kadınları hakkında genel bir çizgi sunmamaktadır. Çünkü bu kadınlar seçkinler zümresinden çıkarak tarihteki yerlerini almışlardır. Bu durum toplumda kadının genel durumunu açıklamamız için yeterli değildir.

Toplum içinde kadın aşağı tabakadan bir erkek özgürlüğüne bile sahip değildir. Çünkü Hıristiyanlık inancının kadına karşı takınmış olduğu katı bakış açısı ve var olan geleneksel değerler vasıtasıyla kadın günahkâr olarak görülmüş ve kadın için şeytanın yoldaşı olduğu düşüncesini taşıyan toplum kadını aşağılamaya devam etmiştir. İnsan olarak bile görülmeyen kadın her yönüyle sömürülen bir meta konumunda tutulmuştur. Bu geleneksel anlayış yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüştür. Kadını her alanda erkeğin gerisinde bırakmıştır. Avrupa'da sınıfsal farklılıklar aristokrat sınıfı seçkin zümre olarak belirlemişken, avam tabakasının ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmesine sebep olmuştur.⁹⁶

Zaten bu ikinci sınıf vatandaş grubu içinde yer alan kadın bir de cinsiyetinden dolayı arka plana itilince kadın toplumda hiç hak etmediği bir yer edinmiş, toplumdan iki nedenden dolayı iki kez darbe yiyen kadın toplum dışına atılmıştır. Ta ki kadın, kimliğinin insan kimliği olduğunu ve erkekten hiçbir yönüyle aşağı bir varlık olmadığını anladığı ve bu yolda mücadele etmeye başladığı ana kadar bu ezilmişlik

⁹⁴KIRKPINAR, a. g. e. , s. 66.

⁹⁵TÜMER, a. g. m. , s. 173–180. Ayrıca bkz. KIRKPINAR, a. g. e. , s. 67, 68.

⁹⁶TÜMER, A. g. m. , s. 174.

süreci devam etmiştir. Tabi bu süreç çok uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Hatta sona ermiş değildir. Günümüzde dahi kadını aşağı bir varlık olarak gören toplumlar olduğu gibi kendini aşağı bir varlık olarak gören kadınlarımız vardır.

Batı dünyası'nda Sanayi İnkılâbına kadar kadın erkek arasında tam bir eşitsizlik söz konusu olmuştur. Evlilik kutsal bir tören olarak değil sosyal bir anlaşma olarak görülmektedir. Ortaçağda bazı Hıristiyan mezheplerinde kadının insan olup olmadığı konusu tartışılan konular arasında yer almıştır. Tanrı'nın sözüne uymadığı için suçlanan kadın bütün suçların kaynağı olarak görülmüştür. Bütün kötülüklerin temelinde kadın vardır. Tek suçu kadın olarak yaratılmasıdır. İngiltere'de 16. yüzyıla kadar kadın mundar sayıldığı için kutsal kitap İncil'i okuyamamıştır. 1805 yılına kadar İngiltere'de vatandaş dahi sayılmamıştır. Koca, kadını bir mal gibi satma yetkisine sahip olmuştur.⁹⁷ Kaynaklar incelendiğinde ise karşımıza bu coğrafyada kadının Asya toplumlarından bile daha geri planda buldukları ortaya çıkmaktadır.

1. 4. 2. Sanayi İnkılâbı Sonrası Toplumsal Durum ve Batı Kadını

Buharın üretim sürecinde kullanılması ile ilk kez İngiltere'de dokuma sektöründe başlayan, tarımın ağır bastığı ekonomiden sanayinin ağır bastığı ekonomiye geçiş olarak tanımlanan Sanayi İnkılâbı, topluma yeni içerikler katmış, yeni toplumsal sorunları ortaya çıkarmış ve toplumdaki ilişkilerin yeniden biçimlenmesine olanak sağlamıştır. Yeni oluşan ekonomik şartlar toplum içi ilişkileri belirlerken ortaçağdaki kadının durumunu da değiştirmiştir. Daha sonraki yıllarda hızla diğer batı Avrupa ülkelerine de yayılırken, özellikle dokuma sektöründe işgücünün büyük bir bölümünü de kadınlar oluşturmuştur. İlk kez ve bugünkü anlamı ile ücretli kadın işgücü kavramının doğmasına yol açan en önemli tarihsel gelişme olarak değerlendirilen bu inkılâpla kadın, ekonomik bir gelir karşılığı bir başkası hesabına çalışmaya başlamıştır.

Sanayi İnkılâbı sonrasında dokuma sektöründeki gelişmelere paralel olarak, kadın işgücü sayısı hızla artmış; bu durumda özellikle teknik gelişmelerin, üretim tekniğini basitleştiren makinelerin, işbölümü ve uzmanlaşmanın kadın emeğinden yararlanmayı kolaylaştırması ve dokuma sektöründe kadın işgücünün, erkeklerden çok daha başarılı olmalarının büyük rolü olmuştur. Buna karşılık, o dönemde hâkim olan iktisat anlayışının, katı bir liberal anlayışa dayalı olması, kadın işgücünün ücretlerinin erkeklerden çok düşük olmasına yol açmıştır. Bu bakımdan, bu dönem; kadın işgücünün

⁹⁷ TÜMER, a. g. m. , s. 174.

düşük ücretler ve çok ağır çalışma koşulları altında kalması sonucunu doğurmuştur. Kadınların eşit haklar kazanmaları uğrunda mücadele liberal eşitlik anlayışının zayıflamasına karşı yürütülmektedir.⁹⁸

İngiltere'nin endüstri alanında öncülük ettiği bu Sanayi İnkılabının siyasal alandaki yansımaları ilk olarak Fransa'da görülmüştür. Ekonomik bütünleşmenin tamamlayıcısı olmak üzere siyasal bütünleşmeyi hedefleyen Fransız İhtilali'nin alt yapıları sessiz ve derinden oluşmuş durumda iken, geriye ekonomik güçleri ellerinden alınmış feodal beylerin ve onların başı durumundaki kralın elinden egemenlik gücünün de alınması kalmıştır. İşte bu gelişme ilk olarak Fransa'da oluşmuş ve 1789 tarihi dünya tarihine Sanayi İnkılabından sonra ikinci bir dönüm noktası olarak girmiştir. Feminizm hareketinin gelişiminde de Fransız İhtilali önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarihe gelinceye kadar feminist hareket düşünce olarak yavaş da olsa bir takım gelişmeler kat etmiştir. Batı ülkeleri içinde Fransız kadınlarının daha aktif bir rol oynadıkları görülmüştür. Aydın kadınlar bir araya gelerek edebi çalışmalar yapmaya başlamışlar ancak bu çalışmalarını erkekler tarafından alay edilmelerle karşılaşmışlardır. Bu duruma rağmen Fransa da kadınlar 1789 Fransa olaylarında aktif bir rol oynamışlardır. 4 Ağustos 1789 kararınının 11. maddesinde; *“Doğustaki farklılıklarına bakılmaksızın bütün yurttaşlar askeri, sivil ya da dini bütün mevkilere ve görevlere alınacaklardır; hiçbir meslek bu kuralın dışında bırakılmayacaktır”*⁹⁹ yargısının yer almasıyla kadınlar erkek arasındaki toplumsal eşitsizliğin giderilmesi için adım atıldığı görülmektedir. Şimdi bu olaya biraz daha yakından bakalım. O dönem Fransa'sında neler olmakta olduğunu görelim.

Fransız Devrimi ikili bir karaktere sahiptir. Devrim boyunca aynı anda iki sınıf mücadelesi birden gerçekleşmiştir. Bir yanda, mülkiyeti ve zenginliği toprak üzerindeki tasarrufuna dayanan, soyluluğa karşı mücadele eden, mülkiyeti kapitalizmin gelişmesine bağlı küçük atölye ve dükkân sahipleriyle tüccarlardan oluşan burjuvazi vardır. Öte yanda ise burjuvaziye karşı mücadele eden yoksullar ve mülksüzler, embriyo halindeki işsizler yer almaktadır. Fransız Devrimi burjuva bir devrimdir. Ama aynı zamanda sömürülenlerin ve ezilenlerin kendilerini her tür sömürü ve baskıdan kurtarmak için başvurdukları ilk girişimdir. Fransız Devrimi geniş kitlelerin etkinlikleri sonucunda gerçekleşen ilk modern devrimdir.

⁹⁸ J. MITCHEL- A. OAKLEY, Kadın ve Eşitlik, (Çev. Fatmagül BERKTAY, Pencere Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 1998, s. 45.

⁹⁹ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 69.

Fransız Devrimi'nde kadınların nasıl bir rol oynadıkları sorusuna Simone de Beauvoir şu yanıtı veriyor.

*“Dünya hep erkeklere ait oldu. Herhangi biri Fransız Devrimi'nin kadınların kaderini değiştirdiğini düşünebilir. Oysa hiçbir şey değişmedi. Burjuva devrimi, burjuva kurumları ve burjuva değerlere sonuna kadar saygılıydı. Ve hemen hemen sadece erkekler tarafından gerçekleştirilmişti.”*¹⁰⁰

Bu görüş bir bakıma yanlıştır. Gerçekte kadınlar devrime fiilen katılıp, kilometre taşlarını erkeklerle birlikte dikmişlerdir. Ancak eşitlik, özgürlük ve kardeşlik ilkeleri önce kadınlar için geçerli kılınması gerekirken devrim, kadın konusunda burjuva değer yargılarıyla kurumlarının savunucusu ve koruyucusu olmuş, kadın ikinci sıradan birey çitoyen¹⁰¹ düzeyinde tutulmuştur. Devrim sırasında kadınlar sınıflarına göre soylu kadınlar, burjuva feministleri ve mülksüzler olarak üç bölüme ayrılmışlardır.¹⁰²

Soylu kadınlar devrim boyunca en çok pasif kalan bölümü oluşturmaktadır. Soylu erkekle kıyaslandığı zaman önemsiz bir konuma sahiptirler. Kocasının yetki ve güçlerini etkin bir şekilde kullanma olanağından yoksun bırakıldığı, asıl görevinin çocuk yetiştirmek olduğunu zannetmektedir. İkinci bölümü oluşturan İşçi kadınlar arasında eğitim, yasal eşitlik gibi haklardan ziyade işsizlik, enflasyon, açlık gibi sorunlar daha ön planda yer almaktadır. Asıl sorunları uygun fiyatla yeterli yiyecek sağlayabilmektir. Bunun için ayaklanmalar çıkararak, yürüyüşler yapmışlardır. Geçici çözümlere ulaşmışlardır. Üçüncü bölümde yer alan Burjuva kadınları geleneksel iktidar düzenini parçalayan devrim aracılığıyla uyanarak burjuva feminizmini güçlendirmeye çalışmışlardır. Burjuva kadınları, şikâyet, istek ve öneri listeleri, devrim dilekçeleri düzenleme konusunda etkinliklerde bulunmuşlardır. Mesela dilekçelerden birini, kadınların 1789 Ulusal Meclisi'nden istekleri oluşturmuştur. Erkeklerin kadınlar üzerindeki yasal otoriteleriyle birlikte tüm ayrıcalıklarının kaldırılması ve politikaya kısıtlamalar getirilmeden katılabilme istekleri oluşturmaktadır.¹⁰³ Devrime damgasını vuran burjuva kadınlardan ilk isim Olympe de Gouges'dir. Olympe 1788'de kadınların aşağı varlık olduklarını eleştirerek kamuoyu yaratmaya çalışmıştır. 1791'de Kadın Yurttaşlar ve Kadın Hakları Bildirgesi'ni yayımlamıştır. Bildirge şöyle başlamaktadır:

¹⁰⁰ BEAUVOIR, a. g. e. , s. 107.

¹⁰¹ Çitoyen; yurttaş olmayan anlamına gelmektedir.

¹⁰² GÜZEL, a. g. e. , s. 154.

¹⁰³ Tony CLİFF, Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi, Ataol Yayıncılık, İstanbul, 1981, (Çev. Şamil BEŞTOY), s. 23.

“Ey kadın, uyan! Köle adam güçlendi, zincirlerini kırmak için seni yardıma çağırdı. Özgürleştikten sonra sana sırt çevirdi, haksızlık etti.”¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Olympe kadını, uğradığı haksızlıklardan kurtulması için uyarmaktadır. Bildirinin 10. maddesinde “*millet erkek ve kadından oluşur*” ibaresi yer almaktadır. Olympe kadınlara oy hakkı tanınmasını ve kadınların erkeklerle her konuda eşit muamele görmeleri gerektiğini vurgulayarak “*-idam sehпасına çıkma hakkı olan kadının kürsüye çıkma hakkı da olmalıdır*” , demiştir. Ancak bu hak iddiaları geri çevrilmiştir. Fakat idam sehпасına çıkma hakları kanlı bir şekilde uygulanmaya devam etmiştir. Olympe idam edilmiştir. Konvansiyon tarafından ilan edilen insan haklarının sadece erkek haklarından dem vurduğunu anlayan diğer bir kadın da Madame Roland’dır. O da Olympe’den beş gün sonra kahramanca can verdi. Sol partiler ve siyasetçiler kadın-erkek eşitliğini ikinci sıraya atarak mücadele önceliğini sınıf eşitliğine vermişlerdir. Kadının yuvada kalmasını iyi eş ve iyi ana olmasını ve siyasete karışmamasını savunmaktadırlar.¹⁰⁵ Tabi bu düşüncenin temelinde Katolikliği ve Papalığı izlemeleri yatmaktadır. Simone de Beauvoir ‘in deyiimiyle “*...kiliseye gelince o da kadının ezilmesine az katkıda bulunmamıştır.*”¹⁰⁶ Kilise, kadının erkeğe göre aşağı olarak yaratıldığını ileri sürmektedir. Kadın vücutça Adam’ın bir parçasıdır. Dolayısıyla ruh konusunda da bu böyledir. Çünkü Tanrı erkeğe öncelik vermiştir. Çünkü Tanrı kadının erkeğe bağımlı olmasını istemiştir.

Aynı etkenler Osmanlı Devletinde de kadını erkeğe bağımlı kılmak için bir araya getirilmiştir. Bununla birlikte Müslümanlığın doğası ve Osmanlı devletinin teokratik yapısı nedeniyle din Osmanlı Devletinde özel bir yer işgal etmektedir.

1790’da kadınlar bazı kulüplere kabul edilmektedirler. 1792’de boşanma yasası yürürlüğe girmiştir. Kadınların tanıklığı kabul edilmeye başlanmıştır. 1793’te Parisli kadınlar 18 yaşından büyük tüm kadınlara açık bir kulüp kurmuşlardır. Bu kulübün üyelerinin çoğunluğunu okuma yazma bilmeyen kadınlar oluşturmuştur. Yapı olarak erkek kulüpleri örnek alınmıştır. Bu kulüp toplumsal ve ekonomik isteklerin savunulmasında en önde yer almaktadır. Robespierre grubun halkı böleceği ve kendisini zorlayacağı korkusuyla hareket ederek Olympe ve Roland’ın giyotine gönderilmesinden kısa bir süre önce 1793’te Konvansiyon bütün kadın kulüplerini kapatarak kadınlara karşı antipatisini göstermiştir. 1795’te kadınların siyasi partilere katılmaları

¹⁰⁴ GÜZEL, a. g. e. , s. 160.

¹⁰⁵ K. MARX F.ENGELS V.I. LENİN, Kadın ve Marksizm, (Çev: Ö. UFUK), Sorun Yayınları, 7.Basım, İstanbul, 1996, s.93.

¹⁰⁶ Simone De BEAUVOİR, İkinci Cins, Payel Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 1993. , s. 37.

yasaklanmıştır.¹⁰⁷ Örgütlerin hedefleri arasında; eğitim hakkı, meslek edinme, ekonomik özgürlüğe kavuşma ve en önemlisi oy hakkı elde etmektir.¹⁰⁸

Bu alandaki değişiklikler, daha çok erkeklerin haklarını sınırlayıcı ve çocukların çıkarlarını koruyucu nitelikteki dolaylı önlemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Susturulmuş ve bastırılmış olmasına karşın Fransız kadın hareketi çok büyük etkiler bırakmıştır. Çünkü Batı'nın kadın hareketleri kendilerini topluma kabul ettirmiş olan kadınlar tarafından yönetilmişlerdir. Devrimci kadınlar, tüm kadınların kurtuluşunu sağlayacak bir devrimin tohumlarını zamanından çok önce ekmek istedikleri için ortadan kaldırılmışlardır.

Sanayileşme ile kamu yaşamına girip 1850'lerde güçlenmeye başlayan feminizmin ilk aşamasında kadın hakları önemli bir yer kaplamaktadır. Birleşik Amerika'da 1848'de Seneca Falls'ta toplanan ilk kadın hakları kongresinde önemli konular tartışmaya açılmıştır. Mahkemelerde, evli kadının kocası karşısındaki geri plandaki durumu ele alınmış, kadının sahip olduğu mal, mülk ve gelirler üzerinde kocanın denetim yetkisinin bulunması, kadınların içinde buldukları siyasal ve hukuksal eşitsizlik konuları ele alınmıştır. Ayrıca Birleşik Amerika'da köleliğin kaldırılması için başlatılan akıma paralel olarak yürütülen bu mücadelede kadının evlilik durumu ve aile içindeki konumu tartışmalara neden olmuştur.¹⁰⁹ Nermin Abadan Unat'ın belirttiğine göre Feminizmin ilk aşamasında cinsiyet rollerinin eleştirisini yapan kadınların başında C. P. Gilman gelmektedir. 1898'de yayınlanan Kadın ve Ekonomi adlı yapıtında yazar, evlilikte ana sorunun kadının ekonomik bağımlılığı olduğunu belirtmiştir. Gilman aile içinde erkeğin egemenliğini ve kadının özerkliğini ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. O dönemin feminist önderleri erkeklerin ekonomik ve toplumsal gücüne karşı çıkmaya cesaret edemedikleri için siyasal alandaki baskıcı rejimi eleştirmişlerdir. Oysa feminist hareket kadın işgücünün piyasaya çıkmasıyla hız kazanmıştır.¹¹⁰

Devrim'den sonra bile Fransız Medeni Yasası kadını ehliyetsiz çocuklarla, akıl hastalarıyla aynı kategoride değerlendirmiştir.¹¹¹ Yakın dönemlere kadar Avrupa'da kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik kurallaşmış halde kalmıştır. Önce 1920'lerde daha sonra II. Dünya Savaşı sırasında ve son olarak ta 1960'larda Batıda uluslar arası göç

¹⁰⁷ K. MARX F.ENGELS V.I. LENİN, a. g. e. s. 93. Ayrıca bkz. GÜZEL, a. g. e. , s. 161.

¹⁰⁸ CAPORAL, KKSTK I, s. 26.

¹⁰⁹ A. g. e. , s. 73.

¹¹⁰ ABADAN UNAT, a. g. m. , s. 2.

¹¹¹ TÜMER, a. g. m. , s. 174.

hareketinin yoğunlaşmasıyla birlikte kadınların ekonomik gücü ve rolleri yeniden kamuoyunun gündemine girmiştir. 20. yüzyılın başlarından itibaren Fransa, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde kadınların yasa önündeki durumlarının değişmeye başladığı görülmüştür. Oy verme hakkının elde edilmesi başlı başına bir amaç gibi görünmemekle birlikte eğitim, iş, boşanma, doğum kontrolü vb. alanlarda da eşitliği sağlayan yasaların onaylanması gerekmektedir. I. Dünya Savaşı erkekler için tam bir örselenme olmuştur. Ama aynı zamanda kadınlar için o zamana kadar görülmemiş bir özgürlük ve sorumluluk denemesi olmuştur. Vatan hizmeti için alınmaya başlanan kadınların iş gücü değerlendirilmiş, yeni meslek sahaları açılmıştır. Aynı zamanda savaş erkek ve kadın işçi arasındaki engellerin yıkılmasını sağlamıştır. 1919 da Fransa’da meclis siyasi açıdan kadınlara oy kullanma hakkı tanımıştır. Fakat bu karar senato da reddedilmiştir. Uzun bir aradan sonra ve Türkiye’den çok geç bir tarihte 21 Nisan 1944’de Fransız kadınına bu hak ancak tanınabilmiştir. Bu tarihe kadar kadınlar siyasi yaşamdan tamamen uzak bırakılmışlardır.¹¹²

Bu durumun etkileri hala görülebilmektedir. Seçimlerde kadınlar adaylıklarını koyma konusunda çekimser davranmaktadırlar. Örneğin, kadın nüfusunun % 52 oranıyla erkekten fazla olduğu halde 1993 Ballador Hükümeti’nde bulunan 29 bakandan ancak 3 ‘ü kadındır.¹¹³ II. Dünya Savaşına kadar özellikle çalışma hayatındaki kadının durumuna ilişkin sorunların çözülmesi için mücadele veren çok sayıda kadın hareketi gerçekleşmiştir. Ancak iletişim olanaklarının daha yoğun kullanılmaya başlanmasıyla II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünya feminist hareketi daha önemli bir nitelik kazanmıştır. Siyasal eşitlik 1946 anayasasında gerçek yerini alma imkânı bulmuştur. Ailenin maddi ve manevi idaresinde kadın ve erkeğe eşitlik ise ancak 1970’te gerçekleştirilebilmiştir. Bununla beraber Fransa’da çocuklara tabiyet 1973’e kadar yalnız babaya aitken, 9 Ocak 1973 ‘de anne de bu hakka sahip olmuştur. 1975’e kadar kürtaj yasaktır. 1975 ve 1979 Veil yasaları bazı koşullarla kürtaj hakkını tanımıştır. Kadınların günlük çalışma süreleri 1892’de düzenlenmiş, bu düzenleme 1975 yılına kadar yürürlükte kalmış, bu yılda çağdaş anlamda genişletilmiştir.¹¹⁴

Demokrasi uygulamalarının yapıldığı bir ortamda kadınlar haklarını elde etmeleri çok geç bir tarihi beklemek durumunda kalmışlardır. Ekonomik, demokratik ve kültürel göstergeler hangi toplum düzeyinde olursa olsun kadının her yerde geri plana itildiğini ortaya koymaktadır.

¹¹² GÜZEL, a. g. e , s.166

¹¹³ Chantal QUELQEJAG-LEMERCİER, “Birinci Dünya Savaşından Sonra Fransa’da Kadın Hakları” , **Kastamonu’da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Sempozyumu**, (Kastamonu 10–11 Aralık 1994), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996, s. 133

¹¹⁴ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 70

İKİNCİ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK KADINININ DEVRALDIĞI MİRAS

Türk kadınının durumu Osmanlı Devletinin son dönemlerinde tartışılmaya başlanan bir konudur. Her ne kadar toplumu ilgilendiren daha önemli konular gündemde olsa da toplumun yarısını oluşturan ve tarih boyunca toplumdan dışlanmış durumda olan kadının artık topluma dâhil edilmesi gerekmektedir.

2. 1. Türk Kadınının Sosyal ve Siyasal Örgütlenmeleri

Tanzimat Döneminde yaşanan gelişmeler sonucunda II. Meşrutiyet Döneminde gelişen sosyo-kültürel ortamda kadının özgürleşme hareketi devam etmiştir. 1867'de Rumeli hududundaki yaralı askerlerimize yardım için kurulan ilk kadın derneğimiz Cemiyet-i İmdadiye (İmdat Derneği) Derneğinden sonra 1908'de Halide Edip, Müdafa-i Hukuku Nisvan (Kadın Haklarını Savunma Derneği) Derneğini kurmuştur.¹¹⁵ Meşrutiyet döneminde birçok kadın derneği kurulmuştur. Bunlardan bir kaçı, Osmanlı Kadınları Terakkiperver Cemiyeti, 1909'da Teali Nisvan Cemiyeti (Kadınları Yükseltme Derneği), Osmanlı Cemiyeti Hayriye-i Nisaiye, 1913'te Müdafa-i Hukuk-i Nisvan Cemiyeti'dir.¹¹⁶ II. Meşrutiyet dönemi kadın dernekleri içinde feminist olarak değerlendirebileceğimiz belki de tek dernek, Kadınlar Dünyası dergisinin yayın organı olarak çalıştığı Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyetidir. Mezhep ayrımı gözetmeksizin her Osmanlı kadınına asli, isteyen ecnebi kadınları da yardımcı üye olarak kabul eden dernek, 28 Mayıs 1913'te kurulmuştur. Kadınların derneğe girebilme şartı kadınlık hakkının korunması ve yükseltilmesi yolunda çalışılmasıdır. Dernek, Kadınlar Dünyası dergisiyle kendini kamuoyuna sunmuş, harekete destek veren kadınların sözcülüğünü ve Osmanlı kadınına yol göstericilik rolünü üstlenmiş bir dernektir.¹¹⁷

Bu kazanımlar ilk başlarda kadınların sarf ettiği çabalar sonucu elde edilmiş gibi görünmemektedir. Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimi taraftarlarının yardımları göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. İlk kadın derneği erkekler tarafından kurulmuştur. Dünya feminist hareketiyle ilgili yapılan yayınların baş aktörleri de yine erkekler olmuşlardır. Kadın hak ve özgürlüklerini mahkemelerde savunanlarda

¹¹⁵ ÇAKIR, a. g. e. , s. 323.

¹¹⁶ A. g. e. , s. 323-342. Ayrıca bu dernekler hakkında daha fazla bilgi edinebilmek için, bkz. KURNAZ, a. g. e. , s. 193-235 .

¹¹⁷ ÇAKIR, a. g. e. , s. 57.

erkeklerdir. Kadın derneklerinin kuruluşlarında da erkekler aktif durumdadırlar. Çünkü kadınlar bu yarışa katılmaya kolay kolay cesaret edememişler, bir süre sonra ancak üst düzey hanımları bu konu üzerine eğilmişlerdir. 1915'te Enver Paşa'nın eşi "devletlü, ismetlü, Naciye Sultan Hazretlerinin zir'i himayelerinde" oluşan Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslamiyesi kurucuları Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver, Harbiye Nezareti Müsteşarı İsmail Hakkı, Harbiye Nezareti Mebusu Salah Cimcoz, Dava Vekili Mehmet Arif ve Dava Vekili Mehmet Selahattin Beyler'dir.¹¹⁸ Görüldüğü gibi kurucusu kadın olan derneğin üyelerini erkekler oluşturmaktadır.

Endüstrinin farklı sektörlerinde kadın işçilere yer verilmesi için Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan bu cemiyetin amacı, kadınlara iş bulup kendilerini koruyabilecek duruma gelmelerini sağlamak, kadınları namuslu şekilde çalışarak geçimlerini sağlamaya alıştırmak ve dolayısıyla düşünce, emek ve ekonominin kadınlarımız arasında yaygınlaşmasını sağlamaktır.¹¹⁹ Asıl amacı ise ekonominin iş gücü ihtiyacını dul ve yetimlerden sağlamaktır. Artan bu iş gücündeki kadın ve kız çocukları için ağır çalışma koşullarını iyileştirmek, onlar için özel yatakhaneler, yurtlar yaptırmak, günlük çalışma mesaisini 15 saatle sınırlandırmak gibi önlemler alınması düşünülmekle birlikte hayata geçirilememiştir.¹²⁰

II. Meşrutiyet yılları batıdaki feminist harekete bağlı olarak Osmanlı kadınlarının faal duruma gelmeye başladığı yıllardır. Bu dönem bir yanıyla Türklerin tarihinin en kritik dönemi olmuşsa da diğer yanıyla ifade özgürlüğü sağlandıktan sonra, kadın konusu da dâhil olmak üzere özgürlük sorununun tüm biçimlerinin ele alındığı, tartışıldığı, çözüm yollarının arandığı bir dönem olmuştur. Çıkarılan gazete ve dergiler kadın konusuna gösterilen duyarlılığı sunmaktadır. Bu dönem itibariyle bahsedebileceğimiz bazı dergilerin isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz. Kadın (1908), Kadın Bahçesi (1912), Kadınlar Dünyası (1912), Kadın Hayatı (1912), Kadın Duygusu (1913), Kadınlar Âlemi (1913), Kadınlık (1913), Kadın Hayatı (1918), Kadın Kalbi (1919).¹²¹ Kadınlar bu dergilerde yazıyor hatta bazıları sorumluluk bile alıyorlardı. Örneğin, olarak Nigar Hanım, (ilk kadın şairimiz) Kadınlık dergisinde, Feriha Kamran Hanım Kadınlar Âlemi Dergisinde yazmıştır. Ulviye Mevlan Hanım ise Kadınlar

¹¹⁸ Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (Nizamnamesi), Dersaadet- Matba-i Askeriyye, (1332), Ankara, 1946, s. 8 (Bu nizamname 23 maddeden oluşmaktadır. Maddelerde kadınlara nasıl iş temin edileceği, kadınların ekonomik hayata nasıl girdirileceği konularına değinilmektedir.)

¹¹⁹ Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi (Nizamnamesi), s. 2, bkz. ÇAKIR, a. g. e. , s. 335.

¹²⁰ GÜZEL, a. g. m. , s. 871.

¹²¹ İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, s. 88.

Dünyası adlı derginin sorumlusudur.¹²² Bu dergilerden biri olan Kadınlar Âlemi dergisinde Hanımlar tarafından makaleler, hikâyeler yazılmış dünya kadınının durumundan bahsedilerek moda çok yoğun olmamakla birlikte takip edilmiştir.¹²³

Aynı dönemde çıkarılan Kadın (Selanik) isimli dergi dikkat çekmektedir. Bu dergide kadının siyasi hakları konusunda yazılar çıkarılmıştır. Bu yazılarda kadınlara seçim hakkının verilmesi istenmektedir.¹²⁴

Kadınlar Dünyası dergisinde ise kadınların, erkeklerinin yanında ilim ve fen alanlarında da yer almaları gerekliliğinin inkâr edilemeyecek bir durum olduğundan bahsedilmekte ve kadınlara ilim ve fen sıralarında bir mevki verilmesi istenmektedir. Bunun için kadınlar teşvik edilmekte erkeklerden ise yardım beklenmektedir.¹²⁵

Kurtuluş savaşıyla birlikte Türk kadınının siyasi bilincini oluşturma ve geliştirme sürecine girdiği görülmektedir. I. Dünya Savaşından daha büyük ölçüde ve boyutta Kurtuluş Savaşı her sınıftan Türk kadınına etkilemiştir. Kentli, köylü ve işçi kadın birlikte mücadele vermişlerdir.

Türk kadını 1918 yılının sonuna doğru ulusal kurtuluş amacına yönelik örgütlenmelere katılmıştır. 29 Kasım 1918’de bir ulusal cephe biçiminde kurulan Milli Kongre’nin kurucusu 50’den fazla örgüt içinde 10’dan fazla kadın cemiyeti yer almıştır. Bu örgüt kuruluş beyannamesinde amacını şöyle açıklamıştır;

*“ Devlet ve milletin geçirdiği bu en müşkil tarihi anlarda bütün âlem-i insaniyet ve medeniyete karşı vatanın ali hukuk ve menfaaini temin ve müdafaa vazife-i mühimmesile teşekkül ve ibraz-ı faaliyete mübaşeret eden kuva-yi milliyenin tevhidinden ve münferid veye müctemi müteferrik bütün mesai ve faaliyetlerin tanzim ve müteazzi başlıca heyet ve firkaların mümessil ve murahaslarını bir araya getirmek. ”*¹²⁶

Kadınların ve derneklerin siyasi faaliyetleri savaş süresince devam etmiştir. Bu dönemin siyasi gösterilerinin başında mitingler gelmektedir. İstanbul’un ve özellikle İzmir’in işgalinde artan mitinglerin en büyük özellikleri çok sayıda kadının katılması ve bu kadınların hatip olarak halkı etkileyici, galeyana getirici nutuklar vermeleridir. Bu oluşumda önceki dönemlerde başlayan dernek faaliyetleri önemli rol üstlenmiştir.

¹²² CAPORAL, KKSTK I, s. 81.

¹²³ Kadınlar Âlemi Dergisi, Cilt. I, Sayı 1–9, No.1, 22 Mayıs,1330, s. 1.

¹²⁴ Kadın (Selanik), 1324–1325, Cilt. I, Sayı, 1–8, 1–29, No. 2, s. 6.

¹²⁵ Kadınlar Dünyası Dergisi, Cilt I, Sayı 7–136, No. 128, 1329–1331, s. 9.

¹²⁶ GÜZEL, a. g. e. , s.45, 46.

Bu derneklerin genel amaçları kadın hukukunu savunmaktır. Osmanlı kadınına sosyal hayatta sahip olması gereken yeri vermektir. Osmanlı kadınına ilim ve irfan yolunda eğitim vererek daha sağlıklı bir nesil yetiştirebilmektir.

2. 1. 1. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Türk kadınlarının gerçek örgütlenmeleri, 7 Aralık 1919'da kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti ile olmuştur. Cemiyetin kuruluşunu bildiren bir yazıyla M. Kemal Paşa'ya haber verilmiş, Paşa şu sözleriyle görüşünü bildirmiştir.

*“Anadolu'nun bilhassa pek büyük inkılâplara muhtaç olan kadınlık hayatında atiyen pek büyük asar-ı terakki ve intibah vadeden bu şayan-ı takdir teşebbüs, memleketimizin her türlü selamet ve saadetini gaye edinmiş olan heyetimizin bihakkın müstehzimi ve şükranı oldu.”*¹²⁷

Mustafa Kemal Atatürk, Türk kadınlarının bu fedakârlıklarının tüm dünya kamuoyunda taraftar toplayacağına inandığını ve kadınların erkekler kadar başarılı olacaklarını düşündüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Sivaslı hanımların yaptıkları fedakârlığı diğer Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini de haberdar etmiş, *“Bütün Türk hanımlarının da, aynı eser-i hamiyeti ibraza davet olunmasını muvafık bulduk”* diyerek kadınların cemiyet kurma girişimlerini desteklediğini ve her türlü yardıma hazır olduğunu bildirmiştir.¹²⁸

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın hanımı Melek Hanım önderliğinde bu cemiyeti kurma girişiminde bulunan Sivaslı kadınlar, Milli Mücadele'de aktif bir oynamışlardır. Sınırlarını genişleterek çevre illerde de işgalleri protesto için kamuoyu yaratmışlar, gazete basım dağıtım aracılığıyla destek sağlamışlardır. İrade-i Milliye gazetesinin çıkarılmasına yardımcı olan bu dernek kadınları, Heyet-i Temsiliye ile birlikte hareket etmiştir. Ayrıca çeşitli kampanyalar açma yoluyla orduya para ve mal yardımında bulunmuşlardır.¹²⁹

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin 11 maddeden oluşan yönetmeliğinde, merkezi Sivas olmak üzere bütün Anadolu'nun belli bölgelerinde cemiyete bağlı şubelerin açılacağı belirtilmiştir.¹³⁰ Kısa bir süre sonrada bu düşünce

¹²⁷ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 141.

¹²⁸ A. g. e. , s. 141.

¹²⁹ Muhittin GÜL, “Milli Mücadele Mitinglerinde Kadınlarımız”, **Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu** (Kastamonu: 10–11 Aralık 1994), Ankara, 1996, s. 52-53.

¹³⁰ Leyla KAPLAN, “Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri”, **Kastamonu'da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu** (Kastamonu:10–11 Aralık 1994), Ankara, 1996, s. 75.

faaliyete geçirilerek, Kayseri, Niğde, Erzincan, Burdur, Pınarhisar, Kangal, Viranşehir, Yozgat, Konya, Eskişehir, Amasya ve Kastamonu'da açılan şubelerle çalışmalarını arttırmıştır.¹³¹

Atatürk, diğer derneklerde olduğu gibi kadınların kurmuş oldukları bu derneklerin çalışmalarına da destek vermiştir. Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti'nin, Maraş'da ki mahalli kuvvetlere yaptığı para yardımı sonucu bu derneğe bir teşekkür yazısı göndermiştir;

*“Feci katliamlarla tecavüzlere maruz kalan Maraşlı kardeşlerimizin yardımına koşan fedakâr Kuvay-ı Milliye efradı hakkında Sivas hanımlarının yaptıkları gösterilere ve belirtilen hamiyet ve şefkat işaretlerine teşekkürlerimizi sunarız.”*¹³² diyerek kadınların fedakârlıklarına verdiği önemi dile getirmiştir.

8 Ocak 1920'de Konya Şerafettin Camiinde toplanan 3.000 Türk kadını, Paris Barış Konferansına gönderilmek üzere kararlar almışlardır. 11 Ocak 1920'de Konya ve Trabzon, 12 Ocak 1920'de Kastamonu'da, kız öğretmen okulunda toplanan kadınlar, İngiltere Başbakanı Lloyd George'a protesto telgrafları göndermişlerdir. 13 Ocak 1920'de İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda yapılan mitingde, Muallimler Başkanı Nakiye Elgün halkı heyecana getiren önemli bir konuşma yapmıştır.¹³³

Bu cemiyetler Türk kadınının ulusal konularda, Anadolu'nun ücra köşelerinde bile ne kadar duyarlı davrandığının göstergesidir.

Atatürk, kadın hakları konusunu hem kendi başına önemli bir konu olarak hem de belli bir amaç için, Cumhuriyet Türkiye'sinin ulusal karakterinin ortaya çıkarılabilmesi için kullanılan bir araç olarak görmüştür. Türkiye Devleti, dine dayalı Osmanlı Devletinin aksine Türk ulus bağına dayanmaktadır. Dolayısıyla kadınların tecridi Osmanlı'da nasıl şeriat döneminin göstergesi olmuşsa, yurttaş olmaları da ulusal devletin göstergesi olmuştur. Kadın, her iki durumda da bir simgedir. Ama kadının simge olmaktan çıkma mücadelesi açısından yurttaş olarak kabul edilmesi kimliğini bulması için daha elverişli bir durumdur.¹³⁴

Bu konuda Fatmagül Berktaş şu sonucu ifade etmektedir:

*“Kemalist Cumhuriyet'te son çözümlemede ataerkil bir devlettir.”*¹³⁵ Ancak Cumhuriyetin kadınlara ilişkin uygulaması ile şeriatın egemen olduğu Osmanlı

¹³¹ A. g. m., s. 81-126.

¹³² KIRKPINAR, a. g. e. , s.144.

¹³³ GÜL, a. g. m., s. 53 .

¹³⁴ Fatmagül BERKTAY, “Türkiye’de Kadın Hareketi” , Kadın Hareketinin Kurumlaşması, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 23.

¹³⁵ A. g. m. , s. 23.

Devletin uygulaması arasında kadınlar açısından çok önemli farklar olduğu ve ayrıca kadınların Kemalist dönemde elde ettikleri haklar uğruna çok önceden mücadeleye başlamış olduklarını da unutmamak gerekir. Ulusal bağımsızlık mücadelesinin önderi Birinci Meclis de kadınlara eşit yurttaşlık hakkı tanıma girişimini engelleyen bir çoğunluk bulunmaktaydı. Bu çoğunluk içinde yer alanlar, ilerici milletvekillerini “feministlikle” suçluyordu. Burada Kadın hakları konusu dinci güçler ile Kemalistler arasındaki mücadelenin açığa çıktığı alandı. 1923’te Mustafa Kemal’in muhalifleri yenilgiye uğratıldı. Böylece İkinci Meclis, Kemalistlerce oluşturulmuş oldu. Gene de küçük bir grupta olsa bu konuya muhalefet eden bireyler mevcuttu.

Örneğin 1924 Anayasası’nın oluşma aşamasında her Türk vatandaşının oy hakkı olduğunu belirten madde bazı milletvekillerince “*cinsiyet farkı gözetilmeksizin her Türk vatandaşı*” olarak anlaşılırken, çoğunluğu için “*oy verme çağına gelmiş her Türk erkeği*” olarak belirginleşiyordu.

Bu tartışmalar sırasında bazı ilerici milletvekilleri bile böyle bir değişiklik için zamanın uygun olmadığını dile getiriyorlardı.¹³⁶

Kemalist dönemin, yeni kadın’ı geçmişle kopuşun bir simgesi halini almıştır. Atatürk’ün kendisi de bu simgenin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Daha çok erkek çocukların tercih edildiği bir dönemde kız çocuklarını evlat edinerek kadınların görünebilir kılınmasına büyük katkıda bulunmuştur. Yeni kadın yeni rejimin bir ögesi haline gelmiştir. İyi bir eğitim almış orta sınıf kadını kamusal görevlere getirilmiştir. Yeni rejim, Türk kadını için yeni bir dönemin açılmasını sağlamıştır.¹³⁷

Fakat tek parti devletinin otoriter yapısı, yeni kadın simgesini kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmeğe çalıştığı için bağımsız bir kadın hareketinin oluşması engellenmiştir.

Kemalist iktidar kentli orta sınıf kadınlarını korumakla birlikte siyasal alanda onlara kendinden bağımsız hareket edebilme yetisi vermemektedir. Ama aynı zamanda kadınlar da Kemalist-ulusçu ideolojiyi içselleştirmişlerdir. Kadınların içinde buldukları bu durum onların zaten bağımsız hareket edebilmelerini güçleştirmektedir. Kemalist reform kamusal alanın kapılarını kadınlara açıp, bu alanda kadınlara statü kazandırmıştır. Ancak kadınların bu alanda yer almaları erkek reformcuların ellerine

¹³⁶ A. g. m. , s. 23.

¹³⁷ A. g. m. , s. 23.

bırakılmıştır. Bu da bir bakıma kadınların özerk siyasal önceliklerinin bastırılmasına yol açmıştır.¹³⁸

Örneğin; 1923'te Kadınlar Cumhuriyet Halk Fırkası adıyla bir siyasi parti kurma girişiminde bulunmuşlar ancak henüz vatandaş bile sayılmadıkları için ve böyle bir girişimin bölücülük olarak değerlendirilmesi nedeniyle parti kurma izni verilmemiştir.¹³⁹

2. 1. 2. Türk Kadınlar Birliğinin Faaliyetleri

Kadınlar parti yerine Cumhuriyet Halk Fırkasının kadınlar kolu görevini üstlenmişler, tek parti sürecinin tek kadın örgütü olarak 7 Şubat 1924 günü İstanbul'da Türk Kadınlar Birliği derneğini kurmuşlardır. Derneğin amacı kadını her alanda çağdaş bir düzeye ulaştırmaktır.¹⁴⁰ İlk olarak kadınların yasal kazanımlarını sağlaması olmak üzere, dernek kamuoyu oluşturma konusunda da büyük katkılar sağlamıştır.

O zamana kadar ihmal edilmiş kadınlara yardım eli uzatılacak, kadınların üretken birer birey olarak çalışma hayatına girmeleri sağlanacak, kimsesiz ailelere ve çocuklarına sosyal hayatta yer edinme imkânı tanınacaktır. Birliğe üye olmanın tek koşulu kadınların yükselmesini amaç edinen birey olmaktır. Faaliyet yıllarında Türk Kadınlar Birliği 'Kadının Sesi' adında bir dergi çıkarmış, İstanbul'a gelen kız öğrencilere yardım etmiş, muhtaç durumda olan öğrencilere yemek çıkarmış, yabancı dil öğrenmek isteyen kadınlar için kurslar açmıştır.¹⁴¹

Türk Kadınlar Birliği belirledikleri uzmanlar ve aralarındaki elemanlar aracılığıyla halka özellikle kadınları aydınlatmak için çeşitli konferanslar düzenlemişlerdir. Belediyeler aracılığıyla yapılabilecek bazı çalışmalarda bulunmuşlardır. Gıda hazırlanması ve korunması, ev işleri, sağlık, düzen, aile yaşamının nasıl olması gerektiğini öğretebilmek için belediyeler yardımıyla halka ulaşmışlardır. Zaten belediyenin görevleri arasında bunlar gibi konular yer almaktadır.

1927 yılına gelindiğinde Kadınlar Birliği, tüzüğüne kadınlar için siyasal haklar sağlamaya çalışacağını gösteren bir madde eklenmiştir. Tüzükte yapılan bu değişiklik, bir nebze tereddüt uyandırmış olsa da İstanbul Vilayeti Hukuk İşleri Müdürlüğü sakınca görmeyerek yeni maddenin eklendiği tüzüğü onaylamıştır. Yaklaşan 1927 seçimlerine

¹³⁸ Şirin TEKELİ, "Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi", **Kadınların Belleği**, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s.122.
184A. g. m. , s. 122

¹⁴⁰ KIRKPINAR, a. g. e. , s.198

¹⁴¹ TOPRAK, a. g. m , s. 24–29

kadınların katılıp katılmayacakları tartışılmış, bazı üyeler Halk Partisinden aday gösterilmesini isterken, bazıları anayasa da yer almadıkça böyle bir girişimin uygulanmasının istenen sonucu vermeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Birlik başkanı Nezihe Muhittin ise bu konu hakkında şöyle düşünmektedir:

“...İnkılâpları doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar, sosyal hayatın ihtiyaçlarına intibak eder”.¹⁴²

Kadınlar Birliği'nin fırkaya üye olma istekleri olumsuz sonuç vermiştir. Çünkü anayasa da, yapılacak seçime katılanların erkek olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Bu ret cevabı üzerine Kadınlar Birliği, feminist bir insan olduğu bilinen, İstanbul ili Hukuk İşleri Müdürü Kenan Bey'i kadınlar adına Halk Partisine aday olarak göstermişlerdir.¹⁴³ O dönemde kadınlar çeşitli birliklere üye olabildikleri halde, hatta yönetici olarak görev alabildikleri halde fırkaya, üye olarak dahi kabul edilmemeleri ilginç bir durumdur.¹⁴⁴

Kamuoyunda ve basında kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesine ilişkin tartışmalar yaşanırken Büyük Millet Meclisi de aynı konuyu tartışmaktadırlar. Bu konu hakkında dönemin Milli Savunma Bakanı Recep Peker, kadınlara seslenerek;

“...Mademki Türk vatani ile ve mukadderatı ile fiili meşgul olmak dileğindeyseniz, o halde bu fiili meşguliyetin başka bir şerefli cephesi vardır ki, sizi oraya davet ederim¹⁴⁵” demiştir.

Anlaşıldığı üzere Recep Peker'in kadınlara sunduğu öneri askerlik hizmetidir. Gerçi bu öneriden çok bir ihtar olarak gözlemlenmektedir. Oysaki kadınlar Bağımsızlık Savaşımız sırasında üzerlerine düşen görevi başarıyla yerine getirerek Recep Bey'e gerekli cevabı çok önceden vermişlerdir zaten. Zafer Toprak'ın belirttiği üzere Recep Bey'in, 1924'te yapılan anayasa tartışmalarında kadınların seçimlere katılmalarını savunan kişiler arasında yer almış olması gerçekten dikkat çeken bir durumdur.¹⁴⁶

Aslında tek parti döneminin yerleşmesiyle birlikte istenmeyen sadece kadın hareketi değildir. Aynı zamanda bütün parti dışı taban hareketleri de bastırılmıştır.

Uluslar arası Kadınlar Birliği'nin On İkinci Kongresi, 18- 24 Nisan 1935 yılında İstanbul'da toplanmıştır. Bu uluslar arası kongrenin ev sahipliğini Türk Kadınlar Birliği yapmıştır. Yıldız Sarayı bu kongre için özel olarak açılmış, Posta ve Telgraf İdaresi de

¹⁴² A. g. m. , s. 26.

¹⁴³ A. g. m. , s. 26.

¹⁴⁴ Cumhuriyet Gazetesi, 30 Mart, 1930.

¹⁴⁵ TOPRAK, a. g. m. , s. 26.

¹⁴⁶ A. g. m. , s. 26.

kongre nedeniyle Merasim Köşkü'nde bir posta ve telgraf merkezi kurmuştur. Delegeler tramvaylara ücretsiz alınmıştır. Bu dönemde basın, kongreye ve kadın sorunlarına oldukça geniş yer ayırmıştır. Basın yayın organları bu kongreyi Feminizm Kongresi olarak ele almışlardır. Ayrıca kongreyi batı basını da yakından takip etmiştir. Kongreye 39 ülke temsilcisi katılmıştır.¹⁴⁷

Kongre Başkanı Corbett Ashby, kongre açılışında yaptığı konuşma da, 30 ülke kadın temsilcilerinin “kadınlar için özgürlük ve insanlar için barış” amacıyla toplandıklarını dile getirerek, geçmişte gelenek, göreneklerin etkisiyle dışlanmış olan kadınların, kahramanlık ve fedakârlık alanlarında sayısız örnek verdiklerini, özgürlük savaşı ile dünya barışı için verilen büyük mücadelenin uyum içinde sürdürülmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Talep edilen maddeler arasında, kadınların gelişimine set çeken tüm engellerin kaldırılması, erkek ve kadına eşit eğitim olanağı, yasalar önünde eşitlik, iş yaşamındaki kadın erkek ayrımının sona ermesi yer almaktaydı. Dünya barışının savunusu, uzlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümü, silahların bırakılması ve sınırlandırılması gibi maddelerin ise, 1902’de toplanan ilk Uluslar arası Kadınlar Birliği Kongresinden itibaren ilk defa bu kadar çok üzerinde durulan konular olması dikkat çeken bir durumdu. 1902, 1904, 1906, 1908, 1909, 1911, 1913 yıllarında yapılan kongrelerde sürekli olarak kadınların seçme ve seçilme hakları savunulmuştu. 1920’de yapılan Cenevre Kongresinde 20’den fazla ülkede kadının seçme-seçilme hakkına kavuştuğu duyurulmuş, 1923’teki Roma Kongresinde Amerika kadınının seçim hakkını elde ettiği kaydedilmiş, Paris’te Milletler Cemiyeti’nin çalışmalarına yardımcı olmak ve barışı savunmak için, kadınların siyasi haklarını hangi yönde kullanmaları gerektiğini incelemekle yükümlü bir komisyon oluşturulmuştur.¹⁴⁸

O günün Türkiye’sinde kadınının durumu ise batıyla kıyaslandığında örnek olabilecek durumdadır. Türk kadınına verilen hak ve özgürlükler, bütün dünya kadınları için verecekleri mücadele de yardımcı olacak bir güç olarak görülüyordu. Çoğu delege Türkiye’nin kadın konusunda en ileri safta yer aldığını ve Türkiye’de erkek ve kadın arasında fark kalmadığını dile getiriyordu. Delegelere göre Türkiye’deki bu gelişmeler dünyada özellikle doğu ülkelerinde etkisini gösterecekti.

Kongrede ilk onaylanan konu kadının çalışmasının engellenmemesi, kadın-erkek ayrımı yapılmadan eşit işe eşit ücret verilmesi, işinde ilerleme fırsatı verilmesi gibi

¹⁴⁷ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 200, 201.

¹⁴⁸ A. g. e. , s. 203.

iktisadi eşitlik hakkındaki karar tasarısıydı. Bunların dışında kadın ve erkeğe eşit oranda sorumluluk verilmesi, sağlık açısından erkek ve kadına denetim getirilmesi, evli kadınların tam bir bağımsızlığa sahip olması, kadının mal gibi alınıp satılmaması gibi kararlar oy birliğiyle kabul edilmiştir.¹⁴⁹

22 Nisan günü, Cumhurbaşkanı Atatürk, kongreye bir kutlama telgrafi göndermiştir. Bu telgrafında şu sözleri dile getirmiştir:

*“Siyasi ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının beşeriyetin saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim.”*¹⁵⁰

Bu kongre Türk feminizminin doruk noktasını oluşturduğu gibi bir bakıma sonunu da getirmiştir. Çünkü kongrenin bitişinden iki hafta sonra 10 Mayıs 1935’te CHP, Türk Kadınlar Birliği’nin kendini feshetmesini istemiş, bununla birlikte bu emri yerine getirmiştir. Kongre’nin gündeminde kadın sorunları ilk sırayı oluşturmuştur. Kongre Türkiye’deki kadın haklarının dünyaya tanıtılması amacıyla düzenlenmiştir. Ancak kongrenin gündemi, dünya konjonktürü nedeniyle ‘barış’ konusuna kaymış, toplantıyı düzenleyen Türk Kadınlar Birliği de bu gündeme itiraz etmemiştir. Nitekim tek parti yönetimi için politik olarak değerlendirilen böyle bir maddenin yer alması, kadınların Ankara’nın direktifleri dışına çıkmaları, o dönem için sakıncalı görülerek, Türk Kadınlar Birliğine yapılan bir tebligat ile, “Türkiye’de kadın erkek eşitliğinin sağlandığı, dolayısıyla böyle bir derneğe artık gerek kalmadığı için kapatıldığı” bildirilmiştir.¹⁵¹ Türk Kadınlar Birliği 1949 yılında yeniden kurulduğunda başlangıçtaki çizgisinden ciddi biçimde ayrılarak kadınların “özverili eş, fedakâr anne, sorumlu vatandaş” rollerinin pekiştirilmesini kendisine görev edinmiştir. Daha sonra kurulan bir dizi kadın kuruluşu da benzer bir söylemle yarı-resmi bir kuruluş olarak faaliyet göstermişlerdir. Birlik Başkanı Latife Bekir bu durumu şöyle açıklamıştır;

Türk kadını haklarına kavuşmuştur. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu atılan bu yolda devam edeceği için birliğe gerek kalmamıştır.¹⁵²

Böylece tek parti döneminde kadınların siyasal örgütlenme girişimleri sona ermiş oluyordu. Cumhuriyet hem devlet desteğindeki feminizme yer veriyor, hem de sınırlandırma getiriyordu. Kadın hareketi yanında, işçi örgütleri gibi diğer özerk kültürel derneklerde kapatılıyordu. Bu durumu Şirin Tekeli, farklı sınıf ve kesimlerin çıkarlarının varlığını reddeden, ulusun tek temsilcisi CHP’nin halkçılığı ile

¹⁴⁹ A. g. e. , s. 206.

¹⁵⁰ Utkan KOCATÜRK, Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1984, s. 99.

¹⁵¹ TEKELİ, a. g. m. , s. 122.

¹⁵² BERKTAY, a. g. m. , s. 25.

açıklamaktadır. O'na göre bu durum sadece Türkiye'ye özgü değil, bağımsızlığını kazanan III. Dünya devletlerinin çoğunda görülen bir durumdur. Örneğin; Mısır'da Nasır, kadınlara oy hakkını tanıdıktan sonra bütün feminist örgütleri kapatmış, Irak'ta da Kadınlar Federasyonu iktidardaki partinin bir koluna dönüştürülmüştür.¹⁵³

Bu dönem içinde karşımıza çıkan diğer bir ilginç olay ise, bu açık baskıya rağmen önceki dönemin militan kadınlarından bazılarının tek parti döneminde meclise temsilci olarak girmeleridir. (Nakiye Elgün) Bu durum sonucunda Feminizm, Kemalizm'le özdeşleşmeye başlamıştır. Tek parti döneminin bu ideolojik egemenliği çok partili süreçte de etkisini sürdürmüş, kadınlar yine cinsiyetleri nedeniyle çeşitli ayrımlara uğramaya başlamışlar, erkeklerle eşit durumda olmaktan uzak yaşadıklarını, yerleşik ataerkilliğe, cinsiyetçiliğe karşı yeni bir mücadele vermeleri gerektiğini anlamaları için 1980 Türkiye'sine gelmesi gerekmiştir. Çünkü bu süreçte toplum içinde varolan toplumsal cinsiyet ilişkileri, kadınlar tarafından sorgulanmamış ve itiraz edilmemiştir. Tabii yapılan Kemalist reformlarla kadınların eğitimde, iş hayatında önleri açılmıştır. Ancak, bu durum kadınların sorunlarını çözmeye yetmemiştir. Örneğin, kadının siyasal yaşamdaki yeri bakımından değerlendirdiğimizde Türkiye bugün sonuncu sıralarda bulunmaktadır.¹⁵⁴

Aslında sorun kadınların, kadınların erkek ideolojisini içselleştirmelerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, Nakiye Elgün'e 1927'de yaklaşan seçimlere kadın aday önermeme nedeni sorulduğunda, yasanın müsaade etmemesi sebebinin, hükümetin kadınlara hak ettiklerinden bile fazlasını verdiğini, bu konu da ise henüz zamanının gelmediğini ifade ederek erkeklerin belirlediği sınırların dışına çıkma düşüncesini aklına bile getirmediğini açığa vurmuştur.¹⁵⁵

Kadınlarının kurtuluşunun bir cinsiyet savaşı sonunda olmayıp, bir parti programı sonucunda gerçekleşmiş olmasını, Halide Edip bir talihsizlik olarak gördüğünü yazmıştır. Oysa bu bir talihsizlik olarak ta düşünülebilir. Çünkü kadınların kendi bağımsız bilinçlerini geliştirmelerini engellemiştir. Çünkü bu durum kadınların ataerkil sistemi meşru görmelerine sebep olmuştur. Nitekim 1980 sonrası Türk kadını sadece eşit haklar için mücadeleye girmekle kalmamış, aynı zamanda kendini tanıma ve ataerkil düşünceye meydan okuma görevini de üstlenmiştir. Bu zor bir iştir. Ancak ödenecek bedel değiştirilecek zihniyete degecektir.

¹⁵³ A. g. m. , s. 25.

¹⁵⁴ TEKELİ, a. g. m. , s. 122.

¹⁵⁵ BERKTAY, a. g. m. , s. 26.

2. 2. Türk Kadınına İlişkin Hukuki Düzenlemeler

Toplum içinde kadının edinmeye başladığı yeni hakları o dönemin koşulları göz önünde tutarak değerlendirdiğimizde büyük bir devrim özelliği taşıdığı ortaya çıkmaktadır. Siyasal, toplumsal, iktisadi ve kültürel alanlarda da kadın ve aile konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu durum Türk kadını bütünüyle çağdaş kadın kimliğine sokacak yasaların çıkarılmasıyla mümkün olabilmiştir. Bu yasalastırma işlemlerinin en önemlisi Türk Medeni Kanununun hazırlanması olmuştur. Ancak, 1917’de Osmanlı Devletinde aile kurumunun düzeltilmesi için Hukuk-u Aile Kararnamesi çıkarılmıştır. Osmanlı’da aile kurumunda kadının ve erkeğin rollerini net bir şekilde belirleyen Hukuk-u Aile Kararnamesi eksikliklerine rağmen geleneksel ve dinsel faktörlere sahip Osmanlı toplumu için bir reform niteliği sergilemiştir. Bu kanun bir bakıma başlatılan girişimlerin uygulama alanına geçirilmesidir. Osmanlı Devletinde Hukuk-u Aile Kararnamesinden önce uygulanan medeni kanun İslam hukukuna dayanan Mecelle adı verilen kanundu. 1926 Türk Medeni Kanununun kadın üzerindeki getirisini daha iyi anlayabilmek için Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve Hukuk-u Aile Kararnamesinden bahsetmemiz gerekmektedir.

2. 2. 1. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye

Mecelle Osmanlı Devletinde Tanzimat Dönemi olarak bilinen dönemin bir ürünüdür. 1839 Tanzimat Döneminden önce Osmanlı Devletinde sadece İslam hukuku yürürlükte olmuştur. 1839’dan sonra İslam hukukunun yanında aynı güçte bağımsız bir hukuk kuralı olarak Avrupa’dan alınan kanunlar uygulamaya konulmuştur. Avrupa devletleriyle ticari ilişkilerin kolaylaştırılması için Fransa Ticaret Kanunu, Ceza ve Ceza Usulü Muhakemeleri Kanunları gibi kanunlar alınmıştır. Bu nedenle Roma hukuku kaynağından gelen bu hukuk alanı ve İslam hukukuna dayanan ana hukuk, hukuk alanında ikiliğin ortaya çıkmasına yo açmıştır. Bu durum Medeni Kanuna ihtiyaç olduğu sorununa gündeme getirmiştir.¹⁵⁶

Bu sorunun çözümüne yönelik değişik fikirler ortaya atılmışsa da Hanefi mezhebinden alınacak hükümlerle oluşturulan bir kitap Medeni Kanunu görevini görecektir. Bunun hazırlanması için 1869’da Mecelle Cemiyet’i oluşturularak Mecelle’nin hazırlanmasına başlanmıştır. Mecelle, Medeni Kanun görevi görmüş

¹⁵⁶ Sıddık Sami ONAR, “İslam Hukuku ve Mecelle”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. 2, s. 580, 581.

olmakla birlikte medeni hukukun bütün hükümlerini kapsamamaktadır. Kişi, aile ve miras sorunları Mecelle'nin kapsamı dışında kaldığı için İslam hukukuna dayanmaktadır. Mecelle Cemiyet'i bu alanlarda da kitap hazırlıkları yapmışlar ancak II. Abdülhamit bu kuruldan çekindiği için 1988'de görevinin bittiğini bahane ederek kaldırmış¹⁵⁷ bu nedenle bu konularda gerekli düzenlemelerin yapılması 1917 Hukuk-u Aile Kararnamesiyle mümkün olabilmıştır.

2. 2. 2. Hukuk-u Aile Kararnamesi ve Türk Kadını

Böyle bir kararnamenin hazırlanma nedenine hukuki açıdan bakacak olursak karşımıza Osmanlı Devleti'nin medeni kanunu olan Mecelle'nin aile hukuku ile ilgili hükümleri içermemesi nedeniyle yargı yetkisinin çeşitli ellere dağılmasının gözlenmesi üzerine hukuk birliğinin sağlanmak istenmesi çıkmaktadır. Siyasi, iktisadi ve sosyal sebepler arasında ise Osmanlı toplum yapısının terk edilerek batıya yönelmesi sonucunda meydana gelen sosyal ve siyasal olayların kadını sosyal faaliyetlerin içine çekmesi buna bağlı olarak da kadına bakış açısının değişmesi sonucunda yeni bir aile hukukunun düzenlenmesinin gerekliliğinin ortaya çıkmasıdır. Kararnameye fikri ve kültürel açıdan baktığımızda karşımıza kadınların, haklarını koruma istekleri ve amaçları ile ortaya çıkan ve Batı tarafından desteklenen kadınlık akımıdır.¹⁵⁸

Kadınlarının ilkokuldan üniversiteye kadar eğitim kurumlarına kabul edilmeleri sonucunda Osmanlı Devletinde Feminist akım güçlenmiştir.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde birçok konu dâhil olmak üzere kadın konusunda da iyileştirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Ancak bu iyileştirmeler mevcut sorunu çözücü nitelikte olmamıştır. Osmanlı devletinde uygulanan şeriat yasası erkek ve kadının sahip olabileceği hakları belirlemiştir. Fakat verilen bu haklar hiç de adil değildir.

1917 Hukuk-u Aile Kararnamesi kadına eskiyle kıyaslanırsa bazı haklar vermiştir. Örneğin 1917'den önce gerçek anlamda boşanma diye bir şey söz konusu değildir. Boşanma olayı, kadının erkek tarafından evden kovulmasından, atılmasından ibarettir. Erkek aile içindeki otoritedir. Evinden kovulan kadının baba evine dönmekten başka bir alternatifi yoktur.¹⁵⁹

¹⁵⁷ A. g. m. , s. 583.

¹⁵⁸ Halil CİN- Ahmet AKGÜNDÜZ, "Türk Hukuk Tarihi" , 2. Cilt. Selçuk Üniversitesi Yayınları, No. 59, Hukuk Fakültesi Yayınları, No.5, Özel Hukuk, Konya, 1989, s. 56.

¹⁵⁹ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 50.

Çıkarılan bu kararname ile boşanma erkeğin nüfusundan alınmış, kadına da belirli haklar tanınmıştır. Hukuk-i Aile Kararnamesine göre adli boşanma şu durumlar altında kabul edilmektedir;

1. Kocada bulunan hastalık ve ya fizyolojik kusurlar, (Akıl hastalığı, cinsel ilişkiye engel kusurlar, cüzam gibi birlikte yaşamının zararlı olabileceği hastalıklar), (Madde. 122),

2. Kocanın, karısına nafaka ödeme hükümlülüğünü yerine getirmemesi ve ya ödemede güçlük çıkarması, (Madde.130),

3. Koca ortadan kaybolmuşsa, dört yıl beklenir, süre sonunda boşamaya karar verilir. Ancak kocanın ortada olmaması bir savaş sonunda olmuşsa bekleme süresi bir yıldır.

4. Şiddetli geçimsizlik halinde, hakemler (aile meclisi) boşama kararı verir.¹⁶⁰

Ayrıca kararname poligami prensibini sınırlandırmış ve evlenme için yaş sınırı getirmiştir.

Hukuk-i Aile Kararnamesinin yasallaşması için çalışan komisyonun ilk kararlarından biri kızlar için 9 yaşını, erkekler içinse 10 yaşını evlilik için uygun görmesidir. Komisyon çok kadınla evliliğin devamına da izin vermiştir. Ama kadına bazı koşullarda boşanma hakkı tanırken, erkeğe kayıtsız şartsız boşama yetkisi vermiştir.¹⁶¹ Erkek ikinci evliliğini yapmak isterse ve ilk eşi buna müsaade etmezse kadın boşanma hakkına sahiptir. Ya da nikâh sırasında kadın bazı koşullar sunabilir, eğer erkek bu koşulları ihlal ederse yine kadın boşanmak isteyebilir. Kararname incelendiğinde poligamiyi yok etmeğe çalıştığı ortaya çıkmaktadır. Tabi bu haktan haberdar olan ya da uygulamaya geçirebilecek durumda olan kadın genel oran içindeki payının ne olduğu da dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Yapılan bu kanunla kadına sahip olduğu haklar gösterilmek istenmişse de uzun süre cahil kalmış kadınların haklarını istemeleri için, topluma bu bilincin yerleştirilebilmesi için biraz daha zamana ihtiyaç vardır.

Perihan Onay kaldırılan bu aile kanunu ile ilgili şu yorumu yapmaktadır:

“(Bu kanun)... İslamiyet’in ruhuna aykırı değildi... İslamiyet’te evlilik, zaten karşılıklı anlaşma olarak kabul edilmiştir. Taraflar evlilik anlaşmasına istedikleri şartları koyma hakkına sahiplerdi ve eğer kadın bu anlaşmaya ‘boşanma halinde eşit

¹⁶⁰ Hasan Tahsin FENDOĞLU, Hukuk Tarihimizde Temel Haklar, s. 57.

¹⁶¹ ABADAN UNAT, a. g. m. , s. 14.

*haklar' şartını koyarsa, poligami problemi çözülmüş oluyordu. Kanun iyiydi. Fakat büyük bir halk kitlesinin eğitimden yoksun olduğu bir memlekette bu kanun çoğunluğa hiçbir avantaj sağlamayacaktı. Zaten, sadece eğitim görmüş kadınlar bu haklardan yararlanabilmişlerdi.”*¹⁶²

Ancak bu kanun sonuç itibariyle İslam'dan tam olarak ayrılamadığından net bir toplumsal değişim gerçekleştirme gücünü gösterememişti.

Yapılan bu iyileştirme çabaları bazı gruplarca benimsenmemiştir. Mesela gayri-Müslimler kendileri hakkında devletin düzenleme yapmasını istemiyorlardı. Bunun nedenini İlber Ortaylı şu sözlerle açıklamaktadır.

*“Böyle bir kararname... Cemaatleri üzerindeki yargı yetkisini kaybetmekten korkan gayri Müslim din adamlarının da hoşuna gitmemiş olmalıdır.”*¹⁶³

Başlayan bu azınlık din adamlarının itirazlarını I. Dünya Savaşı sonrası İstanbul'un işgali kanun aleyhindeki taraftar sayısını artırdı. Azınlık din adamları kendi çevrelerinde sahip oldukları söz sahipliğinin ve alışlagelmiş kuralların devam etmesini istemekteydiler. Ayrıca Poligamiyi saf dışı bırakmaya yönelik bu maddelere, oldukça fazla tepki gösterilmiştir. Zaten kararname de mutaassıp Müslümanlar ve gayri Müslimlerce iyi karşılanmadığı için¹⁶⁴, diğer taraftan Hürriyet ve İtilaf Fırkası ve yabancı güçlerin baskısı üzerine savaşın son günlerinde (1918) İstanbul Hükümeti tarafından yürürlükten kaldırılmıştır.

Hukuk-u Aile Kararnamesi, Tanzimat sonrasında yapılan hukuki düzenlemelerin son halkasını oluşturmaktadır. Bu döneme kadar aile hukuku konusunda tek kaynak fıkıh kitapları ve fetva mecmuaları olmuştur. 1917 yılında yapılan bu düzenleme de yine bu hükümlerin tedvininden öteye gidememiştir.

1926 Türk Medeni Kanununun hazırlanmasına kadar aile ve kadın konusunda düzenlemeye gidilmesi için herhangi bir kanun çıkarılamamıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nde her alanda yapılan inkılâpların hukuk alanında yapılması kaçınılmaz bir şeydi. Bu dönemde ortaya çıkan yargı adet ve geleneklerin eski gücünü kaybettiği, Batı etkisi karşısında toplumun bu kurallara olan inancının sarsıldığıdır.

¹⁶² KIRKPINAR, a. g. e. , s. 125.

¹⁶³ ORTAYLI, a. g. m. , s. 88 .

¹⁶⁴ CİN- AKGÜNDÜZ, a. g. e. , s. 59.

2. 3. Savaşlarda Türk Kadını

Osmanlı Devletinin son dönemlerindeki batılılaşma hareketleri sonucunda Türk kadınının sosyal hayattaki yeri çok az da olsa değişmeye başlamıştır. Tanzimat Dönemi öncesinde özellikle şehirlerde aile içi faaliyetlerle sınırlı kalan kadın sonraki yıllarda ev dışında da çeşitli roller üstlenmeye başlamıştır. Eğitim alanında başlayan bu hareket zamanla diğer alanlara da yansımıştır. Tanzimat Döneminde ortaokul ve öğretmen okuluna gitme hakkını elde eden kadın, ebe ve öğretmen olarak ilk kez çalışma hayatına girmeye başlamıştır. Kadınların eğitim imkânına kavuşması onların yayın organlarına da yönelmelerine zemin hazırlamıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile ülkede esmeye başlayan hürriyet rüzgârları kadınlarımızı olumlu yönde etkilemeye başlamıştır. Dernek ve yayın faaliyetleri artmıştır. Bu gelişmeler büyük şehirlerle sınırlı kalsa da Türk kadınının kültür seviyesini yükseltmiş, kadınların ülke sorunlarıyla ilgilenmelerini sağlamıştır. Bunun en önemli uygulamalarını Balkan Savaşları I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında görmekteyiz.

Kurtuluş Savaşı, Türkiye'nin yeniden doğuşunun savaşı olup bir memleketin ölüm - kalım için verdiği olağan üstü bir savaş örneğidir. Kurtuluş Savaşında Türk kadını memleketin varlığı için erkeği ile omuz omuza benzeri görülmedik bir mücadele vermiştir. Kadınlarımız yalnız cephe gerisinde erkeklerden boş kalan bütün hizmetleri yürütmekle kalmayıp bizzat silah imal ederek silah taşıyarak ve hatta savaşta silah kullanarak düşmanla çatışmaya girmişlerdir. Kadınlarımızın böyle bir mücadele içinde olması herkes tarafından takdir görmüştür ve kadın haklarının gelişimi için yoğun bir mücadele başlamıştır.

2. 3. 1. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı Döneminde Türk Kadını

Balkan Savaşlarının başlama aşamasında dernek halinde gönüllü çalışmalar artmıştır.1912'de Hilal-i Ahmer (Kızılay Kadınlar Kolu), yine aynı yılda Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi, Himayeyi Etfal (Çocuk Esirgeme Kurumu) kurulmuştur.¹⁶⁵

Bu dernekler gerek Balkan savaşlarında, gerek I. Dünya savaşında cephe arkasında büyük yararlılıklar göstermişlerdi. Bu arada kadınlarımızı iş hayatına alıştırmayı amaçlayan "Biçki Yurdu" kuruluşları görülmektedir. Bu I. Dünya Savaşında Türk kadınının Devlet hizmetinde aldığı ilk görevdir. Yavaş yavaş boşalan erkek kadroları yerine Posta Telgraf ve diğer bazı resmi daire hizmetlerine de alınmışlardır. Böylece kadınların evin dışına çıktıkları görülmektedir. Seferberlik nedeniyle erkeklerin

¹⁶⁵Burhan GÖKSEL, "Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XIV, S. 4, Basım Ciltevi, Ankara, 199, s. 408.

askere alınmaları ve cepheye sevk edilmeleri, kadınlara istihdam alanı açmış, ticaretten fabrikalara yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında kadın çalıştırılmaya başlanmıştır. Hatta Beyoğlu'nda Sirkeci'de, Divanyolu'nda erkekler kadın berberlere tıraş olmaya başlamışlardır. Sabah gazetesi yarı şaka, “*Erkeklerimiz şimdiden sakallarını kadınların ellerine vermeye başladılar.*”¹⁶⁶ diye bir başlık atmıştır.

Balkan Savaşları sırasında, Balkan Devletleri, Batı Trakya'yı işgal edip, halkı katletmeye başladıkları zaman Talat, Cemal ve Enver Paşa'lar kadınlardan kendilerine yardımcı olmalarını isteyen demeçler vermişlerdir. Kızılay'da çalışan, yaralıların bakımında önemli görevler üstlenen, genellikle harp alanlarında erkeklerin yanlarında yer alan Türk kadınlarının neler yapabilecekleri canlı birer örnek teşkil etmiştir. Ayrıca kadınlar fabrikalarda da işçi olarak çalışmaya başlamışlardır.¹⁶⁷

Osmanlı Ticaret Nezareti tarafından, “Kadın Amele Ordusu'nun” kurulması için kanun taslağı bile hazırlanmıştır. 1915'te kadınlar için bir çeşit “mecburi hizmet” kanunu kabul edilmiş; Adana yöresinde Cemal Paşa'nın emriyle kadın işçi sayısı artırılmış yalnızca Urfa'daki çorap imalathanesinde 1.000 kadar kadın istihdam edilmişti. Diyarbakır da ise 1000 tezgâhlık işyerlerinde erkeklerin yerini kadınlar almıştı.¹⁶⁸ İzmir, Sivas, Ankara ve Konya'da 4780 kadın halı dokuma sektöründe, Aydın'da 11.000, Kütahya, Eskişehir ve Karahisar'da 1550 kadın tekstil sektöründe çalışıyordu.¹⁶⁹ Sonuç itibariyle Balkan Savaşlarında kadının neler yapabileceği ortaya çıkınca I. Dünya Savaşında da kadınlardan yardım talebinde bulunuldu. Fakat kadınlar bazı konularda geleneksel kalıpların etkisiyle çekimser kalabiliyorlardı.¹⁷⁰

Savaş boyunca yayın faaliyetlerini artıran, yardım toplayan, hatta bizzat cepheye gidip geri hizmetlerde çalışan Türk kadını, konferanslar düzenleyerek de katkısını arttırmaya çalışmıştır.¹⁷¹

Bu konferanslardan birisi Darülfünunu Konferans Salonunda yapılmıştır. Bu konferansta Halide Edip, Fatma Aliye, Nigar Binti Osman, İhsan Raif gibi döneminin ünlü kadınları arasında yer alan 14 kadın konuşma yapmıştır. Oldukça içerikli ve etkileyici konuşmaların arasında heyecanlı şiirlerde okunmuştur.¹⁷²

¹⁶⁶ A. g. m. , s. 410.

¹⁶⁷ GÜZEL, a. g. e. , s. 43.

¹⁶⁸ A. g. m. , s. 871, ayrıca bkz. GÜZEL, a. g. e. , s. 44.

¹⁶⁹ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 45.

¹⁷⁰ TOPRAK, “1935 İstanbul Uluslar Arası Feminizm Kongresi ve Barış”, **Kadın ve Toplum**, s. 26.

¹⁷¹ Şefika KURNAZ, *Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993, s. 9.

¹⁷² A. g. e. , s. 9.

Konuşmacı kadınlarımızdan birisi, Fatma Aliye'dir. Fatma Aliye, kadın haklarını İslami ölçüler içinde savunmuş bir kadındır. Özellikle çok evliliği savunan Mahmut Esat Efendiye karşı savaş açmış, tartışmasını basın yoluyla da sürdürmüştür.¹⁷³

Fatma Aliye sosyal yardım faaliyetlerinde de bulunmuş, 1896 Yunan savaşı sırasında yaralılara yardım için ailelerden yardım toplamış, Türk kadınlarını çarpışan askerlere yardım için çağırmış, Balkan savaşı sırasında yardım amacıyla kurulan Cemiyet-i İmdadiye'nin başkanlığını yürütmüştür.¹⁷⁴

Fatma Aliye'nin bu konferansta yaptığı konuşmadan alınan bir metin şu şekildedir;

*"...Düşmanların şimdi bizi çıkarmak istedikleri yerler ecdadımızın kanları bahasına alınmıştır. Nice asırlardan beri bize olan hücumlarla bu yerler defaatle sulanmıştır. Bu topraklar ecdadımızın kanlarıyla yoğrulmuştur. Bizim buna irtibatımızın pek kavi olması tabii bulunduğundan müdafaa-i milliye gayreti kadınlarımızda da tezahür eylemiştir. O ecdat kadınların da ecdadıdır; bu vatan kadınların da vatanıdır; milletin istikbaline kadının istikbali de dâhildir. Zira bu milletin yarsını da kadınlar teşkil ediyor."*¹⁷⁵ Aynı konferans salonunda yaptığı konuşmasını Kız İdadisi öğrencilerinden Zehra Hanım konuşmasını şu cümlelerle bitirmiştir:

*"Hayatla ölüm arasında son dakikalarını geçiren bu sevgili memleket, bu mukaddes vatan erkeklerin silaha, kadınların gayrete sarılmasıyla canlanacak ve artık ölmeyecektir."*¹⁷⁶

Kadınlarımız Balkan Savaşları devam ederken yaptıkları bu konuşmalarla bütün memleketi galeyana getirmişler, diğer kadınların da vatanın savunulmasında daha etkili bir rol oynamalarını sağlamışlardır. Yapılan konferanslarda geleceğe yönelik önemli öneri ve telkinlerde bulunmuşlardır.

Ancak, Balkan Savaşları sırasında alınan yenilgilerin sebebi olarak kadınların sosyal alana girmelerini gören bazı gruplar ortaya çıkmıştır. Bu düşüncelere karşı Kılıçzade Hakkı şu cevabı vermiştir;

" Ne tuhaftır ki, bu efendiler sıkışınca selameti memleketi mevzubahs ederler, fakat bunun için hiçbir fiili teşebbüste bulunmazlar. Bu gibi mebahis geçen muharebeden (Balkan Savaşından) sonra ilk defa mevzubahs edildi. Hâlbuki iki asırdan

¹⁷³ CAPORAL, KKSTK I, s. 74 .

¹⁷⁴ KURNAZ, a. g. e. , s. 10.

¹⁷⁵ A. g. e. , s. 25.

¹⁷⁶ A. g. e. , s. 36.

*beri selamet-i memleketi tehlikeye koyan unsurlar meyanında, kadın meselesi tesettür meselesi mevcut değildi... Yeniçeri haydutları zamanında kadınlar en ziyade tesettür ediyorlardı. Memleket selamet buldu mu?*¹⁷⁷ Bu sırada umulmadık bazı gelişmeler fiili olarak kadınların etkin konumunu güçlendirmiştir. Bunların başında da I. Dünya Savaşı'nda kadınların aktif olarak yer almaları gelmektedir. Bu savaşta kadınlar gönüllü olarak askere alınmışlardır. Bu durum kadının sosyal hayattaki yerinde yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. İstanbul'da Birinci Ordu tarafından oluşturulan Birinci Kadın İşçi Taburu geri hizmette çalıştırılmıştır. Suriye'de Cemal Paşa'nın öncülüğünde Dördüncü Ordu'nun derlediği kadın Amele Taburları pamuk hasadı için Çukurova'ya gönderilmiştir. I. Dünya Savaşı'yla birlikte resmi daireler kadın memur çalıştırmaya başlamışlardır ayrıca İstanbul'da kadın ticaret çevresinden oluşan bir Kadın Tüccarlar Pazarı açılmıştır.¹⁷⁸ Kadınlar devlet dairelerinde daha çok postane ve telgrafhanelerde, hasta bakıcı olarak hastanelerde çalışmışlardır.¹⁷⁹ I. Dünya Savaşı kadınların sosyal durumunda bazı değişiklikler yaratmış, kadınlar bu savaşta aktif bir rol üstlenmişlerdir. Örneğin, kadınlar gönüllü olarak askere alınmışlardır. Bu durum kadının sosyal hayat içindeki yerinde yeni düzenlemelerin yapılmasında etkili olmuştur.

I. Dünya Savaşı döneminde kadınlara iş fırsatları açılmasının asıl nedeni erkek nüfusun askere alınmış olması nedeniyle oluşan iş gücü eksikliğini gidermektir. Bu durum kadının atölyelerde, devlet kurumlarında ve özel şirketlerde yer almasını bir bakıma zorunlu hale getirmiştir. Tabi başı örtülü Türk kadınlarının iş hayatına katılmaları bazı tepkilere ve eleştirilere yol açmıştır. Ama bu karşı çıkışların fazla bir etkisi olmamıştır. Çünkü asıl amaç kadının çalışma alanı açmak değil, kamu hayatının ihtiyaçlarını yerine getirmektir. Kadınlar zorlu savaş şartları altında bile gereken mücadeleyi vererek kendilerini kanıtlamışlardır. O yıl çarşafın devlet dairelerinde mesai saatlerinde çıkarılmasına izin verilmiştir. Resmi dairelerde çalışan kadınlar bazen giydikleri kıyafetin etek boyu yönetmelikte belirtilenden kısa olduğunda, polis tarafından evlerine gönderilmişlerdir.

1915'te Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan endüstrinin çeşitli kollarında kadın işçileri istihdam etmek için bir dernek kurmuştur. Aynı yıl yayınlanan bir İrade-i Seniye ile çarşafın devlet dairelerinde iş saatlerinde çıkarılmasına izin verilmiştir. Dairelerde

¹⁷⁷ LEWIS, a. g. e. , s. 129–209, Bu dönemde kadın konusu dışında kamuoyunu ilgilendiren diğer bir konu da garplılaşma, elifba, Türk Dili, İslam beynelmileliyeti, muasırlaşmak, milli iktisat gibi konulardır. Ayrıca, bkz. SAFA, a. g. e. , s. 38.

¹⁷⁸ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 116; Ayrıca bkz. Zafer TOPRAK, a. g. m. , s. 26.

¹⁷⁹ ÇİTÇİ, a. g. m. , s. 221.

çalışan kadınlar bazen giydikleri eteklerin boyları yönetmelikte belirlenenden kısa olduğu gerekçesiyle polis tarafından evlerine gönderilmiştir. Unat'a göre Osmanlı Devleti'nin büyük orandaki askeri girişimleri kadınları sadece ülkenin kentsel yaşamına girmelerini sağlamakla kalmamış aynı zamanda şeriatın üstünlük ilkesinin sarsılmasına sebep olmuştur.¹⁸⁰

1915'te İstanbul Üniversitesi ilk defa kapılarını kız öğrencilere açmıştır. Erkek ve kız öğrenciler ayrı alanlarda eğitim almışlardır. Ancak bu uygulama daha sonra yapılacak hareketlere temel oluşturmuştur. Bu uygulamaya katılma olanağına az sayıda kız öğrenci sahip olduğu için katılım oranı ilk başlarda düşük olmuştur. Bu dönemde kadınlar için yapılan bilimsel toplantılar erkekler tarafından yapılmıştır. Yapılan bu toplantılarda kadınlarla ilgili sorunların ve kadınlara yapılan haksızlıkların erkekler tarafından ele alınması Osmanlı insanının değişen fikirlerini ortaya koymaktadır. Kadınlara dört duvar dışında yaşama hakkı tanımayan erkekler, kadınlara yeni ve farklı bir yaşam tarzı sunmuşlardır. Görülüyor ki toplum büyük bir değişime hazırlanmaktadır. Yapılmak istenilen değişimin gerçekleştirilmesi için gereken tek şey tarihsel ortamın oluşmasıdır. Bu oluşan tarihsel ortamda toplumun tek ihtiyacı, ona tercüman olacak karizma tik liderdir. Geleneksel yapı ancak bir önderin yardımıyla değişime yol açabilecektir. Beklenen lider M. Kemal Atatürk gerçekleştirdiği inkılaplarla Cumhuriyet Türkiye'sinin yaratıcısı olmuştur.

2. 3. 2. Milli Mücadele Döneminde Türk Kadını

Türk kadınının Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşında olduğu gibi Milli Mücadele'ye de aktif bir katılımı olmuştur. Türk kadını bu mücadelede ne olduğunu, vatan için neler yapabileceğini göstermiştir. Kadın, bazen dernekler kurarak, bazen eline silahını alıp savaşarak, bazen cephe gerisinde silah taşıyarak ya da askerin söküğünü dikerek mücadeleye destek vermiştir.

Bu durum bize Kurtuluş Savaşıyla birlikte Türk kadınının belli bir siyasi bilinç oluşturma sürecine girdiklerini göstermektedir. Kadınlar daha 1918 yılının sonuna doğru ulusal kurtuluş amacına yönelik örgütlenmelere katılmışlardır.

Milli Mücadele döneminde kadınlar tarafından kurulan dernekleri kuruluş amaçları ve çalışmalarına göre şu maddeler altında toplayabiliriz.

1. Mandaterlik yanlısı kadın cemiyetleri,
2. Ayrılıkçı faaliyette bulunan azınlık kadın cemiyetleri,

¹⁸⁰ABADAN UNAT, a. g. m. , s. 11.

3. Milli Mücadeleyi destekleyen cemiyetler,
4. Yardım ve kültür cemiyetleri

Kurtuluş Savaşı yıllarında kadınların mücadeleye katılmaları da şu maddeler altında toplanabilir.

1. İşgalleri protesto için düzenlenen mitinglere katılmak,
2. Cemiyetler kurmak,
3. Cepheye silah taşımak,
4. Cephe imalathanelerinde, amele taburlarında çalışmak,
5. Ordunun askerlerin giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak,
6. Yardım toplamak,
7. Göçmenlere ve kimsesizlere yardım etmek,
8. İşgalleri protesto eden mektup ve telgraflar göndermek ve
9. Silahlı mücadeleye katılmak.¹⁸¹

1918 yılında İstanbul'da kurulan Asri Kadınlar Cemiyetinin amacı, yönetmeliğinde: “*Kadınların fikren, bedenlen eğitilmesine çalışılarak, sosyal mevkiini yükseltmektir*” denilmektedir. Bu amaca paralel olarak ilmi encümenler oluşturulmuş, kütüphane, laboratuvar, atölyeler kurulmuş, konferanslar verilip yazılar yazılmıştır. Anadolu'da işgal sürecinin başlaması üzerine, işgalleri protesto etmeyi amaçlayan mitinglere destek verilmiştir.¹⁸²

19 Mart 1919'da İnas Darülfünunu öğrencileri ve Asri Kadınlar Cemiyeti bir protesto toplantısı düzenlemişlerdir. Türk kadınları, Kurtuluş Savaşı'nda yaptıkları mitinglerde oldukça etkili olmuşlardır. Bu mitingler, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesinden sonra artmıştır.¹⁸³ Bu mitinglerin ilk önemli örneği, 18 Mayıs 1919'da İzmir'in işgal edilmesinden üç gün sonra, İstanbul'da gerçekleştirilmiştir. İnas (kız) Darülfünunu'nda yapılan toplantıda, heyecanlı konuşmalar yapılarak, milli duygular dile getirilmiştir. Bu toplantıda konuşan kadınlardan birisinin; “*Kim demiş bir kadın küçük şeydir/ Bir kadın belki en büyük şeydir*” dizesi, konuşmaları izleyenleri coşturmuştur.¹⁸⁴ 22 Mayıs 1919'da kadınlar ve Tıbbiyeli öğrencilerin düzenlediği Kadıköy Mitingi, bu mitinglerin en önemlileri arasındadır. Münevver Saime Hanım'ın heyecanlı sözleri dinleyiciler üzerinde büyük etki bırakmıştır. 23 Mayıs 1919'da Sultanahmet'te 100. 000 kişi önünde Halide Edip, 30 Mayıs'ta yine Sultanahmet'te

¹⁸¹ KAPLAN, a. g. m. , s. 69.

¹⁸² A. g. m. , s. 72.

¹⁸³ GÜL, a. g. m. , s. 47.

¹⁸⁴ GÜL, a. g. m. , s. 47.

Şükufe Hanım konuşma yapmışlardır. Bu mitinglerde konuşan kadınlar savaşçıların yalnız olmadıklarını, ana, eş, çocuk ve bacılarının onlarla birlikte savaşmaya hazır olduklarını ve işgallere karşı örgütlenmenin ve eyleme geçmenin gerekliliğini de belirtmişlerdir. İşgalcileri ürküten bu kadın mitingleri, işgalcilerin Osmanlı Hükümetine yaptıkları baskı sonucunda bu tür mitinglerin yapılmasını yasaklatmışlardır.¹⁸⁵

İstanbul'da yapılan bu kadın mitinglerinin yanı sıra, Anadolu'da da önemli mitinglerin yapıldığını görmekteyiz. İstanbul'dan sonra Anadolu'da 10 Aralık 1919 ile 15 Ocak 1920 arasında birçok miting düzenlenmiştir. 1935'te milletvekili olan Hacer Hanım, mitinglerin düzenleyicileri arasında yer almaktadır.¹⁸⁶

29 Mayıs'ta M. Kemal Atatürk daha Havza'da iken mitingler yapılmasını, bu mitinglerle işgallerin protesto edilmesini istemiştir. Amacı duyarlı bir kamuoyu oluşturmak olmuştur. Bir yıl içerisinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde 150 kadar miting yapılmıştır. Bu mitinglerde ön planda kadınlar yer almaktadır.

Örneğin Manisa'da çalışan Manisa Türk Kadınlığı Cemiyeti, Redd-i İlhak anlayışını benimsemiş, Manisa ve çevresinin de işgal edileceği haberleri üzerine halkı aydınlatmak için bir takım faaliyetlerde bulunmuştur.¹⁸⁷

18 Mayıs 1919'da Alaşehirli kadınlar, Mayıs 1919'da Siirtli kadınlar, 27 Mayıs 1919'da Edirneli kadınlar, İzmir'in işgalini protesto etmek için İtilaf devletleri temsilcilerine protesto telgrafları gönderip, protesto mitingleri düzenlemişlerdir. Ayrıca 12 Haziran 1919'da Amasya ve Niksar, 20 Haziran 1919'da İsparta, 12 Eylül 1919'da Sivas, 27 Kasım 1919'da Balıkesir ve 25 Aralık 1919'da Denizli'de mitingler yapılmıştır. Bu mitinglerde de kadınlar ön planda olmuşlardır.

Türk kadınlarının işgallere karşı yaptıkları ilk kapsamlı hareket Erzurum'da yapılmıştır. Erzurumlu kadınlar adına çalışmalarda bulunan kadınlar komitesi, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin faaliyetleri çerçevesinde, 29 Kasım 1919'da Muradiye Camiinde bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Erzurum Kongresi sırasında, Merkez Öğretmen Okulu Müdiresi, Fakiha Hakkı Hanım önderliğinde birleşen Erzurumlu kadınlar protestolarla seslerini ABD senatosuna kadar duyurmuşlardır.¹⁸⁸

Yapılan mitingler, düzenlenen konferanslar dışında kadınlar fiili olarak da savaşa katılmışlardır. Önce çetelerde sonra düzenli doğrudan doğruya savaşa katılan Zeyno onbaşılar, Mücahide Fatmalar, İrazca başçavuşlar bu dönemin destanına imza

¹⁸⁵ A. g. m. , s. 51; Ayrıca, bkz. GÜZEL, a. g. e. , s. 46.

¹⁸⁶ GÜZEL, a. g. e. , s.47.

¹⁸⁷ KAPLAN, a. g. m. , s. 72.

¹⁸⁸ GÜL, a. g. m. , s. 53.

atmışlardır. Ayrıca cephe gerisinde çalışan, cepheye her türlü malzeme taşıyan köylü kadınların gösterdikleri yurtseverlik ve kahramanlıklarda unutulmamaktadır.¹⁸⁹ Milli Mücadeleye katılan isimsiz pek çok kahraman kadın içerisinde özellikle dikkati çeken, isimleri hala kulaklarımızda olan kadın kahramanları şöyle sıralayabiliriz;

Kara Fatma (Fatma Seher)

Kara Fatma olarak tarihe geçen, 1888 Erzurum doğumlu Fatma Seher, Balkan Savaşlarına, Edirne’de görev yapan kocası subay Derviş Bey ile birlikte katılmıştır. I. Dünya Savaşında, ailesinden 9- 10 kadınla Kafkas Cephesi’ne giden Kara Fatma, Mondros Mütarekesinden sonra eşi Ermeniler tarafından şehit edilen kadınları toplayarak, Ermeniler ile çarpışmıştır. M. Kemal Paşa ile görüşerek görev isteyen, kurduğu milis kuvvetiyle Bursa ve İzmit’in işgalden kurtarılması için mücadele eden Kara Fatma’nın müfrezesinde savaşanların sayısını 350’ye çıkardığı bilinir. Sakarya ve Başkomutanlık muhaberelelerine de katılan ve üsteğmenlik rütbesine kadar yükselen Kara Fatma, 1955 yılında Erzurum’da vefat etmiştir.¹⁹⁰

Gaziantep’li Yirik Fatma

Cumhuriyetin temellerinin atılmasında pay sahibi olmanın mutluluğunu yaşamış kadın kahramanlarımızdan biri olan Gaziantep’li Yirik Fatma ise Gaziantep’in Fransızlar tarafından henüz bütünüyle kuşatılmadığı sırada, düşmanın hareket edeceği haberini alınca, buna karşı koymak için yola çıkan milis kuvvetine, karşı çıkılmasına rağmen zorla katılmıştır. Milis kuvvetlerine yardım eden “Nafize Kadın”, Yunanlılar tarafından yakalanarak, kuvvetler hakkında bilgi alınmak istenmiştir. Fakat Nafize Kadın yapılan bütün işkencelere rağmen hiçbir bilgi vermemiştir.¹⁹¹

Fransızlar’a Yanlış Yol Gösteren Kılavuz Kadın

Adana ve yöresinde Fransızlar’a karşı verilen mücadelede yer alan ve milis kuvvetlerine katılan Kılavuz Hatice, 8 Mayıs 1920’de milli kuvvetler, Pozanti’ya taarruza başladığında, kritik bir duruma düşen Fransız kuvvetlerini kandırarak kılavuzluk etmiştir. Hatice, kılavuzluk yaptığı Fransızlar’a yanlış yol göstererek Karboğazı’na sokmuştur. Kılavuz Hatice sayesinde boğazda sıkışan Fransızlar Türk ordusu karşısında ağır yenilgi almış ve Türk ordusuna esir düşmüşlerdir.¹⁹²

¹⁸⁹ GÜZEL, a. g. e. , s. 47.

¹⁹⁰ <http://www.gençbilim.com>, Ödev-Tez Sitesi, 8825. (Kurtuluş Savaşının Kadın Kahramanları)

¹⁹¹ <http://www.gençbilim.com>, Ödev-Tez Sitesi, 8825.(Kurtuluş Savaşının Kadın Kahramanları).

¹⁹² KURNAZ, a. g. m. , s. 61.

Tarsuslu Kara Fatma

Asıl adı “Adile” olan, “Adile Hala” ve “Adile Onbaşı” diye anılan kadın kahramanın, silah arkadaşları arasında “Kara Fatma” olarak anıldığı bilinmektedir.¹⁹³ 8- 10 kişilik milis kuvvetiyle Afyon Savaşı’na katılan Kara Fatma, Tarsus’un kurtulmasında büyük yararlılıklar göstermiştir.

Gördesli Makbule

Vatan işgal altındadır. Yunanlılar Sakarya Savaşı’nı kaybetmiş, mevzilerine çekilmişlerdir. Gördesli Makbule, kocası ile çete kurarak dağlara çıkar. 17 Mart 1922’de Kocayayla’da cereyan eden bir çatışmada Makbule, geri çekilen çete arkadaşlarını kınayarak cesaret verici bir konuşma sonrası düşmana karşı saldırıda bulunmuş ve başından aldığı kurşunla şehit düşmüştür. Ancak Makbule’nin konuşmasının ardından kendilerinde cesaret bulan silah arkadaşları düşmanı yenmişlerdir.¹⁹⁴

Bitlis Defterdarı’nın Hanımı

Kahramanmaraş’ta düşmana karşı verilen mücadelede en fazla yararlılık gösterenlerin arasında Bitlis defterdarının hanımı da bulunmaktadır. Türk’ün kanının haksız yere dökülmesinden galeyana gelen bu kahraman Türk kadını açtığı mazgal deliğinden çarpışmalara katılarak Kayabaşı Mahallesi’nde 8 düşmanı öldürmüş daha sonra erkek elbisesi giyerek milis kuvvetlerine katılıp Milli Mücadeleye büyük katkı sağlamıştır. Türk kadınının bu kahramanlığı üzerine Amasya Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk-u Vatan Cemiyeti Reisi, Asiye Remzi Hanım Heyet-i Temsiliye’ye bir tebrik telgrafi göndermiştir. Bu telgrafta Türklerin devrilemeyeceği belirtilerek Bitlis Defterdarının Eşinin cemiyet tarafından Türk Mücahidesi olarak şereflendirildiği bildirilmiştir.¹⁹⁵

Tayyar Rahmiye

Adana’nın kadın kahramanlarından Rahmiye Hanım da, 9. Tümen’in 1920 yılının Şubat ayında Hasanbeyli civarında Fransızlar ile yaptığı muharebeye müfrezesiyle katılmıştır. Muharebe sırasında ateş hattında kalan iki arkadaşını korumak için ileri doğru atıldığından dolayı kendisine “Tayyar Rahmiye” lakabı verilen kahraman Türk kadınlarımızdandır.

¹⁹³ <http://www.gençbilim.com>, Ödev-Tez Sitesi, 8825.

¹⁹⁴ <http://www.gençbilim.com>, Ödev-Tez Sitesi, 8825.

¹⁹⁵ Yaşar AKBİYİK, Milli Mücadelede Güney Cephesi (Maraş), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s. 189, 190.

Temmuz 1920’de Osmaniye’deki Fransız karargâhına yapılan hücumda arkadaşlarının tereddüdünü görünce, “*Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuz halde yerde sürünmekten utanmıyor musunuz?*” diyerek hücumla geçilmesini sağlamıştır. Bu kahraman Türk kadınının gösterdiği cesaret karşısında güç alan birlik tereddütü elden bırakarak Fransızlara karşı saldırıya geçmiştir.¹⁹⁶

Onbaşı Halide

Romancı Halide Edip Adıvar ise “Halide Onbaşı” olarak İstiklal Savaşı’na katılmıştır. Uzun süre cephelerde savaşan Halide Onbaşı, savaş alanındaki yararlılıkları nedeniyle İstiklal Madalyası almaya hak kazanmıştır. Türk bağımsızlık savaşının bir sembolü olan Adıvar, Türk edebiyatına kazandırdığı eserler ile günümüz Türk gençlerine çeşitli dersler vermektedir. II. Meşrutiyet sonrası dönemin ilk kadın lideridir. Talim-i Nisyan (Kadınları Yükseltme Derneği)’in kurucusudur. Yeni Turan adlı kitabıyla ev dışında da çalışan, ahlaklı, erdemli, yeni kadının özelliklerini belirlemiştir.¹⁹⁷

Atatürk, Halide Edip’i Türk Kurtuluş Savaşı’nda, Türk kadınlığının bir simgesi olarak görmüştür. Halide Edip, orduda gönüllü olarak çalışmak istediğini 16 Ağustos 1921’de Atatürk’e bildirmesi üzerine Atatürk’ün 18 Nisan gününde verdiği yanıt şu olmuştur:

“*Askeri hizmete kabul ve Batı cephesinde görevlendirildiğinizi bildiririm. İlk vasıta ile cephe karargâhına müracaat ve oradan vazifenizin öğrenilmesini rica ederim.*” Halide edip ise bu telgrafi alır almaz hemen 20. 08. 1921 tarihinde cepheye hareket etmiştir.¹⁹⁸

Atatürk, Bağımsızlık Savaşı döneminde kadınlara erkeklerin yanı başında savaşma imkânı veren ve kadınların bu savaşta oynadığı rolü hiçbir zaman unutmayan, inkılâpları arasında kadınlara öncelik veren bir liderdir. O zamana kadar yüzleri peçeli, dört duvar arasına sıkıştırılmış Türk kadınına ilk kez yasal, ekonomik ve sosyal haklar tanımıştır. Kadınlar ancak bu haklar sonucunda işe girme olanağını, seçme ve seçilme hakkını elde edebilmişlerdir. Atatürk’ün kadına kazandırdığı haklar, sadece kadına iyilik yapma amacı taşımamakta aynı zaman da kadına gösterilmesi gereken minnettarlığı ifade etmektedir.

¹⁹⁶http: // www.gençbilim.com, Ödev- Tez Sitesi, 8825.

¹⁹⁷GÖKSEL, a. g. m. , s. 410 .

¹⁹⁸KIRKPINAR, a. g. e. , s. 146.

Bağımsızlık Savaşından sonra, Kemalist, milliyetçi kadroların önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur.¹⁹⁹ Bu savaş o zamana kadar erkeklerin üstlenmiş oldukları görevleri kadınlarında başarıyla yapabildiklerini göstermiştir. Ancak yine de kadınların geleneksel rollerinde köklü değişimler yaratmamıştır. Bu durumun büyük orandaki suçlusu olarak kadınlar görülmektedir. Çünkü kadınlar, yeni sahip oldukları haklarını genişletilip daha çağdaş haklar edinmek isteyecekleri yerine, bu haklarının meşru olduğunu bile savunmaktan aciz kalmışlardır. Bu nedenle 1920’li yılların başlarında kadınların toplumsal, siyasal, ekonomik vs. alanlarda ve hangi koşullarda bazı haklar edineceklerini belirleyenler, Cumhuriyet Türkiye’sinin kurucuları ve önderleri olan erkekler olmuştur.

¹⁹⁹ BERKTAY, a. g. m. , s. 22.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNKILÂPLARIN TÜRK KADINI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

M. Kemal Atatürk'ün gerçekleştirmiş olduğu inkılâpların ne anlam ifade ettiğini daha kolay anlayabilmemiz için inkılâp kelimesinin anlamını açıklamamız gerekmektedir. İnkılâp kelimesi M. Kemal Atatürk'ün ifadesiyle; Mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır.²⁰⁰

Türk inkılâbındaki inkılâp kelimesi ise ilk anda işaret ettiği ihtilal yani zor kullanılarak yapılan bir halk hareketi manasından başka ihtilal sonrasında yıkılan eski düzenin yerine yeni oluşturulan düzen eli ile devrimin ideolojisi doğrultusunda toplum da köklü değişikliklerin yapılmasıdır.²⁰¹

Türk kadınının toplumdaki statüsü konusunda yapılması gereken bazı iyileştirme çabalarının Cumhuriyet Döneminden önce çok küçük adımlarla da olsa başlatıldığını gördük. Ancak M. Kemal Atatürk bu konuda asla taviz vermeyerek kararlı ve hızlı bir şekilde gerekli tüm inkılâpları gerçekleştirmiştir.

Atatürk'e göre toplumu çağa taşımada kadının etkin kılınmaması toplumun yarısını göz ardı etmek olacak bu durum da savaşın hızının yarı yarıya yavaşlamasıyla sonuçlanacaktı. Atatürk, bu düşüncelerini şu sözleriyle ifade etmiştir.

*“Bir toplum, cinsinden (kadın-erkek) yalnız birinin modern gerekleri kazanmasıyla yetinirse, o toplum yarıdan fazla zaaf içinde kalır. Bir ulus ilerlemek ve uygarlaşmak isterse, özellikle bu noktayı esas olarak kabul etmek zorundadır. Bizim toplumumuzun başarısızlığının nedeni, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ihmal ve kusurdan kaynaklanmaktadır... Bir toplumun bir organı çalışırken diğeri hareketsiz kalırsa o toplum felce uğramış demektir.”*²⁰²

Bu nedenle Atatürk, kadınların topluma katılımını sağlamak için gerekli inkılâpları gerçekleştirmiştir.

²⁰⁰KOCATÜRK, a. g. e. , s. 71.

²⁰¹A. g. e. , s. 71.

²⁰² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları,C. 2, Ankara, 1981 , s. 89.

3. 1. Sosyo Kültürel Alanda Yapılan İnkılâplar ve Türk Kadını

1923 yılında Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile başlayan Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de kadın-erkek eşitliği konusunda yapılan inkılâplar sonucunda yaşanan gelişmeler sayesinde kadın-erkek eşitliği devlet politikası haline getirilmiştir.

Bu reformların içinde en önemlisi Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla birlikte gerçekleştirilen “eğitim inkılâbı”dır. Çünkü eğitim, toplumun kültürel değerlerini sonraki kuşağa aktararak toplumun sürekliliğini sağlaması yanında çağın değişen koşullarına uyum sağlayacak şekilde gerekli gelişme ve ilerlemeye temel hazırlaması gibi önemli bir işlevi bünyesinde barındırmaktadır. Atatürk'e göre Türk kadını için eğitim sadece bir hak değil aynı zamanda da bir görevdir. Çünkü geleceğimiz olan çocukları yetiştiren annelerdir. Anneler babalar kadar hatta onlardan daha fazla eğitilmiş olmak zorundadırlar. Ancak bu şekilde sağlıklı bir toplum elde etmek mümkün olabilir.²⁰³

3. 1. 1. Eğitim Öğretim'in Birleştirilmesi ve Türk Kadını

Milli Mücadele'nin zor ve zorlu günlerinin devam ettiği sırada Atatürk başka bir alanda yeni bir savaş hazırlığı içine girmiştir.

Atatürk'ün söylediği şu sözlerle yeni savaşın başladığı alanı anlamaktayız;

*“Daha selamete, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz bir yol vardır. Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkeğin şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur”*²⁰⁴

Bu cümle kadının eğitimi için cehaletle savaşılacağına göstergesidir.

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde devletin resmi okulları bulunmamaktadır. Osmanlı Devletinde eğitim ve öğretim kurumları; medreseler, idadiler, rüştiyeler ve mahalle mekteplerinden ibaret olmuştur. Vakıfların yönettikleri medreseler değerli bilim adamları yetiştirmiştir. Ancak medreseler zamanla önemini ve kalitesini yitirince bilim adamı da yetiştiremez duruma gelmiştir. Tanzimat Dönemine yaklaşırken “sıbyan mektepleri” açılmıştır. Bu kurumun sistemi tam bir dini eğitim sistemidir. Bu sistem ümmetçilik esasına dayanmaktadır. Medreseler, 17. yüzyıldan sonra sadece Arap kültürü ve din dersi veren kurumlar haline gelmişlerdir. Tanzimat döneminde başlayan

²⁰³ KOCATÜRK, a. g. e. , s. 71.

²⁰⁴ Müjgan CUNBUR, “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, C. 8, S. 23, Ankara, 1992 (Mart), s. 259.

yenileşme hareketlerinin karşısında yer almışlardır.²⁰⁵ Dini inanç tartışma dışında bırakılmış, sosyal ilimlere değer verilmemiştir. Osmanlı Devletinin son zamanlarında dini eğitim sistemi daha da bozulmuş, batıl inançlar dine karışmış böylece din çıkarıcıların elinde oyuncak haline gelmiştir. Bu ortam içinde eğitim, şeriatın ağır baskısı altında adeta kaybolma durumunda kalmıştır. “Eti senin kemiği benim” felsefesiyle mahalle mektebine giden çocuk, falaka korkusuyla manasını anlayamadığı sözleri ezberlemek zorunda bırakılmış, sistemin dar kalıpları içinde kişiliğini geliştirecek ortam bulamamıştır. Çocukların öğrendikleri, hayatla alakasız birkaç Arapça sözden öteye gitmeyen bir hal almıştır. Bu nedenle milli bilinç oluşturulması ve milli ilerlemenin gerçekleştirilmesi oldukça güçleşmiştir. Bu sistemde, bu tür bir ilerlemenin gerçekleşmesi de zaten mümkün görünmemektedir.

Osmanlı Devletinde ilk devlet okulları 1847 yılında kurulmuştur. Bu arada kız çocukları için 1858’de kız rüştiyesi (ortaokul), 1869’da kız sanayi okulu, 1870’te kız öğretmen okulu açılmıştır.²⁰⁶ 1869’da kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile okuma yazma çağındaki tüm çocuklara kız erkek ayrımı yapılmaksızın ilköğretim zorunluluğu getirilmiştir. Ancak Nizamnamenin bu hükmü 1876 Anayasasında yer almış olmasına rağmen uygulama alanı bulamamıştır. Tanzimat Fermanının ilanından sonraki yıllarda yeni, ilköğretim, orta öğretim kurumları açılmıştır. Tanzimat Döneminden sonra bazı orta dereceli okullarda kızların okula devamına izin çıkmış, bu amaçla özel kız okulları kurulmuştur. İlk olarak 1908’de İstanbul’da bir ortaokul kız çocukları ile öğretime de başlamıştır.²⁰⁷

Dönemin yazarlarından Celal Nuri, “*Erkeler ne denli gelişirse gelişinler, kadınlarda onlara koşut olarak ilerlemezlerse iş yarıda kalır. Tam olarak uygarlaşamaz. Yeryüzünde, erkekleri ilerleyip de kadınları aşağılık durumda kalan bir ulus yoktur. Kadın başka erkek başka bir ulus olamaz. Bir ulusun erkek yarısı dışı yarısından bağımsız yaşayamaz. Kadın, erkeği erkek, kadını olgunlaştırıp tamamlar.*”²⁰⁸ demektedir. Bu düşünceler 1913 yılının düşünceleridir.

1913’te kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati ile ilköğretimin zorunlu ve parasız olması temel alınmıştır. 1916’da örgün eğitim görmemiş kadınlar için İstanbul’da sanat ve müzik dersleri veren Bilgi Yurdu açılmış 116 kadın bu kuruma

²⁰⁵ Yahya AKGÜZ, “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. VIII, S. 23, Ankara, 1992 (Mart), s. 235.

²⁰⁶ Emel DOĞRAMACI, “Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993, C. IX, S. 26, s. 306.

²⁰⁷ DOĞRAMACI, Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü, s. 1.

²⁰⁸ Celal Nuri, a. g. e. , s. 5.

kayıt olmuştur. 1917’de kadınların Tıp Fakültesi’ne alınmaları Sıhhiye Meclis-i Umumisi tarafından kabul edilmiştir. 1918 yılında açılan Ticaret Yüksek Okuluna 58 öğrenci alınmıştır. Bunların dışında kadınların mesleki gelişimlerinin sağlanması konusunda da eğitim zemin hazırlayıcı rolünü üstlenmiştir. 1921’den itibaren kız çocuklarının üniversitelere kabul edilmesi, kız öğretmen okullarının sayısının artırılması ve lise ile kız sanat okullarının sayılarının artırılması kadınlara meslek sahibi olma imkânı sağlamıştır. 1922’de, Tıp Fakültesi’ne 7 kız öğrencinin yerleşmesi, büyük tepkilere yol açmıştır.²⁰⁹ Çünkü o dönemde kadınların doktorluk mesleğini yapamayacakları düşüncesi hâkimdir. Savunulan bu olumsuz görüşlere aldırmayan çarşafli kız öğrenciler erkek arkadaşlarıyla birlikte derslere girmişler, anatomi derslerinde kadavralar üzerindeki çalışmalarında başarıya ulaşarak kadınlarında bu mesleği başarıyla yapabileceklerini göstermişlerdir. 1928 yılında Türkiye’nin ilk kadın doktorları diplomalarını almışlardır.

Bütün bu girişimlere rağmen, eğitim öğretim sistemi yaygınlaştırılamamış, çağdaş bir düzeye çıkarılamamıştır. Kız çocuklarıyla ilgili olarak getirilen çeşitli zorunluluklara rağmen onları eğitime tam olarak sokabilecek ciddi bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak çıkarılan bu Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim hizmetleri merkezleştirilmiş, bugüne kadar devam eden eğitim sisteminin temelleri atılmıştır. Bu kanun ile tüm öğretim kurumları, medreseler ve okullar Maarif vekâletine bağlanmıştır.

Çağdaş milletler seviyesine ulaşmayı amaç edinen Atatürk, toplum zihniyetinde varlık bulan Müslümanlığın kadının dört duvar arasında kalmasını gerektirdiği düşüncesini yok edebilmek ve böylece kadına eğitim yolu açabilmek için Müslümanlığın kadının eğitimine engel teşkil etmediğini halka şu sözleriyle ifade etmiştir;

*“Kadınlarımız daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar. Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah’ın emrettiği şey, erkek ve kadının beraber olarak ilim ve bilgiyi kazanmasıdır.”*²¹⁰

Atatürk, Türk milletinin inkılâpçı bir millet olduğu halde başarısız olmasının sebebi olarak kadın-erkek eşitsizliğini görmektedir. Atatürk, eğitim alanında kız-erkek

²⁰⁹ CUNBUR, a. g. m. , s. 261.

²¹⁰ Zehra ODYAKMAZ, “Atatürk’ün Türk Çağdaşlaşmasındaki Temel Hedefi: Cumhuriyet” , **Atatürk Haftası Armağanı** (10 Kasım 2004), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004, s. 50,51.

farkı gözetmemiş, çeşitli konuşmalarında kadınların erkeklerle aynı eğitim derecesinden geçerek yetiştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.

*“Türk kadını milletin kaynağı, toplum hayatının temelidir. Ancak faziletkâr olursa vazifesini ifa edebilir.”*²¹¹ diyerek kadın için eğitimin önemine değinmiştir.

Türkiye’de eğitimin ulusallığı yanında modern de olması gerektiği ortaya çıkmıştır. Modern eğitim sisteminin yerleştirilmesi için ise Batı’nın örnek alınması gerekmektedir. 1921 yılının eğitim alanındaki en önemli hareketi Muallime ve Muallimler Birliğinin toplandığı 15 Temmuz 1921 tarihli ‘ Maarif Kongresi’ olmuştur. 180 üyenin katıldığı bu kongrenin açılış konuşmasında Atatürk şöyle söylemiştir;²¹²

“Şimdiye kadar takip edilen tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenni yatında en mühim bir amil olduğu kanaatindeyim. Milli bir terbiye programından bahsederken eski devrin bütün hurafeleriden sıyrılmış, şarktan ve garptan gelen ecnebi tesirlerden uzak ve seciye-i milliyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Dehayı milliyemizin inkişafı ancak böyle bir kültür ile kabildir...”

*Yaratacağımız kültür, herais-i milliye zemini ile o zemin ise milletin seciyesi ile mütenasip olmalıdır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle mücehhez bir nesil yetiştirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu kabiliyeti zerk etmek lazımdır. Müstakil ve mevcut kalmak isteyen milletlerin felsefesi, en bariz şekilde bu evsafi kemali şiddetle talep etmektedir. Milli gaye hakkındaki umumi nokta-i nazarımı söylerken, yeni neslin techiz edileceği evsaf arasında kuvvetli bir aşk-ı fazilet ve kuvvetli bir fikr-i intizam ve inzibattan da bahsetmek lazımdır... eskiden çizilmiş alelade yollar üzerinde yürümek değil, belki yukarıdan beri evsaf ve şeraitini arz ettiğim milli hars yolunda rehber olmak gibi mukaddes bir vazife bekliyoruz.”*²¹³

Bu kongrede genellikle ilk ve orta öğretim kurumlarının programları, hedefleri hakkında tartışmalar yapılmıştır. Mustafa Kemal, kongrede eğitim için harcanan çabaların ilerisi için yeterli olmadığını ancak özen gösterilmiş eğitim programının uygulanacağını ve eğitim kurumlarının en verimli şekilde çalıştırılacağını belirtmiştir.²¹⁴

²¹¹ CUNBUR, a. g. m., s. 261.

²¹² Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 17 Temmuz 1921.

²¹³ Atatürk’ü Söylev ve Demeçleri, C. 2, s. 16.

²¹⁴ Hâkimiyet-i Milliye gazetesi, 21 Temmuz 1921.

Maarif Kongresine kadın ve erkek öğretmenlerin karma olarak katılmaları, Mecliste Hamdullah Suphi Bey'e karşı sert eleştirilere neden olmuş, Bakan Hamdullah Suphi Bey görevden çekilmiştir. Fakat Atatürk, Birlik başkanına diğer toplantıda kadın ve erkek öğretmenlerin karma bir şekilde oturmalarını söyleyerek bu duruma destek verdiğini belirtmiştir.²¹⁵

Böylelikle değişik kültür devrimleri (dil, yazı, tarih) en derin uygulama alanını okulda bulmuş olacaktır. Kadın ve erkek üzerinde ulusal bilincin gelişmesinde okul temel kaynak görevini üstlenmiş olmaktadır.

Bilindiği gibi Osmanlı Devletinde okul sınırlı bir kesime hitap etmekteydi. Bu kesimi oluşturan ise erkeklerdi. Yapılması gereken eğitimi demokratikleştirerek kadın ve erkek tüm vatandaşların eğitimden yararlanabilmesini sağlamaktı. M. Kemal Atatürk'ün kadının eğitimi konusundaki düşünceleri hiçbir zaman farklı bir bakış açısı göstermemiştir. Örneğin, 1 Mart 1922'de Büyük Millet Meclisinde yaptığı bir konuşmada Türkiye'de eğitime verilecek yönü belirtirken kadınlarında erkeklerle aynı eğitim kademelerinden geçmelerine önem verileceğini dile getirmiştir.²¹⁶

Kadın haklarının kazanılmasında atılan ilk adım olan bu kanunla eğitim alanında yeni düzenlemelere gidilmiştir. Eğitim öğretimin düzeltilmesi için çıkarılan yasalar bir tek ulusal, laik, modern, demokratik bir okul yaratmayı amaç edinerek oluşturulmuştur.

Mustafa Kemal 1923 Şubatında İzmir'de halkla yaptığı bir sohbet sırasında medreselerin o zamanki durumundan bahsederek, medreseler ve evkaf konusunda yapılacaklara karşı çıkanların, bunu ne hak ve yetkiyle yaptıklarını sorarak şöyle söylemiştir;

*“Milletimizin, memleketimizin dar'ül irfanları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın ve erkek oradan çıkmalıdır.”*²¹⁷

1923'te söylenen bu söz Tevhid-i Tedrisatın habercisi olmuştur. Bu yasa bilimsel ve eğitsel kurumların tümü ile medreselerin, olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmasını, aynı zamanda Şer'iyeye ve Evkaf Vekâleti'nin bütçesinde medreselere ayrılan tüm kaynakların da olduğu gibi Eğitim Bakanlığına aktarılmasını öngörmektedir.²¹⁸

²¹⁵ Mustafa ERGÜN, Atatürk Devri Türk Eğitimi, Atatürk Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Yayınları, No. 325, Ankara, 1982, s. 18.

²¹⁶ CUNBUR, a. g. m. , s. 259.

²¹⁷ CAPORAL, KKSTK II, s. 77.

²¹⁸ A. g. e. , s. 77.

Cumhuriyet döneminin ulusal eğitim alanında gerçekleştirdiği en önemli eğitim hizmeti, iki başlı eğitime son verilerek 3 Mart 1924 tarihli ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması olmuştur.²¹⁹

Sıbyan mektepleri ve medreselerin kapatılma kararı alındıktan sonra aynı tutum ülkedeki yabancı okullara karşı da gösterilmiştir. Papas okullarının laik bir Cumhuriyet ile uyşamayacağını bu nedenle dini okulların laik bir tarzda eğitim yapmaları aksi takdirde kapatılacakları bildirilmiştir. Ocak 1924'te Bakanlık hazırladığı bir genelge ile birlikte öğretim programı göndermiş, bu genelgeye uymayan okullar kapatılmıştır.²²⁰

Eğitim öğretim devletin denetimi altında serbest bırakılmaktadır. Medreselerin kapatılması kararının alınması ülke genelinde büyük şaşkınlık ve tepki yaratmıştır. Ortaya atılan itirazlara Mustafa Kemal şu sözleriyle karşılık vermiştir;

*“ Siz okul istemiyorsunuz, oysa millet istiyor; bırakın öyleyse bu zavallı halkı, bu halkın çocukları eğitim görsün; medreseler yeniden açılmayacaktır, milletin okula gereksinimi var.”*²²¹ Böylece her türlü yenilik girişimini engelleyen ikiliğe son verilmiştir.

Tevhid-i Tedrisat hakkında sunulan kanun teklifinde aşağıdaki maddeler yer almaktadır:

Madde 1-Türkiye dâhilindeki bütün müessesasat-ı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekâletine merbuttur.

Madde 2-Şer'îye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde 3-Şer'îye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ, Maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4-Maarif Vekâleti, yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünun'da bir ilahiyat fakültesi ve imamet ve hitabet gibi hidemat-ı diniyenin ifası vazifesiyle mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edecektir.

Madde 5-Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisat-ı umumiye ile müşteğil olup şimdiye kadar Müdafaa-i Milliye'ye merbut olan askeri rüşti ve idadilerle Sıhhiye Vekâleti'ne merbut olan dar-ül eytamlar, bütçeleri ve heyet-i talimiyeleri ile beraber Maarif Vekâleti'ne rapt olunmuştur. Mezkûr rüşti ve idadilerde bulunan heyet-i talimiyelerin cihet-i irtibatları atiyen ait olacağı vekâletler arasında tahvil ve tanzim

²¹⁹ ODYAKMAZ, a. g. m. , s. 50.

²²⁰ ERGÜN, a. g. e. , s.56, 57.

²²¹ CAPORAL, KKSTK II, s. 78.

edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler orduya nispetlerini muhafaza edecektir.

Madde 6-İşbu kanun, tarih-i neşrinden itibaren muteberdir.

Madde 7-İşbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.²²²

2 Mart 1924 tarihinde Halk Fırkası toplanmış bu kanun teklifinde sunulan maddeler hakkında hiç kimse tartışmaya girmemiş, kısa sürede teklif kabul edilerek kanunlaştırılmıştır. Öğretimin birleştirilmesinden bir süre sonra Atatürk bir konuşmasında konuya tekrar değinerek şu sözleri söylemiştir;

“Cihan aile-i medeniyesinde mevk-i ihtiram sahibi olmak isteyen Türk Milleti, evlatların vereceği terbiyeyi, mektep ve medrese namında birbirinden büsbütün başka iki nevi müesseseye teslim etmeye hala katlanabilir miydi? Terbiye ve tedrisatını tevhid etmedikçe aynı fikirde, aynı zihniyette fertlerden mürekkep bir millet yapmaya imkân aramak abesle iştigal olmaz mıydı?”²²³

Görüldüğü gibi eğitim ve öğretim kurumlarının laik bir ortama büründürülebilmesi için, iki başlı eğitime son verilmesi kaçınılmaz bir durumdur. Nitekim eğitim öğretim kurumları tamamıyla laikleştirilmiştir. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile dini nitelikli eğitim öğretim sistemi ortadan kaldırılmış, eğitim tek nitelikli bir sistem halini almıştır. Daha sonra yapılmak istenen şey okullarda din eğitiminin kaldırılması ve laik bir ahlak eğitiminin başlamasını sağlamaktır. Ancak bunun halk tarafından benimsenebilmesi için halkın bir hazırlık döneminden geçirilmesi gerekmektedir. Alınmasına çalışılan bu köklü önlem ile kadının kurtuluşunun kolaylaşacağı düşünülmüştür. Kadına çocukluğundan itibaren gerçek İslam ile hiçbir alakası kalmamış, nitelik değiştirmiş bir dine dayalı haram ve helal kavramlarına göre düzenlenen bir hayat öğretilmiştir. Kadın ile erkeğin eşitliğine dayanan laik ahlak ile kadınların gelişmeleri sağlanacak, erkeklere de cinsler arasındaki ilişkiler hakkında daha doğru bir fikir aşılacaktır.

Atatürk, milletimize kazandırdığı zafer ertesinde Bursa’da, kadın ve erkek öğretmenlere şöyle seslenmiştir;

“Bugün ulaştığımız nokta, gerçek kurtuluş noktası değildir. Milleti millet yapan, ilerleten ve aydınlatan kuvvetler vardır. (...) evvela fikir ve içtimaiyat kuvvetlerinin membalarını temizleme ile başlamak lazımdı... Fakat bir heyet-i içtimaiye deki hastalığı

²²² Fethi GÖZLER Atatürk İnkılâpları, İnkılâp Kitabevi, 2. Basım, İstanbul, 1985 , s. 164,165.

²²³ Kemal KAHRAMANOĞLU, Atatürk Aydınlığı, T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997, s. 136; Ayrıca bkz. GÖZLER, a. g. e. , s. 165.

*görmek, onu tedavi etmek, heyet-i içtimaiye-i çağın gereklerine göre terakki ettirebilmek için ilim ve fen lazımdır. Görülüyor ki en mühim ve feyizli vazifelerimiz, eğitim işleridir. Eğitim işlerinde behemehal muzaffer olmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu bu suretle olur*²²⁴ ”.

Ayrıca Mustafa Kemal kendi kişilik özelliği olarak da eğitim sorunlarına karşı özel bir ilgi bir önderdir. Sakarya zaferinden sonra kendisine,

-“*Yurdu düşmandan kurtardınız, şimdi ne yapmak istersiniz?*” sorusunu soran birisine şu cevabı vermiştir:

- “ *En büyük isteğim, ulusal kültürü yükseltmede Milli Eğitim Bakanı olarak çalışmaktır.* ”²²⁵

Mustafa Kemal’e göre Türk kadını için eğitim sadece bir hak değil aynı zamanda bir ödevdir. Çocuklarının ilk eğiticisi olarak kadın, erkek kadar hatta ondan daha fazla kendini yetiştirebilmelidir. Çağın yeniliklerini yakalayamayıp, geri kalmış bir toplumun, çağın sosyal, ekonomik ve kültürel gereklerine uygun uygar bir toplum haline getirilebilmesinin en önemli şartı eğitimidir.

Türk kadınına çağdaş düzeye çıkararak en önemli reformlar arasında 1924 yılında eğitimin birleştirilmesini sağlayan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ve 1930, 1934 Türk kadınına siyasal hakların verilmesini sağlayan kanun sayılabilir.

1923–1924 ders yılında 4804 okulda öğrenci sayısı 336.061’dir. Bu öğrencilerin 62.954 kız öğrencidir. 1923’te 1081 kadın öğretmen ancak 378’i meslek eğitimi görmüştür. 1924’te öğretmen sayısı, 10.238’dir. Bu sayının 1217’sini kadın öğretmenler oluşturmaktadır. 1929’da 447.569 öğrencinin 154.309’u kız öğrencidir. 1930- 1931 ders yılında okul sayısı 6598, kız öğrenci sayısı 174,227’ye, kadın öğretmen sayısı 4814’e yükselmiştir.²²⁶ Okuma yazma oranlarının yükselmesine olanak veren en önemli etken Millet Mektepleri olmuştur. İstanbul’da Harf İnkılâbından sonra açılan ve genellikle yeni yazı eğitiminin verildiği Millet Mektebi sayısı 2625’tir. İstanbul’da 1929’da 55.106²²⁷, 1930’da 43.000 Türk vatandaşı, Millet Mekteplerine gitmiş, verilen bu rakamların hemen hemen yarısını da kadınlar oluşturmuştur.²²⁸ 1940–1941 ders

²²⁴ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 43, 44.

²²⁵ CAPORAL, KKSTK II, s. 76.

²²⁶ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Şubat 1929.

²²⁷ Cumhuriyet Gazetesi, 3 Şubat 1929.

²²⁸ Cumhuriyet Gazetesi, 7 Mart 1930.

yılında okul sayısı 10506, kız öğrenci sayısı 294,468, kadın öğretmen sayısı 5981'dir.²²⁹ 1962-1963'te toplam öğrenci sayısı 3.399.606'ya çıkarken, bunların içindeki kız öğrenci sayısı 1.310.399'dur. 1927'de okuma-yazma bilen kadınların erkeklere oranı % 7-8 kadarken 1955'te bu oran % 26'ya çıkmıştır.²³⁰ 1960'ta toplam öğretmen sayısı 51.388'e çıkmış, bunun yanı sıra kadın öğretmen sayısı da 13.330'a ulaşmıştır

Devlet İstatistik Enstitüsünün gerçekleştirdiği 1994 yılı anket sonuçlarına göre düzenlenen Tablo 1 de de göreceğimiz gibi Türkiye'de çocukların okula gitmeme ya da gidememe nedenleri arasında en büyük oranı çocukların okula ilgi duymamaları kapsamamaktadır. Bunun nedeni ise ailelerin çocuklarını okula yönlendirememeleridir. Çünkü ailelerde çocuklar gibi okulun anlamını kavrayabilmiş değillerdir. Okula karşı duyulan ilgisizlik hem kız hem erkek her iki cinstede ortaya çıkmaktadır. Günümüzde dahi devam eden bu durum oldukça üzücüdür. Eğitim öğretimin birleştirilmesi ile oluşturulmaya çalışılan okul bilincini kavrayamadığımızın bir göstergesidir. Cehaletle olan savaşımız henüz sona ermemiş demektir.

Tablo 1 Okula gitmeme nedenine göre çocuk oranı, Türkiye (Ekim) 1994 (%)²³¹

	KIZ	ERKEK
Toplam	100,0	100,0
Uygun okulun olmaması	4,0	4,3
Okula ilgi duymama	24,7	29,1
Okul masraflarının çok yüksek olması	17,2	12,2
Öğretmenleri ile iyi geçinememe	0,1	0,0
Sakatlanma veya hastalanma	3,5	3,8
Küçük kardeşlerine bakmak zorunda olma	1,6	0,2
Ev işlerinde ailesine yardım etmek zorunda kalma	11,3	3,0
Hane halkının eko,faal, yardım etmek zorunda olma	7,5	11,9
Ücretli çalışmak zorunda olma	2,0	8,9
Ailenin izin vermemesi	14,0	5,3
Diğer	13,9	21,3

Not; 6-14 yaş grubundaki okula gitmeyen ya da okulu terk eden çocuklar

1997 yılına kadar 5 yıllık süreci kapsayan zorunlu eğitim bu tarihten itibaren İlköğretim ve Eğitim Kanununda yapılan bir değişiklikle ilköğretim kurumlarının 8 yıllık okullardan oluşacağı ve kesintisiz eğitim yapılacağı kararı kabul edilmiştir. Kanun 1997-1998 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. 8 yıllık eğitim kız

²²⁹ CUNBUR, a. g. e. , s. 266.

²³⁰ İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, s. 96.

²³¹ DİE, Çocuk İşgücü., 1997.

çocuklarının okullaşması açısından önemli bir artış sağlamıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından uygulamaya konulan “Genç Kız ve Kadınların Eğitimini Geliştirme Projesi”, yetişkin okuma-yazma sorununun çözümünde önemli bir araç olmuştur. Proje bünyesinde 7–14 yaş grubunda okuma-yazma bilmeyenlere okuma-yazma kursu açılmıştır. Mesleki ve Teknik eğitim kurumlarında yeni bir yapılanmayı öngören Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme Projesi (METGE) kapsamında, örgün ve yaygın eğitim müfredat programları modüler eğitim sistemine göre bir bütünlük içinde uygulanmaktadır. Bu eğitim modeli; örgün eğitime devam eden kız çocuklarının okuldan erken ayrılması durumunda devam ettiği modüllere uygun meslek sertifikasını alarak istihdam olanağı sağlamaktadır.

Tablo 2 Sayım Yılı ve Okur-Yazarlık Durumuna Göre Kadın Nüfusu²³²

		Okuma-Yazma Bilmeyen		Okuma-Yazma Bilen	
Sayım Yılı	Toplam	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
1935	6649478	5997138	90,19	652340	9,81
1940(1)	7459731	6495796	87,08	963935	12,92
1945(2)	7601594	6321796	83,16	1279798	16,84
1950(3)	8868698	7144008	80,55	1724690	19,45
1955	9515001	7078529	74,39	2436472	25,61
1960	11043882	8300718	75,16	2743164	24,84
1965	12583332	8450392	67,16	4132941	32,84
1970	14475325	8424341	58,2	6050984	41,8
1975	16260786	8048078	49,49	8212708	50,51
1980	18518001	8394868	45,33	10123133	54,67
1985	21267763	6770698	31,84	14497065	68,16
1989(4)	23997136	6519640	27,17	17477496	72,83
2000(5)	59859243	5732525	19,36	23875115	80,64

Not: (1) 1935 ve 1945 yıllarındaki nüfus sayımı verilerinden tahmin edilmiştir.

(2) 7 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfus (3) 5 ve daha yukarı yaştaki kadın nüfus

(4) DİE, 1989 Türkiye Nüfus Araştırması

(5)2000 yılı oranları farklı bir kaynaktan elde edilmiştir.¹

Not: 6 ve daha yukarı yaş için geçerlidir.

²³²İstatistiklerle Kadın, (1927–1990), T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Ankara, (Ağustos) 1992, s. 7.

Tablo 2'nin bize sunduğu gibi Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, Türk kadınının eğitim durumu incelendiğinde, 1935 yılında yapılan ilk nüfus sayımında kadın nüfusun % 90.19'u okur-yazar değildir. Bu oran erkeklerde de % 70.65'tir.²³³ Okuma-yazma bilen kadın ve erkek nüfus oranı 1935 yılından günümüze kadar sürekli artmakla birlikte 1960 yılından sonra özellikle kadın nüfusta daha fazla bir artış gözlenmektedir.

1935'ten itibaren eğitim alanında yapılan inkılâplar sayesinde 1980'li yıllarda gerçekleştirilen okuma-yazma kurslarına kadınların daha fazla katılımı sonucu, kadınlardaki okur-yazarlık oranı günümüze kadar gerçekleşen en yüksek artışı göstererek 1980–1985 döneminde %54,7'den %68,2'ye yükselmiştir. 1989'da ise bu oran % 72.83 olarak karşımıza çıkmaktadır. 1990 yılında uygulanan Genel Nüfus Sayımına göre okur-yazarlık oranı kadında daha fazla artış göstererek % 72,0'i ulaşırken erkeklerde de % 88,8'e yükselmiştir.

Ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören kız çocuklarının oranı 1985 verilerine göre ilkokulda % 44.74, ortaokulda % 34.15, lisede ise % 37.20'dir. Daha sonraki yıllarda ilkokul ile ortaokul'un birleştirilmesi sonucunda kız öğrencilerin öğrenim görme düzeyleri artmıştır. 1985'te yüksek öğrenimdeki kız öğrenci oranı % 25.22'dir. 1991 verilerine göre ise bu oran % 33.60'a yükselmiştir.²³⁴ 2001- 2002 öğretim yılı verilerine göre yüksek öğretimde bulunan 1 568 384 öğrencinin 654 424'ü kız öğrencidir. Bu artış Türk kadınının uygar seviyeyi yakalaması yönünden önemli bir gelişmedir.

Yüksek öğretimdeki kız öğrencilerin bilim dallarına göre durumları ise şöyledir: Dil ve edebiyatta % 60.04, sanatta %54.80, matematik ve fen kolunda % 46.31, sağlık bilimlerinde % 40.17, sosyal bilimlerde % 37.34, uygulamalı sosyal bilimlerde % 38.36, teknik bilimlerde % 22.52, ziraat ve ormancılıkta %35.78'dir.²³⁵

Türk üniversitelerinde öğretim veren Türk kadını oranında önemli bir artış vardır. Bu kurumlarda kadın öğretim üye ve yardımcıların oranları % 35 civarındadır. Yönetim kademesinde ise % 20 oranında kadın bulunmaktadır. İlk ve orta öğretimde bu oran % 42.31'i bulmaktadır. Türk kadını için öncelikli meslek olan öğretmenliğin hemen hemen yarısını kadınlar oluşturmaktadır.

2000'li yılları değerlendirdiğimizde ise okuma yazma bilmeyen kadın nüfus oranı % 19.36 olarak görülmektedir. Rakamsal ifade olarak ele aldığımızda küçük bir

²³³ DOĞRAMACI, Atatürk Düşüncesinde Türk Kadınının Çağdaşlaşması, s. 306.

²³⁴ A. g. m. , s. 307.

²³⁵ A. g. m. , s. 307.

anlam ifade etse de yine de önemsenmeyecek bir miktar değildir. Ülkemizde geliştirilen eğitim programlarıyla bu oranının % 0'a düşmesi beklenmektedir.

1935 yılı verilerinin gösterdiği okuma yazma bilmeyen kadın nüfusun bu yüksek oranı teokratik Osmanlı toplumunun kadının eğitimini engelleyen öğelerinin sonucudur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Türkiye'de kız çocuklarına her düzeydeki okullarda okuma- yazma imkânı vermiştir.

Kız çocuklarının işgücünden daha fazla yararlanması, erken evlilikler, okula geç başlama, kızların eğitimine ilişkin güdülenme eksikliği, eğitim maliyetinin yüksekliği, ataerkil değer yargıları ve bunlara bağlı olarak eğitimin geleceğe yönelik bir katkısının olmayacağı düşüncesi özellikle kız çocuklarının eğitimini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir.²³⁶

Okur-yazarlıkta olduğu gibi bir üst eğitim kurumuna devam edilen ve mezun olunan eğitim kurumu açısından da bölgelerarası dengesizlik belirgindir. Ülkenin az gelişmiş yörelerinde kadın-erkek eğitim farkları çok açılmaktadır. Bu bağlamda, son yıllarda silahlı çatışmaların ağırlık kazandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde ekonomik olanaksızlık, kırsallık ve geleneksel değerlerden kaynaklanan sorunlara ek olarak bir de güvenlik nedeni ile pek çok okulun kapatılması ve öğrencilerin yakın yerleşmelerdeki okullara taşınması uygulamasından kaynaklanan sorunlar çıkmıştır. Fiziki hareketlilikler kısıtlı olan kız öğrenciler bu durumdan olumsuz etkilenmekte ve çoğu kez eğitimlerini yarıda bırakma durumunda kalmaktadırlar.²³⁷

Bütün bu güçlüklerle rağmen, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen eğitim, öğretim alanındaki reformlar, kadın eğitimi konusunda hızlı adımlarla yol alınmasında, kadının eğitim ve iş gücü alanında önemli bir pay edinmesinde, verdiğimiz rakamsal sonuçlardan da anlaşıldığı gibi büyük oranda etkili olmuştur.

Ülkenin ihtiyaçlarını karşılayan yetiştirilmiş insan gücü içerisinde kadınlara düşen payı ele alacak olursak aşağıdaki oranlar karşımıza çıkmaktadır:

Tarım, hayvancı, ormancı % 80.64, hizmet işleri % 2.28, ticaret ve satış elemanı % 1.58, idari personel % 4.40, tarım dışı üretim ve ulaşım % 5.78, ilmi teknik eleman % 4.79, müteşebbis % 0.22. Buna göre 1985 verilerine göre Türkiye'de toplam kadın nüfusunun % 34,9'u iş gücüne katılmaktadır.

²³⁶ T.C.Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, a. g. e. , s. 5.

²³⁷ T.C. Devlet Bakanlığı Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Türkiye'de Kadının Durumu- Dördüncü Dünya Kadınlar Konferansı Türkiye Ulusal Raporu, Ankara, 1994, s. 26.

Görüldüğü gibi en yüksek oranı kadın sektörü oluşturmaktadır. Bu oranın % 73.96'sını ücretsiz aile işçisi olarak kadın oluşturmaktadır. Bu oran 1927'de % 96.16'dır. Bunların dışında diğer mevkilerdeki kadın oranlarına değindiğimizde karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır. Örneğin iş gücünde, 1992'de idari personel olarak görev alan bölümün % 30,5'ini, yargıç ve savcılarını ise % 14.82'sini, kadınlar oluşturmaktadır.²³⁸ Görüldüğü gibi eğitim ve çalışma alanında kadın fırsat eşitliğini hakkıyla kullanamamaktadır.

Kentleşme ve sanayileşme olgusunun Cumhuriyet döneminde gündeme gelmesiyle, toplumsal hareketlilik olumsuz yönde etkilenmiş, meydana gelen bu güçlük toplumsal değişimi de etkilemiş, aile yapısında meydana gelen değişiklikler, eğitimden beklentileri de değiştirmiştir. Yaşanan hızlı değişim süreci sonucunda farklı meslek grupları ortaya çıkmıştır. Kadınların kıyafetleri farklılaşmış, modern elbiseler giymeye başlamışlar, peçelerden vazgeçip şapka takmaya başlamışlardır. Kullandıkları bu şapkaları nasıl yapacaklarını öğreten bazı sanat okulları bile açılmıştır. Bunların yanında kadınlara ev işleri ve büro hizmetlerini öğreten okullar kurulmuştur. Kadınların üzerinde Müslümanlığın getirdiği sınırlamalar kalkmaya başladığından, kızlar müzik ve resim öğrenimi görmeye başlamışlardır. Ayrıca çiftçilik, bahçecilik hukuk ve tıp da öğrenmeye başlamışlardır.²³⁹

Laik ve çağdaşlık yoluna adım atmış bir toplumun eğitimi de çağdaş bilimin gereklerini yerine getirmelidir. Eğitim ve öğretim birleştirilerek, eğitimimiz ulusallaştırılmış, laikleştirilmiş, çağdaştırılmıştır. Çağdaş eğitim olanakları sayesinde tutucu dinsel çevrelerin elinde geri kalmaktan toplum kurtarılmıştır. Bu bir kurun değişikliğiyle beraber bir düşünce yapısı değişikliğidir. Türk toplumunun geleceğinin sağlama alınabilmesi için şart olan bir inkılâptır. Atatürk kadının eğitimi ve toplumsal alana katılmasına çok büyük önem vermiştir. Çünkü iyi yetiştirilmiş bir anne, çocuğunu da iyi yetiştirecek demektir. Bunun sonucunda doğal olarak her alanda daha sağlıklı bir Türk toplumu oluşacaktır.

Ahmet Taner Kışlalı, Atatürk'ün kadına önem vermesinin nedeni olarak Atatürk'ün demokrasiye olan inancını vurgulamaktadır. Ona göre Atatürk'ün amacı, ortaçağ karanlığında yaşayan bir toplumu, çağın aydınlığına taşımaktır. Bu köklü devrimi de halkıyla yapacaktır. Demokrasi, halkın gücünü harekete geçirmenin en etkili yoludur. Kadın ise halkın yarısıdır. Kadınsız bir devrimin gücü ve hızı doğal olarak yarı

²³⁸ DOĞRAMACI, Atatürk Düşüncesinde Türk Kadınının Çağdaşlaşması, s. 306,307.

²³⁹ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 220, 221.

yarıya azalacaktır demektir.²⁴⁰ Bunun için Atatürk devrime ve toplum aktivitesine kadının etkin bir şekilde katılmasına önem vermiştir.

Eğitim ve kadınlar konusunda Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren geçen dönemi ele aldığımızda kadınların eğitime katılımlarının erkeklerle karşılaştırıldığında daha az olduğu gözlemlenmektedir. Bütün sorunlara rağmen eğitim sistemimizin kurumsal yapısının, yaygınlığının gelişmekte olduğunu gözlemlemekteyiz. Ancak yine de eğitim kurumlarımızın her alanında kadınlarımız %50'lik oranı yakalayabilmiş değillerdir. Toplumumuzun her alanında yaşanmakta olan kadın erkek eşitsizliği bu alanda da kendisini göstermektedir.

Toplum için gerekli olan insan gücü eğitim sürecinden geçirilerek toplumun çeşitli alanlardaki ihtiyacını karşılayacak bireyler yetiştirilmektedir. Toplumsal yapıya uygun verilen eğitim mevcut toplumsal işbölümünün devamına sebep olmaktadır. Böylece kadına toplumun biçtiği rol devam etmektedir. Kadınlara toplumsal işbölümünde sınırlı ekonomik olanaklar ve sınırlı toplumsal statü sağlayan meslekler sunulmaktadır. Türkiye'de kadınların kendilerini ortaya koymaları için genel olarak eğitim süreci en önemli öğedir.

Eğitim toplumsal güç dengelerini yeniden üretirken okullar aracılığıyla toplumsal konumların bireyin cinsiyetin göre değil yeteneğine göre belirlendiği görüşünü aktarmak zorundadır. Aynı okula giden kız ve erkek öğrenci toplumun belirlediği sonuçtan ziyade değişik toplumsal statülere hazırlıklı olarak mezun olması gerekir.²⁴¹

Türkiye'de eğitimin toplumsal fonksiyonları kadın açısından incelendiğinde pek iç açıcı olmayan durumla karşılaşmaktayız. Kadınlarımız tüm öğretim kurumlarında farklı şekillerde eğitim süreci boyunca cinsiyet kökenli ayrımcılıklarla karşılaşmaktadırlar. Cinsiyetçi toplumun bir parçasını oluşturan okullarımızda kadın ve erkeğe yüklenen geleneksel roller etkisini sürdürmektedir. Çocuklarımız daha ilkokulda toplumun kültürel değerlerinin benimsetilmesiyle topluma uyumlu hale getirilmektedirler.

Erkek egemen toplum eliyle yazılmış ilkokul ders kitaplarımızda hala yemek yapan anne ile ayaklarını uzatıp televizyon izleyen baba ya da top oynayan Ali ile bebek bakan Ayşe'ler resmedilmektedir. Orta öğretim kurumlarını göz önüne aldığımızda

²⁴⁰ Ahmet Taner KİŞLALI, Ben Demokrat Değilim, İmge Kitapevi, Ankara, 1999, s. 219.

²⁴¹ Fatma GÖK, "Türkiye'de Eğitim ve Kadınlar", **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, (Haz; Şirin TEKELİ), İletişim yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1995, s. 185.

kadın ve erkek rollerinin genel geçer kültürel değerlerin aktarılmasının devam etmekte olduğunu görmekteyiz. Kız ve erkek öğrenciler kendilerini farklı statülere götürecek okullara yerleştirilmektedirler. Kızlar annelik, ev kadınlığı gibi rollerinin devamı niteliğindeki daha az ücret getiren toplumun kendilerine uygun bulduğu dikiş-nakış, öğretmenlik, hemşirelik, sekreterlik gibi mesleklere yönlendirilirken erkekler doğrudan üretime yönelik elektrikçilik, marangozluk gibi mesleklere yönlendirilmektedirler. Kadınlar hala karar verme konumuna hâkim değillerdir. Toplum tarafından kadın için en uygun meslek olarak görülen öğretmenlik mesleğinde bile kadın müdürler erkek müdürlerden daha az sayıdadırlar. Yüksek öğretim kurumlarına gelince karşımıza kadın erkek eşitsizliğinin farklı bir boyutu çıkmaktadır. Üniversitelerdeki erkek öğrenci sayısının yarısına bile ulaşmayan kadın üniversiteye devam edebilmektedir. Ailelerin gelir durumu azaldıkça kız çocuklarını üniversiteye gönderme ihtimalleri azalmaktadır. Çünkü öncelik erkek çocuğa aittir. Bu durumlara rağmen eğitim kurumlarının toplumun diğer kurumlarından mesela şirketlerden daha az hiyerarşi olduğunu söyleyebiliriz. Öğrenci olsun öğretmen olsun kadın erkek ilişkileri diğer kurumlara nazaran daha eşitlikçidir diyebiliriz.

Atatürk'ün 23 Temmuz'da dile getirdiği şu sözleri öğretmenlerden beklentilerini aktarmaktadır;

*“Yeni Türkiye'nin birkaç yıla sığdırdığı askeri, siyasi ve yönetim alanındaki devrimler çok büyük, çok önemlidir. Bu yenilikler sizin toplumsal ve düşünsel devrimlerdeki başarınızla desteklenecektir. Hiçbir zaman aklınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür kuşaklar ister...”*²⁴²

Kadınlarımızın okuma yazma oranlarını artırmak ve eğitilmiş bir toplum oluşturabilmek için şu ilkelere yönelmemiz gerekmektedir.

Kadınlar her düzeyde çağdaş, laik, karma eğitime ulaşmalı ve eğitimden tam olarak yararlandırılmalıdırlar. Kadın eğitimine salt toplumsal kalkınma ve batılma, gibi sosyo-politik amaçlar doğrultusunda araçsal olarak değil, doğrudan doğruya insan, birey ve kadın açısından yaklaşılmalıdır. Kadınların eğitime etkin katılımını önleyen ekonomik, kültürel, dinsel, bölgesel vb. engeller ortadan kaldırılmalıdır. Kadın eğitimi konusunda aile ve kamuoyu desteği sağlamaya yönelik kampanyalar gerçekleştirilmelidir. Kadınları yalnızca eş, anne, ev kadını ya da nesne olarak belirleyen medya iletilerinin ayıklanarak, kadın birey ve insan olarak gereksinimlerinin

²⁴²KAHRAMANOĞLU, a. g. e. , s. 137.

ve olanakları yaygın eğitimin içeriğine alınmalıdır. Kadın sorunlarına duyarlı ve kadın bakış açısından konulara yaklaşan materyalin eğitim programlarına özümsemesi, bu doğrultudaki hizmet içi eğitime ve özellikle öğretmenlik formasyonu programlarına ağırlık verilmesi gerekmektedir.

Olaylara geleneksel bakış açısını kırarak en etkili yöntem ancak çağdaş eğitimi yakalamakla mümkün olabilmektedir. Eğitim, bir toplumun yeniden yapılanmasını sağlayan en önemli unsurdur. Toplumun kalıplaşmış zihniyeti ancak eğitim gibi güçlü bir elemanla kırılabilir. Verilecek bu eğitim ise ancak kadın ve erkek her iki cinse eşit ölçülerde verilirse istenilen sonuç alınabilir. Toplumunu kadın ve erkek olmak üzere iki cins oluşturduğuna göre birini çağdaşlaştırırken diğerini eski, çürümüş sisteme bırakmak Atatürk'ün deyişiyle toplumu felce uğratmaktan başka bir işe yaramaz.

3. 1. 2. Kılık-Kıyafet Değişikliği ve Türk Kadını

İnsanların kıyafetleri, bağlı oldukları toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Toplumlar arası yaşanan etkileşim sonucunda moda olgusu sonucuyla bazı benzerlikler oluşsa da yerel ve ulusal kıyafetler önemlerini ve etkinliklerini kolay kolay kaybetmezler.

Atatürk gerçekleştirmek istediği tüm değişim eylemlerinde Batı'yı örnek aldığı gibi bu konuda da Batı'yı örnek almıştır. Çünkü Batı o dönem için medeniyetin, çağdaş kültürün simgesi durumundadır. Ancak biz Atatürk ve Cumhuriyet döneminin kadın kıyafetlerindeki değişimi incelemeyen önce, kadın kıyafetinin hangi evrelerden geçtiğini ve kıyafetiyle birlikte kadının da hangi evrelerden geçtikten sonra Cumhuriyet kadının ortaya çıktığını görebilmek için Osmanlı Devletinde kadın kıyafetinden başlayan bir inceleme yapacağız.

Osmanlı Devletinin Tanzimat Döneminden önceki devirlerinde kadın kıyafetlerinin özellikleri ve çeşitliliğini ana hatlarıyla çizdiğimiz zaman karşımıza doğal olarak o dönemde Türk kadınının sosyal hayattaki durumunu da ortaya koymuş olacağız.

Kadın kıyafetini ve modayı oluşturan toplumsal faktörleri iki grupta ele alabiliriz. Birincisi, Kadın ile erkeğin sosyal alandaki farkı ve ikinci olarak da kadının aile dışındaki sosyal alanda aktif olamaması.

Bu faktörleri sembolleştiren etken yani harem, çarşaf ve peçe kadının kıyafet modasını çevreleyen çizgilerdir. Bu çizgiyi kaldırmak isteyen hareketleri önleyen din anlayışıyla yoğrulmuş sosyal kurallar bulunmaktadır. Genel olarak dini kitaplarda bir

kadının yüz, el ve ayakları dışında bütün vücudunun örtüyle kapatılması şartı tespit edilmiştir.

Dini emir ve yasaklarla belirtilmiş olan bu sınır içinde kadın kıyafetinin çeşitlenme ve değişim imkânı kısıtlanmıştır. Kadının sosyal hayatında değişmelerin söz konusu olmadığı bu dönemde bilinen en eski kadın kıyafeti, ev içinde şalvar ve gömlektir. Kadınlar hangi sınıfa mensup olurlarsa olsunlar sokağa çıkarken ferace giyip iki yaşmak örtünmek zorunda bırakılmışlardır.²⁴³

Lale devrine gelindiği zaman kadınlar sokağa çıkarken başlarını daha itinalı yapmaya ve feslerinin üzerine tutundukları yaşmakların kumaşlarını daha ince kullanmaya ve feraceleri vücudu saracak şekilde giyinmeye başlamışlardır. Bu durum kapanmanın asıl işlevini kaybederek süs şeklini aldığıın göstergesidir.²⁴⁴

Bu durumu düzeltmek için ferman çıkarılmış ancak bu fermanın ciddiye alınmadığı görülünce, ikinci bir ferman daha çıkarılarak, bazı kadınların İslam kıyafetinden ayrılarak Hıristiyanlar gibi giyinmeye başladıkları gerekçesiyle aynı durum tekrarlandığında kadınların başka bir memlekete sürülecekleri ve bu elbiseleri diken terzilerin ve şeritçilerin de cezalandırılacakları bildirilmiştir. Burada gözlemlenen Hıristiyan kadın kıyafetinin, Müslüman kadın kıyafetine yaptığı etkidir. Bu fermana da uymayanlar görülürse tekrar çıkarılan bir fermanla yine uyarı ve ceza gündeme gelmiş, bu durum sonucunda da feraceler geniş bir şekilde giyilmeye başlanmıştır.²⁴⁵

Gördüğümüz gibi bu dönemde kadın sosyal durum ve dolayısıyla kıyafet bakımından esaslı bir değişime uğramamıştır. Kadının bu konudaki hareketleri din, gelenek ve hükümet tarafından önlenmiştir.

III. Selim döneminde başlayan Batı etkisi kadın kıyafet modasında da etkisini göstermiştir. 19. asrın ortalarına doğru Batı'dan alınan yenilikler içerisinde giyecekte yer almış, bu durum batı tarzı mağazaların çoğalması sonucunda yerli sanayinin gerilemesine sebep olmuştur.

II. Mahmut döneminde de bu etki devam etmiş erkek kıyafetlerinde olduğu gibi kadın kıyafetlerinde de değişimler olmuş, biçimsel olarak Batı modası uygulanmakla birlikte Doğu özellikleri de korunmaya çalışılmıştır. Abdülhamit döneminde kıyafetteki bu durum devam ederken saç modası da gündeme gelmiş Batı modasına uygun olarak topuz saçlar, süslü taraklar kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde oluşan kıyafetteki

²⁴³ Nora ŞENİ, "19. Yüzyıl Sonu İstanbul Basınında Moda ve Kadın Kıyafetleri", **1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İletişim Yayınlar, 3. Baskı, İstanbul, 1995, s. 59.

²⁴⁴ A. g. e. , s. 15,19.

²⁴⁵ A. g. e. , s. 20.

değişiklik ferace yerine çarşafın kullanılmaya başlanması olmuştur. Ferace çarşaftan daha çok Batı modasına uygun olduğu halde çarşafın kullanılmaya başlanması ilginçtir. Demek ki kıyafette yaşanan bu değişimin kaynağı Batı değil ülke içidir. Araplardan alındığı tahmin edilen çarşaf belki de dindarların Batı etkisine karşı göstermiş oldukları bir tepkinin sonucudur. Feraceden çarşafa geçiş kadının içinde bulunduğu sosyal durumun daha açık şekilde sembolleşmesinden başka bir şey değildir.²⁴⁶

Meşrutiyet Dönemine gelindiğinde, kadının sosyal durumunun sembolü olan kıyafet ele alınarak çarşaf üzerinde değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Batı'ya yaklaşma söz konusu olmuştur. Çarşafın değişen şekli Batı kadınının tayyörüne benzemektedir. O dönemde yayınlanan dergilerde moda uygun modeller verilmiştir. (Mehasin dergisi gibi) Modaya giren yeldirme ve maşlah adı verilen kıyafetler Batı tarzına oldukça yakın biçimdedir.

Tanzimat, Meşrutiyet arası dönemde eskisi gibi tek bir kıyafet biçimi yerine ortaya çıkan Batı ve Doğu etkisiyle değişmiş kıyafetler dikkat çekmektedir. Bu durum kadının sosyal durumu hakkında, iki farklı fikrin çatışmaya başladığının göstergesi sayılabilir.

19. asrın sonlarına doğru aile kurumu tartışılmaya başlanmış, patriarkal aile modelinin karşısında demokratik aile modeli yer almıştır. 1899'da Hukukçu Mahmut Esat Efendi ile Cevdet Paşanın kızı ve dönemin en tanınmış kadınlarından biri olan Fatma Aliye Hanım arasında geçen bir tartışma söz konusudur. Tartışma konusu poligamidir.²⁴⁷

Fatma Aliye Hanım, 'Çağdaş Müslüman Kadınlar' adlı bir kitap yazmış, bu kitapta biri batılı giyimden yana diğeri ise doğulu giyimi tercih etmekte olan arkadaşlarından iki genç kızı sahneye koymuş, kendisi de bu iki giyim tarzı arasında hakemlik yapmıştır.²⁴⁸

Bu devirde kadınlara önceki dönemlere oranla daha geniş eğitim ve aydınlanma imkânı verilmiştir. Örneğin, 7 yaşından itibaren 16 yaşına kadar her çocuk ilkokula devam etmek zorundadır. Burada kız erkek ayrımı yapılmadığı görülmektedir. Ancak aile kurumu kadının faydalanma imkânını kısıtlamıştır.

Kadının sosyal durumu hakkındaki tartışmalar Meşrutiyet Döneminde yoğunlaşmıştır. Dergilerde bu konu da yazılan yazılar artmıştır.

²⁴⁶ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 23.

²⁴⁷ A. g. e. , s. 23.

²⁴⁸ ŞENİ, a. g. m. , s. 53.

İşlenen konular, kadının sosyal hayatının olması gerektiği, düşünce hayatında ve çalışma yaşamında yer alması gerektiği gibi konulardır. Demet, Kadın, Mehasin gibi dergilerde bu konular dışında kadın nodasına da yer verilmiştir. 1. Dünya Savaşına kadar devam eden Meşrutiyet sürecinde bu konular, yani aile, kadın, çarşaf, peçe gibi hususlar sürekli tartışma konularında yer almıştır.

Bu konular hakkında çıkan yazılar Meşrutiyet'ten sonra da etkinliğini sürdürmüştür. Örneğin; Mehasin dergisinde şu yazı yer almaktadır.

*“Kanun-i Esasi'nin ilanından sonra öteden beri hali nisyanda kalan kadınlar bir iki güzide imza ile biz de varız, en çok düşünülmeğe asıl bizim şayan olduğumuzu unutmamalısınız.”*²⁴⁹

Bu yazıdan da anlaşıldığı gibi artık kadınlar kendilerini kanıtlamak ve her alanda yer almak istemektedirler.

Diğer taraftan bazı kişiler tarafından ise kadınların çarşafı yırtılmakta, kadınlar tahkir edilmekte ve Hürriyet'in, kızları fuhşa yönelteceği gibi fikirler ortaya atılmaktadır.

Bu dönemde poligami konusunun tartışılması devam etmektedir. İslamiyet'in bu konuyu bazı sınırlarla belirlediği için medeniyete aykırı bir şey olmadığı düşüncesi yaygınlığını korumaktadır. Boşanma meselesinde de savunulan görüş boşanmanın sadece erkeğe ait bir hak olduğu yönündedir. Aslında bu konuların tartışılma sebebi Avrupa etkisinin ahlaki konularımızda da kendisini göstermesinin bir sonucudur. Bazı aydınlar Avrupa'dan alınması gereken şeylerin sadece ihtiyaç duyduğumuz sanayisi ve ilmi olmalı onun dışında yaşam tarzı alınmamalı derken bazıları da sanayi ve ilmini alırken yaşam tarzından etkilenmemenin mümkün olmadığını ancak şeriat ile bu duruma karşı konulabileceğini ileri sürmektedirler.

Kadın kıyafetlerinde görülen Avrupa tarzı ufak tefek değişiklikler dikkat çekmeye başlamıştır. Kadınlar için tesettürün mecburi olduğu, açılmanın haram olduğu ileri sürülmektedir. Ancak bu iddialara karşılık olarak modanın genellikle şehir kadınlarını yani sadece küçük bir grubu etkilediği, tüm kadınlar üzerinde etkisinin olmadığı, bu nedenle korkulacak bir durum olmadığı savunmaları yapılmaktadır. Görülüyor ki Meşrutiyet sonrası dönemde bu konudaki muhalefet karşısında cesur savunmalarda kendini göstermeye başlamıştır.

²⁴⁹ Mehasin, 1324, no. 4, s. 68, 69.

Bu sorunlar yanında kadınların mesirelere gitmeleri, konferanslar vermeleri ilimle uğraşmaları da, kadının çok fazla eğitim almasının gereksiz olduğunu savunanlar tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Yapılan tartışmalarla birlikte bu dönemde önceki dönemlere nazaran az da olsa bir serbestliğe gidüş söz konusudur. Kadının toplumdaki durumunu iyileştirmeye çalışan küçük adımlar mevcuttur. Bunun ardından atılan adımlar ülkenin içinde bulunduğu siyasi durumun etkisinin, sosyal hayatta kendisini göstermesiyle, sosyal hayatta kadına verilmek istenen yer kendiliğinden gerçekleşmeye başlamıştır. Ülkenin sürekli savaş durumunda kalması kadının sosyal ve ekonomik hayatta ilk adımlarını atması için geniş olanaklar hazırlamıştır.

Daha önce bahsettiğimiz gibi başlayan savaşlarla birlikte yaralı askerlere yardım amacıyla kurulan cemiyetlere, 1876 Rus Savaşından itibaren kadınlarda üye olmaya başlamışlar, Balkan Savaşları'nın zor şartları altında Türk kadınları her türlü emeği sarf ederek sosyal değer kazanmaya başlamışlardır. Kadınlar kendi teşebbüsleriyle dikiş kursları, esirgeme dernekleri kurarak sosyal ve iktisadi hayatta az da olsa görünürlük kazanmaya başlamışlardır. Bu dönemde kadınların Paris modellerini yayımlayan dergiler aracılığıyla manto modelleri gösterilmiş, terziler tarafından dikilen kıyafet şekilleri değişmeye başlamıştır. Kadınlar, çarşaf yerine Batı tarzı mantoyu giymeye başlamışlardır. Şehir kadınları için normal karşılanabilecek bu değişimler taşra kadınları arasında da yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Çarşaf fonksiyonunu kaybederek çarşaflıktan uzaklaşmıştır.²⁵⁰

1915'li yıllarda Osmanlı Ticaret Nezareti'nde kadınlar için bir çeşit mecburi hizmet kanunu yayımlanmış, kadın askeri mıntıkları oluşturulmuş, kadınlar geri hizmetlerle görevlendirilmişlerdir. Fabrikalarda kadın işçi sayısı artırılmıştır.²⁵¹ Sonuç olarak kadın Kurtuluş Savaşı yıllarında, ülkenin işgal altından kurtulması için, kentli, köylü ve işçi kadın birbiriyle kenetlenip, cephede, cephe gerisinde (fabrikada, tarlada, kentte, yayın faaliyetlerinde, yönetim mekanizmalarında vb.) ellerinden geleni yapmış ve mücadelede erkekten hiç de geri kalmadığını gözler önüne sermiştir.²⁵²

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yılları kıyafet bakımından önceki devirlerin bir devamı olmuştur. Mütareke yıllarında olduğu gibi son şekliyle çarşaf giyilmektedir. Manto halini almış olan çarşaf İstanbul, İzmir gibi büyük şehirlerde kullanılıyorken Ankara ve diğer şehirlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, Avrupa'da olduğu gibi

²⁵⁰ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 44.

²⁵¹ A. g. e. , s. 45.

²⁵² GÜZEL, a. g. m. , s. 874.

şapka hemen kullanılmaya başlanmamıştır. Çarşafın tamamlayıcısı olan başörtü kullanılmaya devam etmiştir. Daha sonra şapka yavaş yavaş başörtünün yerini almaya başlamış, daha doğrusu başörtü şapkaya benzeyen şekillerde bağlanmaya başlamıştır. Örneğin, Başörtü çene altından bağlanmaya başlamıştır. Daha sonra ise bugünkü ‘türban’lar gibi sarılıp iğnelerle tutturulmuştur. Peçe ise bir süre daha sarma başlar üzerinde kullanılmaya devam etmiştir. Ancak yüz, peçeyle kapatılmamış, daha çok, baş üzerinden arkaya bırakılarak süs mahiyetinde kullanılmıştır. Sonra da peçe bırakılmıştır. Fakat türban şekli etkinliğini korumuştur. 1930’dan sonra, şapka genelleşmiştir. Türban ise çarşaf ile şapka arasında bir geçit durumunda olmuştur. Muhafazakârlığın sembolik tepkisi de bu nokta da kendisini göstermektedir.

Görülüyor ki gelenek ve kuralların belirlediği kıyafet şekli (çarşaf) bu kuralların, geleneklerin sarsılması sonucunda değişime uğramış, modanın etkisi de bu kıyafetlerin ortadan kalkmasını kolaylaştırmıştır.

Cumhuriyet Döneminde Atatürk’ün kadın konusuna çok önem veren bir lider olduğunu biliyoruz. Atatürk kadınların erkeklerle aynı statüye sahip olabilmeleri için çok cesur adımlar atmıştır. Kadının gerçek bilgi ve sanatla donatılmasını, şeref ve haysiyet sahibi olmasını sağlamıştır. Atatürk’ün kadın, kılık-kıyafeti konusunda düşündüklerini kendi sözleriyle şu şekilde açıklayabiliriz;

“ Seyahatim sırasında köylerde değil, bilhassa kasabalarda ve şehirlerde kadın arkadaşlarımızın yüzlerini ve gözlerini çok kesif olarak kapattıklarını gördüm. Bilhassa bu sıcak mevsimde bu tarzın kendileri için mutlaka azap ve ıstırapı mucip olduğunu tahmin ediyorum. Erkek arkadaşlar, kadın arkadaşlarımız da bizim gibi müdrik ve mütefekkir insanlardır. Onlar yüzlerini cihana gösterebilirler ve gözleriyle cihanı görebilirler. Bunda korkulacak bir şey yoktur...”²⁵³

Atatürk Türk milletinde, hem zihniyet, hem de görünüş değişikliği yapmak istemiş ve bu isteğini gerçekleştirmiştir.

Batı medeniyetini takip ederek ilmini örnek alarak çağdaş Türk medeniyetini ortaya çıkarmak için medeni kıyafetlerin toplum tarafından benimsenmesi gerektiğini görmüş ve bunun için mücadele etmiştir.²⁵⁴

Kıyafet değişimini bir uygarlık değiştirme atılımı olarak gören Atatürk, o dönemin toplumunun kıyafetinin ne ulusal ne de uluslar arası olduğunu belirtmiştir.

²⁵³ Ünsal YAVUZ, “Çağdaş ve Uygar Yeni Türk Devletinin Kurulması ve Nitelikleri” , **İmparatorluktan Milli Devlete**, s. 89.

²⁵⁴ Mehmet Akif TURAL, “Bir Fotoğraf ve 1928 Yılı Kadın Kıyafetlerine Ait Bilgiler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Divan Yayıncılık Ltd. Şti. , C. XVI, S. 46, Ankara, 2000 (Mart), s. 149.

Halkın kıyafetinin modernleşmesi ile sosyal yaşamdaki etkisini devam ettiren dini ve geleneksel anlayışın, kıyafette biçimlenen simgesinin sosyal hayattan uzak tutulması gerektiğini düşünmektedir. Atatürk erkekler için fes yerine şapka giyilmesini istemesinin amacı, halkı batıl inançlardan arındırarak halkın uygarlığı görmesini ve istemesini sağlamaktır. Atatürk başlık değiştirerek kafaların içeriğini değiştirebileceğini düşünmemiştir zaten. Yapmak istediği bu düşünce değişikliğini gerçekleştirebilmek için şapkayı sembol olarak kullanmıştır.

Atatürk, “*Şapka giyelim mi, giymeyelim mi gibi sözler anlamsızdır. Şapka da giyeceğiz, Batı'nın her türlü eserlerini de alacağız.*”²⁵⁵ demiştir.

Şapkanın giyilmesi kolay olmuştur. 25 Kasım 1925'te çıkarılan bir kanunla bütün erkekler için şapka giymek zorunluluğu getirilmiştir. Ancak benimsenmesi daha uzun zaman gerektirmiştir. Tabii burada akla gelen Atatürk'ün Batı eğilimine karşı Müslüman ülkelerin göstermiş oldukları tepkinin etkisi olduğudur.²⁵⁶

Atatürk için nazik konulardan birisi de kadın kıyafeti konusu olmuştur. 30 Ağustos 1925'te Kastamonu'da yaptığı mitingde fes kadar çarşaf konusunu da irdelemişti. Bu konuda şu sözleri dile getirmişti:

*“Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya buna mümasil bir şeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlülü nedir? Efendiler medeni bir millet anası, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lazımdır.”*²⁵⁷

Atatürk bu durumdan rahatsızlığını her fırsatta dile getirmiştir. Ancak çarşafa karşı kanun çıkarılamamıştır. Eğitimli kadınlar arasında zaten çarşafsız sokağa çıkma âdeti benimsenmiş ancak büyük şehirler dışında çok yavaş bir gelişme sağlanmıştır. 1935'te Halk Partisi'nin bir kurultayında çarşafın yasaklanması için bir teklif sunulmasına rağmen harekete geçilmemiştir. Atatürk'ün çarşaf konusunda çok fazla ısrarcı olmamasının nedeni ailenin namusunu simgeleyen kadının yasa zoruyla açılmasının toplum tarafından kabul edilemeyecek bir durum olduğunu düşünmesidir.²⁵⁸

Toplum, Batı teknolojisinin kullanılmasını kabul etmektedir. Ancak sosyal hayattaki Batı tarzı değişikliklerin yapılmasını kolaylıkla kabul etmemektedir. Çünkü

²⁵⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 234.

²⁵⁶ LEWIS, a. g. e. , s. 269.

²⁵⁷ KOCATÜRK, a. g. e. , s. 92.

²⁵⁸ YAMANER, a. g. e. , s. 230.

din ve gelenek toplum için kolay bırakılabilecek değerler arasında yer almamaktadır. Kadın her zaman toplumda ayrı bir kategoride tutulmuştur. Kadının çarşafı bırakması, fes yerine şapkanın alınması kadar kolay kabul edilebilecek bir durum değildir.

Sosyal durumda kadına geniş imkânlar sunuldukça kadın kıyafeti de ona uygun olarak değişikliklere uğrayacaktır. Eski değerlerin ve geleneklerin sarsılması, Batı'dan alınan yeni değerlerin fonksiyonu, kadının toplum hayatına dâhil edilmesi, sonucu kadının değişen sosyal statüsüyle birlikte bunun simgesi olan kıyafeti de değiştirmiştir.

Günümüzde kadınların yaşadıkları tek kıyafet sorunu başörtüdür. Bu çok ince bir çizgi de bekletilen bir konudur. Aşağı tükürsen sakal yukarı tükürsen bıyık ifadesinin yerine oturduğu bir durumdur. Ahmet Taner Kışlalı, başörtülü kadınların amaçlarını farklı maddelerde gruplandırmaktadır. Bazısı sadece dini inanç gereği, bazısı siyasal amaçlı olarak bazısı da kendisine bunun karşılığında maddi bir çıkar sağladığı için başlarını örtmektedirler²⁵⁹ demektedir. Demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nde, insan haklarına saygı gösterilen bir ülke de neden eğitim alıp, çağdaş Türk kadınına ya da çağdaş Müslüman Türk kadınına simgeleyecek olan kadınların eğitim hakları ellerinden alınmaktadır. Aslında yanıtı soruda bulmak mümkündür. Çünkü kadın, Türk kadınıdır. Müslüman Türk kadını ifadesini kullanmak yanlıştır. Tabi Devlet başörtülü kadınların okullara girmesine izin verdiğinde bunun devamında gerçekleşecek olayları düşünmektedir. Bu konu da haklıdır da zaten. Çünkü olayın bu şekilde kalmayacağı görünen bir gerçektir. Devamında Laiklik ilkesini zedeleyecek faktörlerin ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Çünkü laik devlet yerine teokratik devlet kavramı getirilmek istenmektedir. Peki, bu olayda bir orta yol bulmak mümkün değil midir? Tabi ki bulunabilir. Ama bu konu çok ince bir noktada bulunmaktadır. Özgürlük nedir? Önce bu kavramın doğru anlamıyla beyinlerimize yerleşmesi gerekmektedir. İnsanlar özgürlüğü olması gerektiği şekilde kullanabilme yetisine sahipler mi? Eğer insanlar Atatürk'ün ilkelerine zarar vermeyecek şekilde özgür olmayı isterlerse bu başörtü sorunu aşılacaktır. Çünkü o zaman din siyasal amaçlı olarak kullanılamayacak, sadece vicdanlarda kalacak tabi İslam Dinini ya da herhangi bir dini benimseyen insanlar o dini anlayışla, yaşamak isteyeceklerdir. Din bir yaşam tarzı bir hayat felsefesidir. Dine zarar veren asıl etmen dini yaşamak isteyen insanlar değil, dini siyasete taşımak isteyen insanlardır. Din bireysel olarak yaşandığında devletin temel ilkelerini zarar vermeyecektir. Ancak siyaset sahnesinde yer alırsa hem devlete hem de kendisine zarar

²⁵⁹KIŞLALI, a. g. e. , s. 270.

verecektir. Dini yaşam tarzı olarak gören ve bu amaçla başörtü kullanan kadınların eğitim haklarının ellerinden alınması büyük bir haksızlıktır. Dini kullanarak siyasette yer almak isteyen kişiler nedeniyle bu masum insanların hayatları olumsuz şekilde etkilenmektedir. Başörtüyü ideoloji boyutuna getirmeyen kadınlarla ideolojileri için başörtüyü kullanan kadınlar ayırt edilmelidir. Kadınlar hak etmedikleri cezalarla cezalandırılmamalıdır.²⁶⁰

3. 1. 3. Harf İnkılâbı ve Türk Kadını

Cumhuriyet döneminin eğitim ve öğretim sorununun en büyük devrimi harf devrimi olmuştur. İnsanlar fikirlerini başkalarına aktarırken konuşarak kulağa, yazarak da göze hitap ederler. Dünyada çeşitli uygarlıklarda farklı farklı yazı sistemleri uygulanmış, bu sistemler tarihi olayları günümüze taşımıştır. Yazı, tarihin kaynak bilgisini oluşturmuştur.

Latin harflerinin kabulü yetişkinlerin okuma-yazma öğrenmesi lehinde bütün bir hareketin kökeni ve kaynağı olmuştur. M. Kemal Atatürk, erkek olsun kadın olsun okuma yazma bilmeyenlerin sayıca büyüklüğünü Türkiye'nin çektiği en büyük sıkıntılardan biri olarak görmüştür.²⁶¹

M. Kemal bu durum hakkında şöyle söylemektedir.

*“Bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu okuma yazma bilir, yüzde sekseni bilmez nevidendir, bundan, insan olarak utanmak lazımdır. Bu millet utanmak için yaratılmış bir millet değildir; iftihar etmek için yaratılmış, tarihi iftiharlarla doldurmuş bir millettir.”*²⁶²

Harf İnkılâbı Cumhuriyet Döneminin en köklü ve en etkili atılımlarından biri olmuştur. Harf inkılâbı 19. asrın ortalarına kadar dayanan bir geçmişe sahiptir. Yazının bir din sorunu olmayıp okuryazarlığı artırma yani uygarlık sorunu olduğu bu soruna çözüm yolu bulmak görüşü de gündeme gelmiştir. Ancak henüz Osmanlıca'nın Türkçeleşmediği bir dönemde böyle bir harf değiştirme yoluna gidilmesinin çok büyük karışıklık yaratacağı düşünülmesi nedeniyle herhangi bir uygulama da bulunulmamıştır. Latin harflerinin alınması fikri Meşrutiyet döneminde tekrar gündeme getirilmiştir.

O dönemde bu konuda üç ayrı fikir öne sürülmüştü. İlki, Arap yazısını Türk fonetiğine uyacak şekilde düzeltme, ikincisi direk Latin harflerinin alınması, son

²⁶⁰KIŞLALI, a. g. e. , s. 270.

²⁶¹CAPORAL, KKSTK III, s. 7.

²⁶²A. g. e. , s. 7.

görüŖte İslamiyet öncesi Türk yazısı diye bilinen Orhun ya da Uygur yazısının alınması.²⁶³

Üçüncü görüşün nedeni yazı sisteminin bir hars olarak ele alınmasıdır. Bu nedenle Arap ya da Latin yazıları değil de eski Türk yazısı tekrar canlandırılmalıdır. Bu üç farklı fikir arasındaki tartışma bir sonuç vermemiştir. Bu tartışmalar geçmişe ait bir geleneğin daha parçalanması gerektiğini göstermektedir. 1923 İzmir İktisat Kongresinde delegeler Latin harflerinin alınmasını önerdiklerinde çok şiddetli tepkilerle karşılaşmışlardır. Bu inkılâp İslamiyet'e aykırı bir eylem olarak yankı bulmuştur. Latin harflerinin Türkçe'ye uymadığı vurgulanmış, bu durumun eski yapıtları yok edeceği düşünülmüştür. 1924'te delegelerden biri Arap harflerinin de Türkçe'ye uymadığını söylemesi, İstanbul basınına ayaklandırmış, Türkçülük akımının dil ve tarih uzmanları da Latin harflerinin alınmasını sakıncalı bulmuşlardır. Türkçülüğün önderlerinden Necip Asım, Batılılaşmanın ulusal geleneklerimizi bırakmak anlamına gelmediğini savunanlardandır.²⁶⁴ Ayrıca Batı uygarlığına girmeye adım atmış Türkiye'nin Batı uygarlığının uluslar arası yazı tekniğini alması son derece normal bir adımdır. Zaten Türkler bu duruma yabancı değillerdir. İslamiyet'ten önce de, İslamiyet'ten sonra da alfabelerini değiştirmişlerdir. Batı uygarlığını oluşturan uluslarda farklı ırk ve farklı din anlayışına sahiptirler. Ama kullandıkları alfabe ortaktır. Atatürk, bir ulus devlet yaratmayı hedef almış ve bu devleti uygar devletler seviyesine çıkarmayı amaçlamıştır. Devleti geliştirme hedefi için Türklerin yazısı olan Orhun ya da Uygur yazısını almak yerine Latin yazısını almıştır. Bu Atatürk'ün asıl yapmak istediğinin çağdaş bir ülke yaratmak olduğunun göstergesidir. Atatürk bu konu hakkındaki görüşlerini 8 Kasım 1928 tarihinde şu sözleriyle bizlere aktarmıştır:

*“Bu ulus utanmak için yaratılmış bir ulus değildir; övünmek için yaratılmış, tarihini övünçle doldurmuş bir ulustur. Ancak, ulusun % 80'i okuma yazma bilmiyorsa bu yanlış bizde değildir. Türk'ün öz yapısını anlamayarak kafasını bir takım zincirlerle saranlardadır. Artık geçmişin yanlışlarını kökünden temizlemek zamanındayız. Yanlışları düzelteceğiz. Yanlışların düzeltilmesinde bütün yurttaşların çalışmasını isterim. En son bir iki yıl içinde Türk toplumu yeni harfleri öğrenecektir. Ulusumuz yazısıyla, kafasıyla bütün uygarlık dünyasının yanında olduğunu gösterecektir.”*²⁶⁵

²⁶³ BERKES, a. g. e. , s. 548.

²⁶⁴ A. g. e, s. 549.

²⁶⁵ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 253

Harf sorununa Büyük Millet Meclisinde ilk değinen kişi Şükrü Saraçoğlu olmuştur. 1925'te Eğitim Bakanlığı bütçesi konuşulurken yapılan bütün düzenlemelere karşı hala halkın çoğunun okuma-yazma bilmediği konusuna değinmiştir. Bu sorunun asıl halledilmesi gereken noktanın Arap harfleri olduğunu ifade etmiş, Arap harflerinin Türk dilini yazmaya uygun olmadığını söylemiştir. Tabii bu konuşma basında lehte ve aleyhte birçok yazıyla karşılanmıştır. Lehte yazılan yazılarda eğitimin ancak bu yazıyla daha kolay ve daha hızlı olacağı, eğitim öğretim yasası ile atılan adımın Latin harflerinin kabulüyle eğitimin ülkeye kısa zamanda ilerleme sağlayacağı belirtilmiştir. Bu tartışmalara rağmen 1927'lerde Latin yazısını Türkçeye uygulama denemeleri başlamıştır.

1928 yılına gelindiğinde ise yapılan bir toplantıda Atatürk şöyle söylemiştir;

*“Arkadaşlar, güzel dilimizi ifade etmek için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz. Bizim güzel, ahenkli, zengin lisanımız yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir. Asırlardır kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan, anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak zorundayız. Bu yeni harflerle pek çabuk bir zamanda mükemmel surette anlayacağız, ben buna eminim, siz de emin olunuz.”*²⁶⁶

Bu konuşmadan sonra ülke genelinde eğitim seferberliği başlamıştır. Alfabe ile ilgili kurslar açılmış, toplantılar yapılmıştır. Atatürk, Harf İnkılâbı hakkında konuşmak ve halkın fikirlerini öğrenmek için geziler düzenlemiş, karşılaştığı olumlu sonuçtan memnuniyetini dile getirmiştir. Atatürk'ün 28 Ağustos 1928 tarihinde yaptığı TBMM'si konuşmasından alınan bir notta yeni Türk harflerinin doğuracağı sonuçla ilgili şu görüşünü dile getirmiştir:

*“Yeni Türk harfleriyle, gözler kamaştırıcı Türk manevi gelişmesinin ulaşabileceği güç ve uluslar arası düzeydeki saygınlığını gözlerimi kapayarak şimdiden o kadar aydınlık görüyorum ki, bu manzara beni kendimden geçiriyor.”*²⁶⁷

Atatürk 9 Ağustos 1928'de İstanbul Sarayburnu'nda verdiği nutukta şunları söylemiştir;

*“Ahenkli, zengin dilimiz kendini yeni Türk harfleriyle gösterecektir. Bu gün yapmaya muhtaç olduğumuz çok önemli bir iş kalmıştır: Yeni Türk harflerini süratle öğrenmek.”*²⁶⁸

²⁶⁶ GÖZLER, a. g. e. , s. 171.

²⁶⁷ KAHRAMANOĞLU, a. g. e. , s. 152.

²⁶⁸ A. Ferhan OĞUZKAN, Atatürk Devrimleri, Bu Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2000, s. 53.

İsmet İnönü ise bu inkılâbın daha önce yapılmadığının büyük eksiklik olduğunu Dile getirmiş, şu sözleriyle harf inkılâbının etkilerini ifade etmiştir;

“...İhtiyar kadınlarımız ve analarımız kendilerine şimdiye kadar zindan kesilen kâğıt çizgilerinin söz söyleyen nurlu işaretler olduğunu haline geldiğini görünce sevinçlerinden şaşırıyorlar. Altmış senelik ömürlerinde esrarlı bir tılsım gibi gözleri korkutan okuyup yazmanın yeni harflerle iki hafta içinde yüzlerine gülen sevimli bir peri olduğunu anlamak hakikaten sevindirecek bir hadisedir.”²⁶⁹

Görüldüğü gibi Harf İnkılâbı bütün halk için çok önemli bir gelişmedir. Kadın için ise ayrı bir öneme daha sahiptir. Çünkü eski yazıyı bilen kadın sayısı oldukça azdır. Yapılan bu değişiklikle karmaşık eski yazıdan kurtulan kadın kolaylıkla bu yeni yazıyı öğrenmiş, yapılan eğitim seferberliği sayesinde bu çok daha kolaylaşmış ve daha hızlı bir süreçte gerçekleşmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu dışında halkın eğitilmesi için kurulan Halk Evleri’de dönemin eğitim yolunda atılan adımlarından biridir. Asırlar boyu okutulmamış Anadolu halkını eğitmek okul çağını aşmış olduğu hale okuma yazma bilmeyen kimseleri iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek için köylere kadar uzanan gezici kurslar açılmış, fabrikada, hapisanede, kışlada eğitim faaliyetleri başlatılmıştır. Ancak Atatürk halkın sadece okuma yazma öğrenmesini ya da diploma almasını yeterli görmemiştir. Bu nedenle 19 Şubat 1932’de halk evlerini açmıştır. İlk halk evleri 14 ilde açılmış, daha sonra hızlı bir artış göstermiştir. Halk evleri bir siyasi partiye bağlı olarak açılmıştır. Ancak, çalışanların amacı halkı tanımak, yeni Türk harflerini halka öğretmek halkı eğitmek, yardımcı olmak ve Türk Devrimini halka açıklamaktır. Bu evlerden her yaş, her meslek grubu eğitim düzeyi ne olursa olsun yararlanmaktaydı. Halk evlerinde spor salonları, dinlenme yerleri, müzik ve konferans salonları gibi halkın ihtiyaçlarına hitap eden kollar bulunmaktaydı. Şehirli aydınlar tatillerini köylerde bu halk odalarında geçirirler halka konferanslar verip halkla tanışıyorlardı. Halk evlerinden başka birçok köyde halk evlerinin bir örneği olan halk odaları açılmıştır. Atatürk’e göre memleketin kalkınması için halk ile aydınların el ele vermesi gerekmektedir. Bu ev ve odalarda bunun için açılmıştı ve amacını gerçekleştiriyordu.²⁷⁰

²⁶⁹ GÖZLER, a. g. e. , s. 88.

²⁷⁰ OĞUZKAN, a. g. e. , s. 65–70.

Yeni Türk alfabesi Türkçe dil yazılımında şimdiye kadar kullanılan alfabeler içinde en uygun olanı olarak değerlendirilmektedir. Okuma yazma bilenlerin oranının 1924'te %9'dan, 1975'te %60'a yükselmiş olması buna bir kanıt olarak gösterilebilir.²⁷¹

Daha sonra yeni terimlerin kullanılmaya başlanması ise harf inkılâbı kadar olmasa da çok önemli bir unsurdur. Türk uzmanlar uluslararası teknik terimlerden ziyade Türkçe unsurlardan yararlanılarak üretilen yeni teknik terimlerin kullanılmasına özen göstermişlerdir. Örneğin, computer teriminin yerine bilgisayar teriminin kullanılıyor olması bu konuya göre verilebilecek bir örnektir. Atatürk'ün başlattığı dil inkılâbının bir bakıma devamı sayılabilir. Latin harfleriyle okuma'nın Arap harflerine oranla daha az çaba gerektirmesi sonucu rahat bir şekilde öğrenilebilen okuma, Batı ülkelerinin düşünce yapıları, yaşam tarzları, sosyal durumları gibi konuların halka daha çabuk ve dolaysız olarak yansımaya yardımcı olmuştur. Özellikle dilin zorluğu nedeniyle ve çeşitli nedenlerden dolayı okuma imkânı bulamayan kadınlar için büyük katkı sağlamıştır. Latin harflerinin kabul edilmesiyle birlikte gelişmiş ülkelerde kadın hakları konusunda yapılan iyileştirmelerden daha kolay haberdar olunmuş, yeni alfabeyle öğrenen kadınlar daha kolay okuma imkânına kavuşmuş, gündemi takip eden kadınlar ve erkekler kadın konusunda diğer ülkelerin gerçekleştirmiş oldukları yenilikleri öğrenme imkânına kavuşmuşlar, batı tarzı düşünce sistemi sosyal hayatta var olma imkânı bulunca yapılması gereken inkılâpların uygulanması ve toplumun bu inkılâplara hazırlanması kolaylaşmıştır.

3. 2. Hukuk Alanında Yapılan İnkılâplar ve Türk Kadını

*“Şuna kani olmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir.”*²⁷² diyor M. Kemal Atatürk ve kadınların hayat şartlarını düzeltmek için diğer alanlarda olduğu gibi hukuk alanında da bir dizi reforma girişiyor.

1982 Anayasasının 2. Maddesinde *“Türkiye Cumhuriyeti... Demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir”* ibaresi yer almaktadır. Yine aynı yasanın 10. maddesine baktığımızda *“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.”*²⁷³ deniliyor.

²⁷¹ Jacop M. LANDAU, Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, (Çev. Meral ALAKUŞ), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 252.

²⁷² KOCATÜRK, a. g. e. , s. 95.

²⁷³ Sultan TAHMAZOĞLU ÜZELTÜRK, “Türkiye’de Laikliğin Anayasal Çerçevesi ve Avrupa Boyutu”, “Hukuk Devletinın Çağdaş Yorumu Işığında Laik ve Demokratik Cumhuriyet”, **Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği**, Otopsi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2001, s. 74.

Atatürk'ün hukuk inkılâbı eski hukukun sistem olarak dayandığı temel kaynakları ve ilkeleri tamamen saf dışı bırakarak batı hukukunu sistem olarak, temel kaynakları ve ilkeleriyle kabul etmesi ve batı hukuk sisteminin benimsenmesi anlamını taşır. Bu nitelikleri bakımından gerçek bir inkılâp olarak değerlendirilir.²⁷⁴ Hukuk inkılâbımız sadece sosyal hayatımızı çağdaş uygarlık çerçevesinde yaşayan milletlerin yaşam biçimlerine göre düzenlemek ya da toplum düzenimizi geleneksel toplum biçiminden uzaklaştırıp, çağdaş sanayi toplum sistemi doğrultusunda yönlendirmek anlamına gelmemektedir. Bunlarla birlikte yapılan inkılâpların korunması ve daha ileriye götürülmesi için hukuk bir araçtır. Bunu en doğru şekilde kullanmamız gerekmektedir.

1926 ve sonrası yıllarda bazı batı kanunları tercüme ya da iktibas yoluyla yürürlüğe konulmuştur. Medeni Kanun, Ceza ve Usul Kanunları, Ticaret Kanunu gibi kanunların yürürlüğe geçirilmesi toplum açısından önemli yenilikler arasındadır.²⁷⁵ Bu kanunlar doğu yaklaşımını tamamen ortadan kaldırıp, batı yaklaşımını kabul edilmesindeki kararlılığın göstergesidirler. Ancak biz konumuzun çerçevesini aşmamak için bu hukuk inkılâpları içerisinde kadın konusunda büyük önem taşıyan Türk Medeni Kanununu inceleyeceğiz.

3. 2. 1. Türk Medeni Kanunu ve Türk Kadını

3 Mart 1924 yılındaki 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) kanunu ile eğitim merkezileştirilmiştir. Atatürk 1925 yılında kadın kıyafetinin değiştirilmesi konusunu gündeme getirmiş, Türk kadını nasıl ki eğitim alanında gelişmesini Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan reformlarla sağlamışsa, hukuk açısından da 17 Şubat 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile yasal haklarını elde etmiştir.

Cumhuriyet Dönemine gelindiğinde halkın ihtiyaçlarını karşılayamayan, isteklerine cevap veremeyen kanunlar yıkılmıştır. Çıkarılan yeni kanunlar, değişimi gerekli gören ve çağı yakalamak için daha fazla değişim imkânı sağlayan kanunlardır. Bu kanunların hazırlanmasında bize nazaran daha ileri bir toplum manzarası gösteren Batılı ülkeler örnek alınmıştır. 1924 yılında yeni bir Türk Medeni Kanunu hazırlamak için çalışmalara başlanmıştır. Kurulan bu Hukuk-u Aile Komisyonunun çalışmaları

²⁷⁴ Sulhi DÖNMEZER, "Atatürk Hukuk İnkılâbı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, TTK Basımevi, Ankara, 1990 (Temmuz), C. VI, S. 18, s. 667.

²⁷⁵ A. g. m. , s. 667-672.

beklendiği kadar iyi gitmemektedir. Bazı konulardaki geri kafalılık ve bürokratik zorluklar komisyon çalışmalarını etkilemektedir. Yine de bu komisyon Medeni Kanunun alt yapısının hazırlanmasına önemli bir katkı sağlamıştır. On beş günde bir Adliye Vekâletine çalışma raporları gönderen komisyonun verdiği bu raporlarda bir erkeğin birden fazla kadınla evliliğini ortadan kaldırmaya çalışan değişiklikleri öngörmektedir. Değinen bu esaslarla birlikte bu kanun havada kalmıştır. 1926 yılına gelindiğinde ise yeni bir kanun yapmaya gerek görülmeden Avrupa'daki aile kanunlarının en iyisi olarak görülen İsviçre Medeni Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun Cumhuriyet devrimlerinin temelini oluşturan hukuk devriminin en önemli yasasıdır. Bu yasa Türkiye'ye 20. yüzyıl şartlarına uyan bir hukuk sistemi getirmiştir. Nazan Moroğlu'nun görüşü itibariyle, Türk Hukuku ait olduğu dinsel hukuk çevresini değiştirmiş gerçekleştirilen bu devrimle ümmetten ulus, kuldan yurttaş yaratılmıştır.²⁷⁶

Milletimizin toplumsal, ekonomik, siyasal kısaca bütün alanlarında olumlu sonuçlar elde etmek için yeni kanunlar çıkarılmıştır. Kadınların özgürlüğünü ve aile hayatını sağlamlaştıran Medeni Kanun da ülkemizi çağdaş milletler seviyesine çıkarmak için gerçekleştirilen bu dönemin önemli önlemlerinden biridir.²⁷⁷

Kişi, aile, miras, eşya ve borçlar hukuku konularında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanun hukuk alanındaki ilk ve büyük başarılarımızdan biridir.²⁷⁸

Atatürk'ün Medeni Kanunun düzenlenmesi konusundaki görüşü şu şekildedir:

*"...Medeni Hukuk'ta, Aile Hukuku'nda takip edeceğimiz yol, ancak medeniyet yolu olacaktır. Hukukta yatıştırma siyaseti ve asılsız hikâyelere bağlılık, milletleri uyanmaktan men eden ağır bir kâbustur. Türk milleti, üzerinde böyle bir ağırlık bulunduramaz."*²⁷⁹

17 Şubat 1926 tarihli, 743 sayılı Türk Medeni Kanunuyla kabul edilen önemli maddeler şunlardır:

1. Hukuki bakımdan kadın ve erkek birbirine eşittir. (Madde 8–10)

²⁷⁶ Nazan MOROĞLU, "Türk, Alman ve İsviçre Medeni Kanunlarında Kadın Erkek Eşitliği" , **Kadınların Gündemi**, s. 65- 66, Hukuk devriminin amacı o dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt tarafından yazılan Türk Medeni Kanunun gerekçesinde vurgulanmıştır. Özet olarak şöyle diyebiliriz. İnsan yaşamı her an değişime uğramaktadır. Yasaları dine dayalı devletler zamanla ulusun ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma düşerler. Çünkü din kuralları değişmez niteliktedirler. Çağdaş uygarlığa bağlı devletlerin en önemli özellikleri dini ve dünyayı ayrı görmeleridir. Böyle bir durumda devletin beğendiği din kurallarını benimsemeyen kişiler baskı altında kalacaklardır. Din vicdanlarda kaldıkça yerini koruyacaktır. Bu nedenle hazırlanan Türk Medeni Kanunu, Yurttaşlar Yasası alanında en yeni kusursuz ve halkçı olan İsviçre Medeni Kanunundan alınmıştır...."(Bkz. TMK. Gerekçesi)

²⁷⁷ Taha PARLA, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, C. I Atatürk'ün Nutku, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 157

²⁷⁸ OĞUZKAN, a. g. e. , s. 45.

²⁷⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 1, s. 317.

2. Poligami kesinlikle yasaktır. (Madde 112, Fıkra 1)
3. Boşanma işlemi kanunlaştırılmıştır. Her iki tarafta eşit şartlarda boşanma hakkına sahiptir. (Madde 129.130.131.132.133.134.)
4. Karı ve Kocanın birbirine karşı hak ve görevleri tespit edilmiştir.
5. Karı-koca mallarının idaresi, mal ayrılığı (Madde 186), mal birliği (Madde 191), mal ortaklığı (Madde 211) şekillerinden birine göre tespit edilmiştir.
6. Mirasta eşitlik kabul edilmiştir.²⁸⁰

Ayrıca getirilen resmi nikâh zorunluluğunun şu şartlar altında gerçekleştirilmesi kabul edilmiştir:

Resmi nikah evlenecek olan şahısların reşit olan iki şahit ile birlikte belediyede ya da ihtiyar heyetinde, belediye reisi ya da reisin evlilik işlemleriyle görevlendirdiği memur yada muhtar tarafından alenen gerçekleştirilir. Bu şart 108. Maddede belirtilmiştir. Resmi nikâh kadının güvencesidir. Bunun dışında 109. Madde usulünce nikâh memuru her iki tarafa da evlenmek isteyip istemediğini sormak zorundadır. Verilen cevaplar neticesinde evlilik işlemleri yapılır. 110. Maddede belirtildiği üzere nikâh memuru karı-kocaya nikâh cüzdanı vermeden dini nikâh yapılamamaktadır. Sadece dini nikâhla yapılan evlilik resmiyette geçerli değildir.²⁸¹

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Medeni Kanunla dini evlilik yerini resmi evliliğe bırakmıştır. Resmi olmayan evliliğin hiçbir şekilde yasal bir geçerliliği yoktur. Bu durumda Türkiye’de evlenme kalıplarında önemli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Kadına yasal güvence ve miras hakkını sağlayan resmi nikâh dinsel törenle birlikte oldukça önemli bir yer edinmiştir.²⁸² Küçük yaşta yapılan evliliklerin önlenmesi için kadına da erkeğe de yaş sınırlaması getirilmiştir. Temsilci yoluyla yapılan evlilik yasaklanmıştır. Boşanma konusunda da kadının ve çocuğun haklarını daha iyi koruyucu hükümler kabul edilmiştir. Medeni Kanun kadın ve erkek arasında hiçbir fark gözetmemektedir. Her iki cinsten yasa önünde eşit sayılmaktadır. Medeni Kanunun en önemli hükmü, erkeğe tek bir kadınla evlenme hakkı tanıyan hükümdür. Cumhuriyet’in ilanından önce yürürlükte olan şer’i hukuka göre erkek dört kadınla evlilik yapabiliyordu. İslam dininin belli şartlar dâhilinde müsaade etmiş olduğu bu hüküm gelenekselleşince hiçbir şartı yerine getirilmeden şer’i hukukun verdiği bu hakkını işlerine geldiği şekilde kullanan erkek,

²⁸⁰ TAŞÇIOĞLU, a. g. e. , s. 56.

²⁸¹ Bekir Sıtkı YALÇIN-İsmet GÖNÜLAL, Atatürk İnkılabı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1984, s. 135,136.

²⁸² ABADAN UNAT, a. g. m. , s. 17.

kadını egemenliği altında tuttuğu için istediği baskıyı uyguluyor, hiçbir hakkı olmayan kadına da sadece katlanmak kalıyordu. Medeni Kanunla erkeğin elinden alınan bu hak kadının aile içinde ve toplumda daha iyi bir statüye sahip olmasına olanak vermiştir.

Kabul edilen bu kanunla hukuk alanında ikilikler sona erdirilmiştir. Dini hukuk uygulamaları ortadan kaldırılmıştır. Dinin hayatın her alanındaki sorunlara çözüm getirebileceği düşüncesi bırakılmaya çalışılmış, İslamcı dünya görüşü terkedilmiştir. Gelenekçi, İslamcı kesimin hukuk alanını İslami ilke ve kuralların yeniden düzenlenmesi ve dine dayalı Mecelle benzeri kanunların hazırlanması şeklindeki beklentileri gerçekleştirilmemiştir.²⁸³ Çünkü Türkiye Cumhuriyeti her alanda olduğu gibi hukuk alanında da yönünü Batı'ya çevirerek laik bir hukuk sistemini kabul etmiştir. Bu ilkeyle birlikte din kendi alanına çekilmiş siyasetten arındırılmış ve insanların vicdanlarına bırakılmıştır. Laik ilke bir bakıma dini bozulmalardan kurtarmıştır. Dinin siyasete alet olarak yok olmasını önlemiştir. Çağdaş milletler seviyesine çıkmak, ilerlemek ve tarih sahnesinde varlığını korumak isteyen bir devletin yapması gereken de budur. Çünkü din değişmemesi gereken kurallar bütünüdür. Bir devlet değişmelere, ilerlemelere açık olmazsa çağa ayak uyduramayacağı için varlığını yitirmek zorunda kalacaktır.

Medeni Kanunla kadına, erkek karşısında hukuki eşitlik verilmiştir. Ancak kanunun toplum içinde yansıması, irdelendiğinde tam olarak uygulanamadığı görülmektedir. Toplumun bu durumu kabullenmesi ve kadının da sahip olduğu haklardan haberdar olarak bu hakların uygulanmasını istemesi için zamana ihtiyaç vardır. Bu çok yavaş ilerleyen bir süreç olmuştur. Çünkü bu kanunun hayata geçirilmesi sadece yasalaştırarak mümkün olamamaktadır. Gerekli olan, zihniyetin, eski ve geleneksel bakış açısının değiştirilmesidir. İnsanların düşünce yapıları değiştirilmeden yapılan düzenlemeler çok fazla bir anlam ifade etmemektedir. Genel olarak Türk kadının temelde sahip olduğu hakların kadına tekrar iade edilmesi için yapılan inkılâplar gerekli süre geçtikten sonra uygulanabilmiş ve geçerlilik kazanmıştır. Kanun yürürlüğe girdiğinde toplum aslında bu inkılâplara alıştırmaya çalışılmıştır. Çünkü M. Kemal Atatürk önce zemini hazırlayan sonra o zemin üzerine inkılâpları inşa eden bir liderdir. Bu hazırlık aşamasını sağlamaya çalıştığı halde muhafazakâr mutaassıpların tepkisiyle karşılaşmıştır. Bugün bile genel olarak ülkemizi ele aldığımızda, hala kadını değersizleştirmeye çalışan aileler, dini nikâhla birkaç kadınla evlenen erkekler görmek

²⁸³ ALPEREN, a. g. e. , s. 372.

mümkündür. Fakat bu durum dikkate alınarak kanunun toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı söylenemez. Çünkü toplumdaki özellikle büyük şehirlerdeki gelişmeler göz önünde tutulduğunda bu kanunun bir ihtiyaç, bir zorunluluk olduğu ortaya çıkmaktadır. Bütün ülke dâhilinde de bu kanun sosyal hayatta, aile sınırı içinde kadının hareket sahasının genişlemesini sağlayan bir prensip olduğu ortaya çıkmaktadır. Tabii uygulanma alanı ilk dönemler için dar bir çerçevede gerçekleşmiştir. Ülke içindeki bakış açısının değişmesiyle bağlantılı olarak kanunun uygulanma alanı da genişlemiştir. Tabii bu tek yönlü bir gelişme değildir. Toplumun düşünce yapısı kanunun uygulanma alanını genişletmiş, aynı zamanda kanunun toplumda var olması da toplumun kadın hakkı konusundaki düşüncelerinin değişmesini sağlamıştır. Medeni Kanunun bazı eksiklikleri olduğu da hukukçular tarafından kabul edilmektedir. Aslında bulunan eksik yanları 1926 Türkiye'si için doğal kabul etmemiz gerekmektedir. Ancak şartlar değiştiğçe bu pürüzleri ortadan kaldırmak için gerekli girişimler yapılmaktadır. Ünlü bir hukuk bilim adamı olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu Türk Medeni Yasasındaki pürüzleri beş madde altında toplamaktadır:

1. Evlilik birliğinin başkanının koca olduğu, evin seçilmesi hakkının kocaya bırakılması,
2. Kadının kendi soyadını değil, kocasının kendi soyadını taşıması,
3. Kocanın ikametgâhının, kadının ve küçük çocukların da ikameti sayılması,
4. Kadının bir meslek ve sanatla uğraşmasının, kocanın iznine bağlı oluşu,
5. Evlilik süresince çocuk üzerinde velayet hakkını birlikte kullanan ana ve babanın anlaşamamaları durumunda, babanın oyunun kanun karşısında geçerli oluşu.²⁸⁴

Türkiye'de kabul edilen 1936 Soyadı Yasasına göre Türkiye vatandaşları bir soyadı almış bulunuyorlardı. Türk Medeni Yasası ise, evli kadına kocasının aile adını taşımasını emrediyordu. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Soyadı Yasasıyla birlikte alınan soyadlarındaki acemilikler dikkat çekmektedir.

*“ Evli kadınlar kocalarının şahsi adını, kendi isimlerine kattılar; fakat bunlar hakiki şekilde soyadı taşıma ihtiyacını tatminden uzaktı. ”*²⁸⁵

²⁸⁴ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 182.

²⁸⁵ A. g. e. , s. 186.

Kadının kocasının soyadını alması yine kadını ikinci plana iten bir durumdur. Ancak, bu kanunla geleneksel yapılar yıkılıyor aile kurumu batılı bir hal alıyordu. Zaten zamanla bu konudaki duyarlılıklar artmış, kadın yeni soyadıyla birlikte kendi baba soyadını kullanabilme hakkını elde etmiştir.

Türk Medeni Kanununun kadın açısından taşıdığı en önemli yanı kuşkusuz kişilik maddesidir. Kanun şöyle demektedir:

Bir kimsenin özellikleri, hak fiil ehliyeti, özgürlüğü, bedeni ve manevi varlıkları onun kişiliğini meydana getirir. Kişilik insanın bu niteliği dolayısıyla ayrılmaz bir biçimde sahip olduğu haklar içerir. Bunun kapsamına kişinin adı, hayatı, sıhhati, vücut tamlığı, özgürlüğü, hak fiil ehliyeti, hassasiyeti, şerefi ve resmi sırları girer.²⁸⁶

Bu kanun ile kişilik konusunda, insanca ve uygarca hükümler eşitlik kuralları içinde getirilmiş bulunuyor. Artık kadın, erkekten farkı gözetilmeden eşit bir konuma geliyordu. Ancak aile hukukunda eşitliği bozucu hükümler de yer almaktaydı. Bu hükümler iki ayrı grupta toplanabilmektedir.

1. Erkeklerle üstünlük tanıyan hükümler,
2. Kadının korunması amacını taşıyan hükümler.²⁸⁷

Nermin Abadan Unat, Türk Medeni Yasasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır.

Türk Medeni Kanunu ne ölçüde eşitçidir? Gelenekçi bir düşünceyi yansıtan İsviçre Yasası, karı koca arasındaki mutlak bir eşitlik ilkesine yer vermemektedir. Yasa gereği aile başkanı kocadır. Kadın evlilik birliğini temsil etme ayrıcalığına sahip değildir (m. 154). Karı kocasını izleme zorundadır. Oturma yeri de koca tarafından seçilmektedir (m. 152, II) . Kadın evin masraflarının ya da işlerinin bir kısmını üstlenmek ya da maddi katkıda bulunmakla katılır (m. 190). Kadının meslek çalışmalarını kocanın iznine bağlayan ve koca keyfi olarak bu izni vermezse – en azından kocaya değil de- kadına mahkeme yolunu gösteren (TMK m. 159) kadın bir şirket kuracaksa, ticaret sicilinden kocanın yazılı iznini isteyen hiçbir hukuk düzeninin çağdaş olduğu ileri sürülemez. Karı koca malları için Medeni Kanunda öngörülen mal ayrılığı rejimi (TKM m. 70), kadın haklarını hiçe sayan, eşitliğe son derece aykırı bir düzenlemedir. Bu durumda her iki taraf mal ve mülklerinin intifa ve gelirini muhafaza etmekte, boşanma halinde ise kişisel mal ve mülklerini geri almaktadırlar. Şu kadar ki,

²⁸⁶ E. ARAT, N. MENGÜ, Türk Kadınının Hukuki Durumu, Türk Ticaret Bankası Yayınları, Ankara, 1983, s. 90,91.

²⁸⁷ Saibe OKTAY, “Medeni Kanunda Kadın” , **Kadınların Gündemi**, Say Yayınları, İstanbul, 1997, s. 55.

bu hükümler sadece evliliğe belirli bir varlıkla giren kadınları korumaktadır. Buna karşılık tüm bir evlilik boyunca karşılıksız ev işi yapan milyonlarca kadın, bu süre içinde kocanın adına kaydedilen taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde bir hak sahibi olamamaktadır. Üstelik bu katkıları ölüm halinde tarafların birine tanınan saklı hisseye de girmektedir. (TKM m. 444). Bu hisse birinci derecede mirasçının olması halinde, - mülkiyet ve – intifa hakkıdır. Eşin sağlığında karısına bağışladığı mallar ise ölümünden sonra tenkis davası ile geri alınabilir. Boşanma durumunda Medeni Kanun, özel boşanma nedeni olarak zina, cana kast, pek fena muamele, cürüm ve haysiyetsizlik, terk ve akıl hastalığı, genel boşanma nedeni olarak da şiddetli geçimsizlik, evlilik birliğinin köklü sarsılmasını kabul etmiştir. Boşanmalarda maddi ve manevi tazminat almanın oldukça güç olduğu ülkemizde, kusursuz taraf ancak bir yıl süre ile yoksulluk nafakası alabilmektedir. Bu durum, fiili olarak, kökünden sarsılmış olan ailenin suni yoldan yaşatılmasına ve bu arada çocukların uyumdan yoksun bir aile ortamı içinde yetişmelerine yol açmaktadır.²⁸⁸

Türk Ceza Kanununun da Medeni Kanunda olduğu gibi kadın erkek eşitliğini bozan hükümler yer almaktadır. Zina ve kız ya da erkek kaçırma suçları bu hükümler arasında sayılabilir. Zina da suç için kadının bir kez eyleme dönüştürmesi yeterli iken (TCK, m.440), kocanın aynı cezayı alması için kocanın kendi karısıyla yaşadığı evde ya da herkesçe bilinecek başka bir yerde başkasıyla evli olmayan bir kadınla karı koca gibi yaşaması şartını aramaktadır, (TCK, m. 441). Kız ve erkek kaçırma suçlarında ise erkek kaçırdığı kadınla evlenirse cezası tecil olur, (TCK, m. 434). Oysa kadının bir erkeği kaçırmaması durumunda evlenseler dahi yasa da böyle bir hüküm bulunmadığından ceza tecil edilmemektedir. Irza geçme ve kadın kaçırma suçlarında söz konusu kadının bir fahişe olması halinde kadının bu durumu hafifletici bir durum sayılmaktadır, (TCK, m. 438).²⁸⁹

Şirin Tekeli ise Türk Medeni Kanununun insan-insan ilişkileri ile mülkiyet rejimini batılı burjuva toplumlarında geçerli olan toplumsal ilişkiler modeline dayandırdığını, bu yasa ile kadının hukuki bir kişilik kazandığını belirtmektedir. Bu yasanın eskiye göre kadın hakları konusunda çok önemli bir adım olmakla birlikte, kadın haklarının sınırlarını da çizdiğini vurgulamaktadır.²⁹⁰

²⁸⁸ ABADAN UNAT, a. g. m. , s. 15,16.

²⁸⁹ A. g. m., s. 16.

²⁹⁰ Şirin TEKELİ, “Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri”, **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 380.

Döneminin ünlü gazetecilerinden biri olan Yunus Nadi, bir yazısında “*Son Türk İnkılâplarının en mühim fasıllarından birini şüphesiz ki Türk kadınlığındaki tam ve kamil istihale teşkil eder*” demiştir. Yurt dışına yaptığı seyahatlerde yabancıların bu konudaki şaşkınlıklarını şu şekilde ifade etmiştir: “*Demek şimdi Türkiye’de her erkeğin birden fazla kadını yok ha? Demek Türk kadını da tıpkı bizler gibi sokağa çıkıp gezebiliyorlar ha?...*”²⁹¹

Atatürk reformlarını yaparken toplum yaşantısında reformların daha kolay uygulama alanı bulabilmesi için evli olduğu dönemde Latife Hanımı yanında bulundurmuş, Latife Hanımı çağdaş Türk kadınının ve modern toplumun simgesi konumuna getirmiştir. Çünkü Latife Hanım sıradan bir eş değildi. Kişiliğe ve aktif yapısı kadının kapalı Türk toplumunda ki kadınlar üzerinde etki bırakıyordu. Atatürk sosyal hayatta her an Atatürk’ün yanında bulunuyordu. Türk kadınının da erkeğinin yanında bulunması için güzel bir örnekti.²⁹²

Kadına özgürlük verilmesi toplumun her tarafında hâkim olmaya başlamıştı. Basın da bu konu da olumsuz tutumların olmasıyla birlikte büyük kısmı reformları destekleyici yazılar çıkarıyorlardı. Örneğin Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir yazı yayınlanmıştır:

*“Yeni neslin kızlarına serbesti vermek eski akidelerle örülmüş örümcek kafalara zor geliyor. Kız çocuk beşikten itibaren esir gibi herkes tarafından oynayan elleri ayakları kundaklanıyor... Bu kundak evlendikten sonra esir sahibini değiştirerek kocaya veriliyor... Sonra gidiş yarı mezar oluyor. Bu kız çocuğa niçin zincirleri koparmıyorsun diye sormak lazımdır... Akide temsil eden hürriyet bekliyorsa bu haşre kadar gelmez.”*²⁹³

II. Dünya savaşının sonrasında, özellikle de 1960’lı yıllardan itibaren eğitimde kendini göstermek için uğraşı vererek bilgilenen kadınlar, erkeklerle aralarındaki farklılıkları gidermek için uygulanan ayrımcı politikalara karşı çıkmışlardır. Bunun için kendilerini iş hayatında gösterebilmek için var olan sorunlara akılcı ve orijinal çözümler aramaya başlamışlardır. Bu doğrultu çerçevesinde de bu tarz düşünen bireylerle ortak kararlar alarak, örgütlenmek için bir araya gelmişlerdir. Sonrasında feminizm akımı ortaya çıkarak, kadın-erkek eşitliğinin resmi olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Böyle

²⁹¹ Cumhuriyet, 18 Kasım 1929.

²⁹² İsmet BOZDAĞ, Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk, Truva Yayınları, İstanbul, 2005, s. 97.

²⁹³ Cumhuriyet, 25 Mart 1930.

bir eşitliğin olması koşulunda ancak demokratikleşmenin tam anlamıyla uygulanacağı anlaşılmaktadır.²⁹⁴

17 Şubat 1926'da kabul edilerek, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanunu Medenisi, 75 yıllık uygulamanın ardından 1 Ocak 2002 tarihinden itibaren yerini 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'na bırakmıştır.²⁹⁵

3. 2. 2. Yeni Türk Medeni Kanununda Türk Kadını

Yeni Medeni Kanunda önceki kanundan daha sade bir dil kullanılmasına itana edilmiş, günümüz Türkçesine uyarlanması yanında temel alanda değişiklikler yapılmıştır. Değiştirilen bu konular arasında en önemli yeri aile hukuku alanı ve kadın erkek eşitliği konusu oluşturmuştur. 1979'da kabul edilen, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Hakkında Sözleşme'ye, Anayasanın 10. maddesindeki cinsiyete dayalı ayırım yasağının kanun önünde eşitlik kuralı ile birlikte aynı cümle içinde belirtilmesine rağmen, maddenin bu şekliyle açık olmadığı bu nedenle genel eşitlik ilkesinin somutlaştırılarak Anayasa'da tüm hukuk alanlarında kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olmasını sağlayacak bir normun konulması gerektiği savunulmuştur. Anayasamızda kadın ve erkeğin eşit haklara sahip olduğunu öngören bir hüküm bulunmamakla beraber 03.10.2001 tarihli 4709 sayılı "Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" ile yapılan değişiklikle Anayasanın 41. maddesine eklenen "Aile... Eşler arasında eşitliğe dayanır" şeklinde ifade edilen eşlerin eşitliği ilkesine uyum sağlanmıştır.²⁹⁶

Yapılan bu değişiklikleri incelemeye önce, 743 sayılı Medeni Kanunda düzenlenmiş olan ve eşitlik ilkesine aykırı olduğu düşünülen hükümleri eski kanunda neden yer aldığına ve yeni düzenlemelerin fikri temellerine değinmemiz gerekmektedir.

XX. Yüzyılda hazırlanan kanunların temelinde, kadın ve erkek bireyler arasındaki psikolojik ve fizyolojik farkların bulunması nedeniyle, ailede ve toplum içinde farklı rollere sahip oldukları, buna dayanarak da farklı alanlarda sorumluluk almaları farklı hak edinmelerinin doğal olarak ortaya çıktığı düşüncesi yer almaktadır. Bu düşünce sistemine göre kadın annedir, çocuklarına ve evine bakmalıdır. Kadının toplumdaki ailedeki ve toplumdaki statüsü bundan ibarettir. Erkek ise evin maddi ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Bunun için çalışmak ve kazanmak zorundadır.

²⁹⁴ <http://www.gençbilim.com>, Ödev- Tez sitesi 11169.

²⁹⁵ Murat DOĞAN, "Türk Medeni Kanununun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler" Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi, C.52, S.4, Erzincan, 2003, s. 93.

²⁹⁶ DOĞAN, a. g. m. , s. 94.

Kadın ve erkeğe verilen bu rol sonucu erkek evin reisi, son karar merciidir. Kadın ise verilen yetkinin ev içiyle sınırlı olmasıyla orantılı olarak sorumluluğu da o derece sınırlıdır. Medeni Kanunların mutlak eşitlikten ziyade sınırlı eşitliği kabul etmelerinin, kocaya üstünlük tanımalarının, eşitsizliği öngörmelerinin gerekçesi budur. Bu doğal olarak belirlenmiş rol dağılımı kendi içinde tutarlı olarak sosyal korumayı amaçladığı için kabul edilir bulunmuştur. Ayrıca aile hukukuna hâkim ilkelerden biri olan zayıfların korunması gerektiği ilkesi kocanın karşısında zayıf durumda olan kadının korunmasına yönelik hükümler taşımaktadır. Ancak kadın erkek eşitliği konusuna gerçekleştirilen yenilikler, bu tür düzenlemelerin eşitsizliği doğurduğunu ortaya koymuştur.

Günümüz toplumlarındaki değişim, ailedeki ataerkil yapının yerine eşit haklara dayanan bir yaşama ortaklığı düşüncesi gündeme getirmiştir. Belirlenmiş rollere dayalı aile anlayışı terk edilerek evlilik kurumuna ait kararlarda erkeğin üstünlük konumuna son verilerek her iki bireye eşit hak tanınması geçirilen bir uzun süreç sonucunda gerçekleştirilebilmiştir. Bu konuda ilk sırada İskandinav ülkeleri yer almaktadır. 1951’de onları takiben Belçika ve Almanya, daha sonrada Fransa, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, İtalya ve İsviçre’de değişiklik yapılarak eşlere eşit haklar tanınmıştır.²⁹⁷

Yeni Medeni Kanunun düzenlemelerinde kadın ve erkeğe sabit roller verilmektedir. Ayrıca sadece kadın aleyhine eşitliği bozan hükümlerde değil, aynı şekilde erkek aleyhine eşitliği bozan hükümlerde de bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemeler sonucunda artık Türk Medeni Kanunu kadın ve kocadan değil eşlerden söz etmektedir. Yapılan düzenlemelerle aile içinde kadın ve kocanın yetki ve sorumlulukları dengede tutulmaya çalışılmış, kocanın yetki ve sorumlulukları azalırken, kadının yetki ve sorumlulukları artırılmaya çalışılmıştır.

Türk Medeni Kanunu’nun ‘aile hukuku’ adındaki ikinci kitabın birinci kısmında evlilik hukuku düzenlenmiştir. Bu kısım dört bölüm altında incelenmiş, ilk bölümde evlenme (m.118- 160), ikinci bölümde boşanma (m.161- 184), üçüncü bölümde evliliğin genel hükümleri (m.185- 201), son bölümde de eşler arasındaki mal rejimleri (m.202- 281) yer almıştır.²⁹⁸

Yeni Medeni Kanunda evlenme yaşı her iki cins için de 17 olarak belirlenmiştir. (TMK m.124/I). Olağanüstü evlenme yaşı ise yine her iki cins için 16 olarak

²⁹⁷ DOĞAN, a. g. m. , s. 97.

²⁹⁸ A. g. m. , s. 98.

belirlenmiştir. (TMK m.124/II). Daha önce de değindiğimiz gibi yapılan değişiklikler kadın-erkek eşitliğini gerçekleştirmeye yöneliktir. Aile reisliği, aile kurumunun giderlerine yalnızca mal varlığıyla değil, emeğiyle de kadının katılabilme imkânı, oturulacak konutun birlikte seçilmesi, üçüncü kişilere karşı sorumluluk, eşlerin meslekleri gibi konular titiz bir şekilde ele alınmıştır.

Boşanma sebepleri ise genel ve özel sebepler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. (TMK m.161- 166). Ayrıca onur kırıcı davranışlarda özel boşanma sebepleri olarak m.162 de yerini bulmuştur. Nafaka konusu ise erkek haklarının da korunduğunu göstermektedir. Eski Medeni Kanunda yoksulluk nafakası ödeyen genellikle erkekti. Çünkü Eski Medeni Kanununun 144. maddesinde ‘Erkeğin kadından yoksulluk nafakası isteyebilmesi için kadının hali refahta bulunması gerekir’di. Yeni Medeni Kanun, kadın erkek eşitliğine uygun bir düzenleme ile bu şartı kaldırmıştır. Buna göre yoksul durumda olacak kişiye gerek erkek gerek kadın yoksulluk nafakası ödemek zorundadır.

Mal rejimi konusunda ise aile hukukunda yapılan en önemli yeniliktir. Eski Medeni Kanunda eşler arası yasal mal rejimi mal ayrılığıydı. 1998 Tasarısı ile yasal mal rejimi ‘Paylaşmalı Mal Ayrılığı’ olarak 202. madde de belirtilmiştir. Yasal mal rejimi, “edinilmiş mallara katılma rejimi”dir.(TMK m. 202). Mal rejimi konusunda yapılan diğer bir ayırım da Seçimlik mal rejimidir. Bu rejim ise, mal ayrılığı rejimi, paylaşmalı mal ayrılığı rejimi ve mal ortaklığı rejimidir. Yapılan yeni düzenleme de önceki kanundaki ‘mal birliği rejimi’ kabul edilmemiştir.²⁹⁹

Yapılan bu değişiklikler genel olarak ele alındığında kadının durumunun iyileştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Ama yine eksiklikler mevcuttur. Örneğin kişisel malların gelirlerinin edinilmiş mallara dâhil olmaması özellikle çalışmayan kadının aleyhine bir durumdur. Çalışmayan kadınlar ek koruma önlemleri getirilebilir. Aslında aile kurumunda hukuk kurallarından çok örf, adet, görgü kuralları uygulanmaktadır. Belki de değişmesi gereken hukuk kurallarından çok ömrünü yitirmiş olan geleneksel kuralların yıkılmasıdır.

Kadına birçok alanda imkân ve eşitlik sağlayan Türk Medeni Kanununun sağladığı haklar şöyle özetlenebilir:

Poligaminin kaldırılmasıyla, Türk kadını evinin tek anası ve kadını oluyordu. Boşanma hakkında eşitlik sağlanmış, kadında yargıca başvurarak boşanma isteyebilecektir. Ayrıca boşanmaya yalnız hâkim karar verebilir. Velilik konusunda

²⁹⁹ Veysel BAŞPINAR, “Türk Medeni Kanunu ile Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler”, AÜHFD, C. 52, S. 3, Ankara, 2003, s. 79–86.

anneye de eşitlik verilmektedir. Daha önce mirasta kadına, erkeğe düşenin çok az oranı verilirken bu kez eşitlik sağlanır. Yeni kanun ile evlenmede yaş sınırı geliyordu. Eskiden mahkemede iki kadın bir erkek yerine şahitlik ederken bu konuda da eşitlik görülür. Artık kadın tam bir insandır ve kişiliğini kazanmıştır. 1926 yılından bu yana yürürlükte olan Türk Medeni Kanunu kadın erkek eşitliğini teorik olarak sağlamıştır. Uygulamaya baktığımızda ise, özellikle kırsal kesimde ve eğitimden nasibini alamamış kadınlar üzerindeki bazı eşitsizlikler halen mevcuttur. Yapılan reformlardan genellikle eğitim görmüş, bilinçli şehir kadınları faydalanmışlardır. Fakat şehir kadınları da görünüşte eşit gibidirler. Örneğin; yakın zamana kadar kadının çalışması erkeğin iznine bağlı olarak gerçekleşirdi. Bu ve buna benzer bazı maddeler son zamanlarda günün koşullarına uygun olarak değiştirilmiştir. Çalışma hayatına atılan kadından beklenen, geleneksel rollerini aksatmadan sorumluluklarını yerine getirmesidir.

Kadının gelişiminde daha önce de söz edildiği gibi erkeğin tutum ve tavırları da etkin olmaktadır. Erkeğin eğitim düzeyinin düşük olması kadının aile içi ve toplumdaki rolünün ve statüsünün önemini yeterince kavrayamaması, kadının günümüz toplumunda layık olduğu yeri almasında bir başka engel olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bugün Türk kadını uluslararası platformlardaki anlaşma ve sözleşmelerle de güvencededir. Genç Cumhuriyetimizde, Türk kadını her alanda kendini göstermektedir. Çalışma yaşamının hemen her alanında Türk kadını vardır.

Atatürk'ün manevi kızlarından Prof. Dr. Afet İnan'a göre, çağdaşlaşmada Türk kadınına iki türlü görev düşmektedir. Bu görevlerden birini, kendi haklarını ödev karşılığı kullanmak oluşturmaktadır. Diğerini ise bunları bilmeyenlere geniş halk kitlelerine anlatmaktır. Bu durum üzerine sonuç olarak; Türkiye'de öncelikli olarak kadınların okur-yazarlık oranının artırılması, her kadının ekonomik olarak özgürlüğünün sağlanması, sosyal ve siyasi alanda aktif hayatın içine çekilmesi gibi faaliyetler Türk kadınına layık olduğu yere getirecektir.

3. 3. Ekonomi Alanında Yaşanan Gelişmeler ve Türk Kadını

Önceki bölümlerde değindiğimiz gibi Türkler verdikleri Kurtuluş Savaşı neticesinde bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Ancak yaşanan savaş, uğranan kıyım ve düşman işgalleri sonucu Türk nüfusu oldukça azalmış ve Türkiye'yi oluşturan toprakların ekonomisini tarumar etmiştir.

Sanayileşme hareketleri gelişmenin yaşanması için her toplumda önemli bir paya sahip olmuştur. Beraberinde bazı sorunlar da getirmesiyle birlikte geleneksel kalıpların kırılmasını ve çağdaş değerlere yönelimi sağlamıştır. Toplumda yer alan kadın da yaşanan bu gelişmelerin paralelinde değişime uğramıştır.

Bu süreçte kadın çelişki içerisinde kalmıştır. Nasıl olduğunu bildiği ancak memnun olmadığı eski toplumsal alanda kalmak mı yoksa nasıl olacağını bilmediği yeni bir alan mı onun için daha iyi olacaktır, bu ayrımı yapamamaktadır. Değişen yaşam koşulları kadın için ev dışında bir alan daha ortaya çıkarmaktadır. Kadın her zaman içinde yaşadığı ev ortamından uzaklaşacaktır. Çünkü ev ile birlikte yeni bir alan daha kadının hayatına girmiştir. Çalışma alanında yer alan erkek zaten hep bu alanda var olduğu için korku duymamaktadır. Oysa kadın kendini eve ait hissetmektedir. Kadın, özellikle evli kadın, kendisini evinin sahibi, çocuklarının annesi olarak görmekte doğal olarak çocukların bakıcısı durumunda olduğu için sorumluluk hissi duymaktadır.

Sanayi İnkılabının gerçekleştirildiği 18. yüzyılda Batıda yaşanan Sanayi İnkılabıyla birlikte Batı kadınının sosyal ve ekonomik alanda aktif olarak çalışmaya başladığını ifade etmiştik. O dönemde Batı'da kadınlarla birlikte çocuklarda çalışma alanına girdiler. Kadınlar ve çocuklar çalışma alanlarında yaptıkları işin karşılığını alamamaktaydılar. Çünkü onlara çok iş karşılığında az ücret ödenmekteydi.

Ülkemiz açısından bu dönem, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti ile ücretli olarak ekonomik alanda katkılarda bulunulmuşsa da gerçek anlamda Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşuyla Atatürk önderliğinde başlatılmıştır. Yeterli sermayenin olmamasıyla rağmen sanayileşmede oldukça önemli adımlar atılmıştır. Diğer alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da erkek ve kadının eşit bir konumda yer edinmeleri amaçlanmıştır.

1923 yılında ihracatta, 1911 ile 1923 arasında 2,5 milyar kuruştan 800 milyon kuruşa, ithalatta ise 4,5 milyar kuruştan 1,4 milyar kuruşa kadar düşüşler yaşanmıştır.³⁰⁰

3. 3. 1. İzmir İktisat Kongresi ve Türk Kadınına Yönelik Etkileri

17 Şubat- 4 Mart 1923'te İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede Kadın İşçilere Temsilcilik Hakkı Tanınmasına karar verilmiştir.³⁰¹

³⁰⁰ Stanford J. SHAW, Ezel KURAL SHAW, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İkinci Cilt, (Çeviren; Mehmet HARMANCI), Üçüncü Baskı, İstanbul, 2000, s. 443.

³⁰¹ <http://www.gençbilim.com>. Ödev-Tez Sitesi, 11169. İzmir İktisat Kongresinden sonra Ülkemizde 2. İktisat Kongresi 2-7 Kasım 1981 tarihinde gerçekleştirilmiştir.

Amasya Genelgesi nasıl Kurtuluş Savaşını başlatan ve bu savaş boyunca gerçekleştirilmek istenen amaçların esaslarını oluşturmuşsa, İzmir İktisat Kongresi de 29 Ekim 1923'te ilan edilen Türkiye Cumhuriyeti Devletinin ve bu Cumhuriyet'in niteliğini oluşturan inkılâpların temelini oluşturmuştur.³⁰²

İzmir'de toplanan Birinci İktisat Kongresinde delegeler ve dinleyiciler arasında yer alan kadınlara yönelik koruyucu ilkeler benimsenmiş, amele grubunun iktisat esasları saptanmış ve delege seçiminde kadınlara özel ilgi ve yakınlık gösterilmiştir. Ankara Hükümeti, İzmir İktisat Kongresini gerçekleştirmek istediği iktisadi hamleye tüm işgücünü kadın ve erkek ayrımı yapmadan hatta olabildiğince çok sayıda kadını ekonomiye çekerek gerçekleştirmek istemiştir. Kadınlara karşı gösterilen olumlu tavrın nedeni yaşanan savaşlar sonucu yetersiz sayıda erkek nüfusun olduğu bir dönemde milleti iktisadi mücadeleye hazırlama gerekliliğinin ve isteğinin olmasıdır.³⁰³ Bu dönemde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle yabancı sermaye ülkeye girmekten korkmaktadır. Türkiye ise ülke kaynaklarını kullanmak istemektedir. Bu nedenle iktisadi öğelere teminatlar vermek, yeni haklar tanımak gerekmektedir. Bu gereklilik sonucunda kadınların ekonomiye dahil edilmeleri için gerekli haklar verilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birisi yukarıda değindiğimiz kadın işçilere temsilcilik hakkının tanınması olmuştur.

İzmir İktisat Kongresine katılan 1135 delegenin 120-130 kadarı işçi, 400'den fazlası çiftçidir. Delegeler arasında isimleri ile saptanan yalnızca 7 kadın delege vardır: Mücahide Fatma Hanım İzmir'den çiftçi temsilcisi seçilmiştir. Hayriye, Emine, Şefika, Münire, Nigar ve Rukiye Hanımlar da işçi delegeleri³⁰⁴ olarak belirlenmiştir. Mücahide Hanım'ın 400 çiftçi arasındaki temsilciliği bir bakıma sembolik gibi görünse de yaklaşık 130 işçi arasında yer alan 6 kadın az da olsa söz sahibi olduklarını söyleyebiliriz. Özellikle Amele Grubunun İktisat Esasları'nın belirlenmesinde bu 6 kadının rolü olmuştur.

Kadınlara kongre süresince ilgi gösterilmiş, başlangıçta Kadınların Kongreye dinleyici olarak katılmaları için 300 kişilik yer ayrılmıştır. Kongrenin ilk günü 500 kadın dinleyici olarak hazır bulunmuş, İktisatçılar bu durumdan duydukları memnuniyetleri sürekli olarak ifade etmişlerdir. Kadınlara gösterilen bu yakınlık Amele Grubunun İktisat Esasları arasında sayılan birkaç ilke de belirginleşmiştir. Örneğin; 1.

³⁰² Zeki HAFIZOĞULLARI, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XVI, S.46, Ankara, 2000(Mart), s. 291.

³⁰³ GÜZEL, a. g. e. , s. 56; Ayrıca bkz. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 5, İstanbul, 1984.

³⁰⁴ Tan Gazetesi, 16 Şubat 1923.

Maddeyle kadın ve erkek ameleye işçi denilmesine karar verilmiştir. 7. Maddeyle kadınların madenlerde çalıştırılması yasaklanmıştır.³⁰⁵ 10. Madde ile kadınlara doğum öncesi ve sonrası 8 hafta, ayrıca her ay 3 gün izin verilmesi buna karşılık ücretlerin tam ödenmesi onaylanmıştır.³⁰⁶

Dönemine göre oldukça köklü nitelik taşıyan bu gelişmeleri kadınların iş hayatına katılmalarını sağlamak için sunulan bir teminat olarak görebiliriz.

İzmir İktisat Kongresinde kadınlara yeni bir yaklaşımla bakılması aslında doğaldır. Çünkü kadınlar da işçi ve çiftçi olarak iktisat alanında zaten aktif olarak yer almaktadırlar. Ayrıca Kurtuluş Savaşı'nda kadınlar da erkekler gibi oldukça büyük kahramanlıklar göstermişlerdir. Bu nedenle kadınlara toplumsal, ekonomik ve siyasal alanlarda hak ettikleri yerin verilme gereksinimi doğmuştur. En önemli gerekçe olarak ise savaşlarda kaybedilen erkek nüfusun yerinin doldurulma gerekliliğini söyleyebiliriz.

Ekonomi alanında gerçekleştirilen bu hamle kadın erkek bütün toplumda genel bir coşku ortamı oluşturmuştur. O zamana kadar sadece işçi ve ev kadını olan kadın önemli bir kongreye katılma olanağına sahip olmuştur.

Yaşanan ekonomik çöküntünün düzeltilebilmesi için ve özellikle kadının ekonomik alanda yer alabilmesi için, önemli önlemler alınmış, kalkınma politikaları geliştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalarla birlikte Türk kadını çoğu meslek gruplarında potansiyel birikim ortaya koymuş, toplumsal ve ekonomik kalkınmaya katkı sağlamıştır. Kız okullarında yeni bölümler açılmış, şapkacılık, modacılık, suni çiçekçilik, tezyinatçılık, çamaşırcılık gibi açılan bu şubelerle kız çocuklarının yeni meslekler kazanmaları amaçlanmıştır.³⁰⁷ O dönemde geliştirilen kalkınma politikalarının amacı sadece kadınları ekonomik alana dâhil etmek değil, nüfusun geneli için toplumsal kalkınma sağlanmak olmuştur.

Ülkede bulunan zanaat okullarının iyileştirilmesi ve bu okullarla birlikte yeni açılacak olan zanaat okullarının Avrupa'daki zanaat okullarının seviyesine getirilmesi amaçlanmıştır. Bu amacın gerçekleştirilmesi için Avrupa zanaat okulları incelenmiştir. Zanaat okullarındaki iyileştirme çabalarının olumlu sonuç vermesi için Prof. Ömer Buis

³⁰⁵ 1. Dünya Savaşı'nda kadınların bazı madenlerde çalıştırıldıkları bilinmektedir. Kadınların madenlerde çalıştırılmaması daha önce 1921 tarihli 151 sayılı kanun ile Ereğli Havzası için benimsenmişti. Bu ilke 1930 tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda da aynen yer almış böylece Türkiye genelinde genişletilmiştir. Ayrıca Umumi Hıfzısıhha Kanununa göre doğum öncesi ve sonrası izin üçer hafta olarak saptanmış, ancak ücret konusuna değinilmemiştir. 1936 İş Kanunuyla ise bu süre altışar haftaya çıkarılmış ve yarım ücret ödenmesine karar verilmiştir.

³⁰⁶ GÜZEL, a. g. e. , s. 60.

³⁰⁷ Cumhuriyet, 31 Ocak 1929.

Bey görevlendirilmiştir. Türkiye’deki zanaat okulları üzerinde araştırma yapan Ömer Buis Bey hazırladığı raporda teknolojik yeniliklere ağırlık verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca bu raporda zanaat okullarında yer almayan bazı bölümlere de yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kız mekteplerinde o zamana kadar açılmamış olan modacılık, tezyinatçılık, çamaşırcılık gibi yukarıda da bahsettiğimiz şubeler açılmış ve bu mesleklerin kız çocuklarına kazandırılmasına çalışılmıştır.³⁰⁸

3. 3. 2. Memurin Kanunu ve Türk Kadınının Memuriyet Hayatı

1926 yılında çıkarılan 788 sayılı Memurin Kanunuyla kadınların memuriyet hayatında yer alabilmeleri için o dönem şartlarını göz önünde bulundurarak incelediğimizde oldukça önemli sayılabilecek adımlar atıldığını görmekteyiz. Memurin Kanununun 6. maddesinde, “ *Kadınların memur ve müstahdem olmaları caizdir. Ne gibi memuriyetlerde istihdam edilecekleri, her vekâletin memurlarına ait kanunlarda tesbit olunur* ³⁰⁹” denilmektedir.

Kabul edilen bu kanun ile kamu yönetiminde kadın görevlilerin çalışmaları yasal dayanak kazanmıştır. Ancak, kadının çalışma hakkını elde etmesi kocasının iznine bağlıdır. Kocasından aldığı izin ile birlikte yönetiminde uygun gördüğü alanlarda çalışabilecektir. Kadının her alan ve konumda erkek ile eşit bir biçimde çalışması o dönemde mümkün görülmemektedir.

1926’ dan günümüze kadar kamu alanında çalışan kadın sayısı giderek artmıştır. Ancak kadınların çalışma koşullarını düzenleyici girişimler yeterli olmamakla birlikte yapılmaktadır.

1965 tarihli 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nun bazı maddeleri kadının kamu sektörü istihdamında cinsiyet yönünden bir ayrıcalığın olmayacağını göstermektedir. Bu durum 1982 anayasasının 70. maddesinde “Her Türk’ün kamu hizmetine girme hakkına sahip olduğu, hizmete alınmada görevin gerektirdiği niteliklerden başka bir ayrımın gözetilemeyeceği” hükmünün yer almasıyla kesinlik kazanmıştır.³¹⁰

Yine 1965 yılı 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetler Personel Kanunu hükümleri çerçevesinde de kadın ve erkek ayrıcalığı ortadan kaldırılmıştır. Bu yasa ile subay temel

³⁰⁸ Cumhuriyet, 31 Ocak 1929.

³⁰⁹ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 228.

³¹⁰ DOĞRAMACI, “Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması”, s. 309.

hizmetlerinde ve yardımcı sınıflarda kadınların yer alabileceğine dair hükümler vardır. İş Kanununda ise 1981 tarih ve 1475 sayılı yasa ile ücret konusunda “eşit işe eşit ücret” prensibi getirilmiştir. Bu kanun ile kadının maden ocakları ve kablo döşemesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi yeraltında ve su altında çalışmayı gerektiren işlerde çalışması yasaklanmıştır. İşçi kesimi sosyal güvenliği ile ilgili 1949 tarih 54354 sayılı emekli sandığı, 1965 tarih, 506 sayılı SSK ve 1983 tarih, 2925 sayılı tarım alanını kapsayan kanunlarda da kadın ve erkek çalışanların sosyal güvenlikleri üzerinde çağa göre düzenlemeler yapılmaktadır.³¹¹

Kadınların toplumdaki yeri, buldukları ülkenin gelişme düzeyi ve toplumun kültür değerleri tarafından belirlenmektedir. Türkiye'nin yeni gelişen ülkeler arasında yer alması ve temelde yer alan İslami kültürel değerlerin etkisi kadının toplumda alabileceği yeri belirlemektedir. İslami kültür, toplumdaki işbölümünün cinsiyete bağlı olarak gelişmesine neden olmaktadır. Kadın, ev kadını ve annedir.

Ancak Türk ekonomisi ikili bir yapıdadır. Bu yapı kültüre de yansımaktadır. Bu yapı da toplumun faal kısmını erkek oluşturur. Kadına ise geri kalan pasif alanlar kalmaktadır. Ancak bu çok doğru bir ayırım değildir. Çünkü toplumun yüksek sınıfında kadın erkek arasındaki sosyo-ekonomik statü farkı azdır. Alt sınıfa inildiğinde ise eğitim ve gelir düzeyi ele alındığında büyük farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Kırsal kesimde ise bu fark çok daha büyüktür.³¹²

Tarım alanında, Genç Türk dönemi politikasında olduğu gibi çiftçileri özendirici programlar yürütülmüştür. Çiftçiler yeni ürün, yöntem ve makineler konusunda bilgilendirilmişlerdir. Bu amaçla 3 Mart 1924'te Tarım Bakanlığı yeniden düzenlenmiştir. Ziraat Bankası tarımsal gelişmenin aracı haline getirilmiş, büyük toprak sahiplerine olduğu kadar küçük toprak sahiplerine de banka tarafından kredi sağlanması için 24 Şubat 1924'te Mahalli İhtiyaç Komisyonları kurulmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, tarım alanıyla kıyaslandığında sanayi gelişiminin daha da kötü durumda olduğu gözlenmektedir. Genç Türklerin gerçekleştirmeye çalıştığı sanayi gelişimi yaşanan savaş yıllarında tamamen yok olmuş, Türk girişimcileri korkak ve sermayesiz durumda bırakmıştır. Sermaye sağlamak amacıyla, özel mülkiyette ama kamu denetiminde olan İş Bankası Ağustos 1924'te, 19 Nisan 1925'te

³¹¹ A. g. m. , s. 309.

³¹² KAZGAN, a. g. m. , s. 137

de Türk Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuştur. 28 Mayıs 1927'de çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu dönemin en önemli sanayi yasası olarak görülmektedir.³¹³

Çıkarılan bu yasalar ve gerçekleştirilmeye çalışılan sanayi ve ekonomi gelişimi kadınların iş gücüne katılımlarını kolaylaştırmıştır.

Kadınların çalışma alanında yer edinmelerinde 1936 İş Kanununun çok önemli etkisinin olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. 8 Haziran 1936'da kabul edilen 3330 sayılı bu yasayla erkek, kadın ve çocukların çalışma koşulları yeniden düzenlenmiştir. Kanunu ilk maddesinde "işçi" tanımı yapılmış, "... *Bir iş akdi dolayısıyla, başka bir şahsın iş yerinde bedenen ve yahut bedenen ve fikren çalışan kimseye işçi denir.*"³¹⁴ denilmiştir. Kadınlar da bu tanım içinde yer almışlardır.

Bu kanunda maden ocakları işleri, kablo döşenmesi, kanalizasyon ve tünel inşaatı gibi işlerde kadının çalıştırılması yasaklanmıştır. Ayrıca sanayiye ait işlerde de kadının gece çalışmasına müsaade edilmemiştir. Ancak, sanayinin bazı kollarında sosyal ve ekonomik gereklilik nedeniyle 16 yaşından büyük kadınların gece çalışmalarına izin verilmektedir. Belirlenen hükümlerin dışına çıkılması durumunda ceza getirilmiştir.³¹⁵

Bu kanun çalışma koşullarını düzenleyen nitelik taşısa da kadınların çalışma hayatını düzenleyen hükümlerde bazı boşluklar olduğu görülmektedir. Örneğin, Tarım alanında çalışan kadın için düzenleme yapılması söz konusu olmamıştır. Buna rağmen yine de hukuki bir düzenlemenin getirilmesi büyük bir gelişmedir. Türkiye'de sanayileşme güçlendikçe sanayi kollarında çalışan kadın sayısı artmış, dolayısıyla bu kanun gerekli ihtiyaçları karşılamaktan uzak kalmıştır. Kanunda değişikliklere ve yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur.

Türkiye'nin o dönemdeki ekonomi politikası devletçilik olarak tanımladığımız, ekonomik alana özel teşebbüs ile birlikte hükümetin katılması ve denetimi programının oluşturulması olmuştur.³¹⁶

Türkiye 1946'da çok partili hayata geçtiğin de bu dönemin öncesine göre farklı bir durum göstermiştir. Bu yeni dönemde devletçilik yerine özel sektör destek görmeye

³¹³ SHAW - KURAL SHAW, a. g. e. , s.460.

²⁷⁶Türkel MİNİBAŞ, "Enformel Ekonomi Kadın İşsizliğine Çözüm mü?" , **Kadınların Gündemi**, (Haz. Necla ARAT) Say Yayınları, İstanbul, 1997, s. 113.

³¹⁴ Düstur, Üçüncü Tertip, C. XVII, Ankara, 1955, s. 448- 484.

³¹⁵ KIRKPINAR, a. g. m. , s.245.

³¹⁶ SHAW- KURAL SHAW, a. g. e. , s. 451, 452.

başlamıştır. Bu durum sonrasında yeni teknolojilerin uygulanmaya başlanmıştır. Tarım alanında makineleşme başlamış, iç göç, hızlı kentleşme ve dengesiz endüstrileşme kendini göstermiştir.³¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süreç ülkeyi tarımsal üretim yapısından sanayi ve hizmetlere, geleneksel toplum yapısından modern topluma doğru dönüştürme çabasının yaşandığını göstermektedir. Bu dönüşüm sırasında yaşanan sorunların, elde edilen kaynakların verimli kullanılmamasından ortaya çıktığı düşünülmektedir.³¹⁸

İkinci Dünya Savaşından sonra Türkiye Batı'dan aldığı kredilerden de yararlanarak ciddi bir sanayileşme sürecini başlatmıştır. Sanayileşmiş ülkelerle ilişkilerini arttırmış, sanayileşme sonucunda genel olarak halkın ekonomik düzeyinde artış yaşanmış, özel olarak da kadının iş alanına girmesi kolaylaşmıştır. Kazgan'ın belirttiğine göre yaşanan bu gelişmeler kadınların çalışma alanında erkeklerle eşit sosyo-ekonomik statüye sahip olmaları için yeterli olmamıştır. Kadının, eğitim düzeyi, iş gücü ya da sosyo-ekonomik statüsü gelişmiş diğer ülkelere oranlara daha geri durumdadır.³¹⁹

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkiye 1955'ten itibaren her alanda sanayileşme ve kentleşme sürecine girmiştir. Bu sanayileşme süreci doğal olarak çalışan kadın oranını da artırmıştır. DİE istatistiklerine göre aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 3 Toplumsal Cinsiyete Göre İşgücüne Katılım Oranları³²⁰
Türkiye, 1955–2000, (%).

YIL	ERKEK	KADIN
Nüfus Sayımları:		
1955	95,4	72,0
1960	93,6	65,4
1965	91,8	56,6
1970	79,5	50,3
1975	80,9	47,3
1980	79,8	45,8

³¹⁷ KIRKPINAR, a. g. e. , s.259.

³¹⁸ T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye'de Kadının Genel Durumu, Ankara, 1998, s.24.

³¹⁹ KAZGAN, a. g. m. , s. 139.

³²⁰ 1955–1990: Nüfus Sayımları, Devlet İstatistik Enstitüsü.

1988–1990: Devlet İstatistik Enstitüsü web sitesi. Hane halkı İşgücü Anketi.

1991–2000: Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2000.

1985	78,3	43,6
1990	78,2	42,8
Hane halkı İşgücü Anketleri:		
1988	81,2	34,3
1989	80,6	36,1
1990	79,7	34,1
1991	80,2	34,1
1992	79,7	32,6
1993	78,1	26,6
1994	78,5	31,0
1995	77,8	30,6
1996	77,1	30,1
1997	76,4	28,3
1998	76,2	28,6
1999	75,8	30,3
2000	73,1	25,5

Not : 1955–1965 yıllarının Nüfus Sayım Sonuçları 15 yaş ve üstündekileri içerirken 1970–1990 yıllarının sonuçları 12 yaş ve üstündekileri içermektedir. 1988–2000 yıllarının Hane halkı İşgücü Anketi sonuçları, 15 yaş ve üstündeki nüfusu içermektedir.

Türkiye’de kadınların işgücüne katılımları sadece düşük değildir. Aynı zamanda bu katılımda, yıllara göre sürekli azalma söz konusudur. Yukarıdaki tabloda gösterdiğimiz gibi 1955’de 15 ve yukarı yaştaki kadın nüfusun % 72,0’ı işgücüne dâhil iken bu oran 2000 yılında % 25,2’ye kadar inmiştir. Ekonomik faaliyete göre istihdam edilen kadın oranındaki azalma günümüze kadar da devam etmektedir. Bu azalmanın nedenlerinin başında iç göç gelirken, Türkiye’de 1955 yılından itibaren yaşanan kentleşme, tarımsal faaliyetlerden çekilme, tarımdaki makineleşme ve artan okullaşma, azalmanın diğer nedenleridir. Ancak özellikle kadın nüfusun iş gücüne katılım oranındaki düşme, kadın istihdamının tarım ağırlıklı kırsal kesimde üretim faaliyetlerinde faal bir role sahip yapısının yaşanan iç göçle beraber değişmesine bağlıdır. 1955- 1975 yılları arasında tarım sektöründe % 46,6 oranındaki erkek oranına karşın % 53,4 kadın nüfus yer almaktadır. Sanayide % 87,1 erkek nüfus, % 12,9 kadın nüfus, hizmetler sektöründe ise % 92,4 erkek nüfusa karşılık % 7,6 kadın nüfusun çalıştığı saptanmıştır. 1975’li yıllarda ise tarım alanında % 50 erkek nüfus % 50 kadın nüfus çalışmaktadır. Sanayide % 85,5 erkek nüfusa karşılık % 11, 5 kadın nüfus, hizmetler sektöründe ise % 87,4 erkek nüfusa karşılık % 12,6 kadın nüfus oranı

saptanmıştır.³²¹

Türkiye, Cumhuriyet döneminin uzun yılları boyunca yaşanan sanayi atılımlarına karşın yine de tarım ekonomisine dayanan köylü bir toplum olmaktan kurtulmayı başaramamıştır. Sanayileşmenin gerçekleştirildiği yerlerde dahi bireyler arasındaki ilişkiler kırsal ağırlıklı görünümünü devam ettirmiştir.

Aile yapılarının, sanayileşme süreci içindeki değişimi konusunu inceleyen Kandiyoti, sanayi toplumlarında aile içinde yer alan kadını şöyle tanımlamaktadır;

“... Sanayi toplumlarında ailenin üretimdeki merkezi yerini kaybettiği ve ücret getiren, piyasaya yönelik işlerle, ücretsiz ev emeğinin birbirinden oldukça kesin çizgilerle ayrıldığı bilinmektedir. Aile ücrete dayanmayan hizmetlerin yer aldığı tek lüzum olarak ortaya çıkmakta ve genellikle bu hizmetlerin hep bir grup insan tarafından üstlendiği görülmektedir. Bunlar ev kadınlarıdır.”³²²

Türkiye’de kırsal kesim kadınının toplumsal kalkınma sürecine katılımının sağlanması için başlatılan girişimlerin yetersiz olduğunu ortaya çıkmaktadır. Tarım alanında çalışan kadınların gerekli ücreti almadıkları görülmektedir. Tarım alanında çalışan kadınlarımızın % 87,3’ü erkeklerin ise % 31,0 ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadırlar. Ücretli ya da yevmiyeli olarak çalışan kadın oranı 4,2 erkek oranı ise % 6,4 dür. Kendi hesabına ve ya işveren olarak çalışan kadın oranı % 8,5 iken erkek oranı ise %62,6’dır.³²³

Geleneksel kırsal ekonomide kadınların çalışması ücretsizdir ve “çalışma” olarak nitelendirilmemektedir. Çünkü bu, bütünüyle bir hayat tarzıdır. Yerine ve zamanına göre farklı farklı algılanmamakta (aynı yerde ve aynı zamanda, örneğin yemek hazırlama ve çocuk bakma gibi iki ya da üç farklı çalışma yapılabilir), herhangi bir uzmanlaşmayı veya biçimsel eğitimi de içermemektedir. Bunun sonucu olarak nüfus sayımlarında ve yerinde yapılan anketlerde kadınlara çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda genellikle çalışmadıklarını söylerler. Aslında kadın da, kendisini çalışan birey olarak değerlendirmemektedir. Tarımla uğraşan erkek kendine çiftçi adını vermekte iken aynı işi yapan kadın çalışmadığını söylemektedir. Kadınların çalışmasının göz ardı edilmesi, erkeğe ekmek parası kazanan, geçimi sağlayan rolünü

³²¹ KAZGAN, a. g. m. , s. 170.

³²² Deniz KANDİYOTİ, “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım” , **Türkiye’de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. , Ankara, 1984, s. 103.

³²³ www. gençbilim.com, Ödev-Tez sitesi.

biçen toplumsal değerlerden de kaynaklanmaktadır. Bu şekilde, idealize edilmiş varlıklı aile kurumlarında kadın çalışmak zorunda değildir. Bu durum, özellikle kent ve kasaba kültüründe, gecekondu sakinleri ve kasabalılara özenen köylüler arasında yaygındır.³²⁴ Çalışmayan kadın için kullanılan evde oturur deyimi bu durumun ifadesidir. Oysa çalışmayan kadın yoktur. Kadın evinde temizlikçidir, aşçıdır, hizmetçidir, bakıcıdır. Ama su yüzünde gözüken evde oturan imajıdır. Çünkü bu yaptığı işlerin maddi bir getirisi yoktur.

Tarımda çalışan kadınların çoğunluğu üretim işlerini diğer aile içi işlerin bir uzantısı olarak değerlendirdiği için doğrudan bir maddi gelir sağlayamamaktadırlar. Çalışmalarının ürünü önce baba ya da erkek kardeşe sonra da kocaya aittir. Bu nedenle kadınlar elde ettikleri gelirleri harcama hakkına sahip değildirler. Kadın sadece işçidir. Kazanılan gelirden hak iddia edemez.

Köy kadınlarının çalışma statüsü bazı geleneklerin ekonomik temellerini ortaya çıkarırken kadının sosyo-ekonomik statüsünü de açıklamamıza yardımcı olmaktadır. Kadının ücretsiz aile işçisi olarak çalışması kocanın başlık parası ödemesini gerektirmektedir. Çünkü kadın hizmet eden, evde ve tarlada çalışan kapital eşyadır.³²⁵

Türkiye’de kırsal kesim kadınlarının yaşam tarzları ve iş uğraşları geleneksel kentli kadınların yaşam şartlarından oldukça farklıdır. Kırsal kesim kadınları iş alanında toplam nüfus içerisinde çalışanlar arasında yer almaktadır. Türkiye’de tarımda çalışan kadın üretim ve ev işlerini birlikte yapmak zorundadır. Eğitim düzeyi ve toplumsal statüsü düşüktür. Ayrıca çalışma koşulları, çalışma süreleri, ücret durumları önemli sorunları arasında verilebilir. Bu sorunların çözümlenmesi ve kadın çiftçilerin tarımsal faaliyetlere daha verimli koşullarda katılabilmeleri için yeni politikaların izlenilmesi gerekmektedir.

Ücretsiz çalışmaya oranla daha üst bir ekonomik statü olarak değerlendirdiğimiz, kendi kendini istihdam ya da ücretli işçi statüsü zamanla kadınların toplumdaki yerinin iyileştirile bilineceğinin göstergesidir. Ancak bu iyileşme kadınların sosyo-ekonomik statüsünde köklü bir değişim oluşturmamaktadır. Sınıflı bir toplumda işveren statüsü en üst düzeyi oluşturmaktadır. Ancak bu konumda kadın sayısı oldukça azdır. Genelde erkekler ücretsiz ya da ücretli işçi olarak kadınları istihdam ederler. Dolayısıyla kadınların ikinci sınıf olma durumları istihdam statüleriyle de belirgindir.

³²⁴ ABADAN UNAT, a. g. m. , s. 31.

³²⁵ KAZGAN, a. g. m., s. 146.

Neredeyse hiçbir zaman erkekleri çalıştıramazlarken çoğunlukla erkekler tarafından ücretsiz olarak çalıştırılmaya mahkûm bırakılmışlardır.

Kadın için de erkek için de bir işte çalışmanın kazanımı öncelikli para kazanmak yani ekonomik gereksinimlerin şiddetiyle doğru orantılıdır. Kadın için çalışmanın ne anlam ifade ettiğini oransal olarak şu şekilde verebiliriz:

Tablo 4 Kadın İçin Çalışmanın Anlamı (%)

Para kazanma	33,6
Üretkenlik	17,1
Aileye katkı	13,0
Ekonomik Özgürlük	8,9
<i>Kendine güven</i>	8,2

Tabloda görüldüğü gibi kadın için çalışmanın anlamını para kazanma oluşturmaktadır. Bunun nedeni maddi olarak daha rahat bir yaşam standardına sahip olabilmektir. Kadın, özgürlüğün bilincinde olmadığı için ekonomik özgürlük ön planda yer almamakta, para kazanmanın somut olan kısmını ön planda tutarken soyut olan anlamını yani kendine güven kazanmayı ya da ekonomik özgürlüğe sahip olmayı ikinci plana itmektedir. Tıpkı toplumun onu ikinci plana ittiği gibi. Oysa 8,9'luk oranı gösteren ekonomik özgürlüğe sahip olma veya 8,2'lik oranı gösteren kendine güven kazanmak öncelikli anlamlar arasında yer almalıydı.

Toplumumuzda çalışmak zorunda olan, çalışma hayatıyla birlikte ev işlerini yürütme güçlüğünden şikâyetçi olan kadınlarımızın yanı sıra bir de çalışmak istedikleri halde aileleri ya da kocaları tarafından çalışmalarına izin verilmeyen kadınlarımız bulunmaktadır.

Mübeccel Kıray'ın Ereğli'de yaptığı bir araştırma sonucuna göre evli kadınların çalışmasını uygun bulanların oranı %16,5 olarak görünmektedir. Gene bu araştırmaya göre evli kadınların devamlı olarak ev dışında bir iş sahibi olmalarına en çok itiraz eden grup 25–34 yaş arasındaki gruptur. En az itiraz eden ise 34–44 ve 55–64 yaşlar arasındaki grup, 25–34 yaş grubu bekâr kadınların çalışmasına da 34–44

yaşlarındakilerden daha az hoşgörü ile bakmaktadırlar.³²⁶ Mübeccel Kıray bu iki yaş grubunun özellikle Türkiye'de sosyal değişimin İki değişik tempoda geliştiği devrelerde yetişkin kimseler haline gelmiş olmalarına dikkatimizi çekmekte 1930'ların sonunda yetişenlerle 1950'lerde yetişenlerin değerlerinde, değişme yönünden bir yavaşlama, hatta bir geriye dönme görüldüğünden bahsetmektedir.³²⁷

Aynı araştırmada kadının çalışmasına karşı olumsuz, tutum, meslek bakımından tüccar sınıflarda, çiftçi ve balıkçılarda görülmektedir. Bu gruplar bekâr kadınların çalışmasına da taraftar olmayan en büyük gruplardır. Her ne kadar öğrenim derecesinin kadının çalışması karşısındaki davranışa etki yapabileceği düşünülürse de 25–34 yaş arasındaki grup tahsilli olduğu halde, yukarıda açıklandığı gibi, değişme eğiliminin tersi değerlere sahiptir. Ereğli yüz yıldır değişme içinde olan bir ilçemizdir. Bu bölgeye ait gözlemlerimizi, araştırma sonuçlarını bütün kasabalar için geçerli sayamayız ama aynı karakterdeki bölgelerde benzer sosyal ilintiler ve durumlarla karşılaşma varsayımına dayanarak araştırmalara girişilebilir. Çalışmak istediği halde çalıştırılmayan kadınlar arasında gönüllü sosyal hizmetlere katılanlar bulunmaktadır.

Ücret karşılığı çalışmaya izin vermeyen kocalar, babalar, ağabeyler gönüllü hizmetlere izin verdiklerine göre, burada artık taassuptan, kadına sadece bazı işleri yakıştırmaktan daha başka faktörlerin rolü açıkça görülmektedir. Burada değinmemiz gereken önemli bir konu mesleklerin 'kadın uğraşı' ya da 'erkek uğraşı' olarak toplum tarafından cinsiyete göre ayrılmış olmasıdır. Bu tür kalıplaşmış tutumların değişmesi için uzun bir zaman diliminin geçmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalar hala toplumumuzda bu yargıların devam etmekte olduğunu göstermektedir. Kadınlara en çok yakıştırılan mesleklerden biri hastabakıcılıktır ama belli bir zümrenin erkekleri kadınlarına gönüllü hastabakıcı olma izni vermelerine rağmen aynı işi ücret karşılığında yapmalarını hoş karşılamamaktadırlar. Bu zihniyet kadınlar tarafından da benimsendiği zaman karı-koca ilişkilerinde bir gerilim meydana getirmemektedir. Aksi durumlarda ise kadın kişisel özgürlüğünü yitirmiş olmanın sıkıntısı içine düşmektedir. Ama nasıl birçok sürtüşmelere, anlaşmazlıklara rağmen evlilik bağı kopmuyorsa bu konudaki anlaşmazlık da çoğu zaman ailede büyük sarsıntılara yol açmadan giderilir. Daha

³²⁶ Mübeccel B. KIRAY, "Küçük Kasaba Kadınları", **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 354

³²⁷ A. g. m. s. 354

doğrusu giderilmiş görünür. Çünkü sadece duruma katlanma söz konusudur burada. Ve bu susturulmuşluğun tepkisinin kadınlarımızı ne yollara sürüklediği meydandadır.³²⁸

Kadınların sosyo-ekonomik statüsü eğitim düzeyiyle orantılıdır. Tarım, ücretsiz çalışan eğitimsiz kadın alanıdır. Bu üretim kesiminde okur-yazar olmayan ya da diploması olmayan kadın oranı, toplam işgücündekinin üstünde, üst eğitim düzeyindeki kadın oranı ise toplam işgücünün altındadır. Tarım dışı sanayide çalışan kadın oranında da yine vasıfsız kadın oranı daha fazladır. Ancak bu oran tarımda $\frac{3}{4}$ iken sanayi sektöründe $\frac{1}{3}$ ' tür.³²⁹

Kadın işgücünü tarımda % 95 ve tarım dışı sanayide % 50 olarak vasıfsız (okur yazar olmayan diplomasız ya da okur yazar ilkokul mezunu)'dır. Dolayısıyla da ancak basit işlerde istihdam edilmektedir. Bu kadınlara yapılan yatırım düşüktür. Bu kapital birikimin azlığı ömür boyu değişmemektedir. Yani fakir aile kızıysa öyle kalacaktır. Ayrıca ekonomi ve teknolojinin gelişmesi el işlerini makineleştireceği için işsiz kalma olasılığı da yüksektir. Gerek imalat sanayinde gerek tarım alanında Türkiye bu süreci II. Dünya savaşı sonrasında yaşamaya başlamıştır. Dokuma sanayinin fabrikalaşması ve kapitalin artması çalışan kadınların istihdam alanlarının daraltmıştır. Ayrıca tarımda makineleşen hasat işleri de aynı soruna neden olmuştur. Hizmet sektörünü ele aldığımızda /restoran, kafeterya, tamirhane, benzin istasyonu vb.) karşımıza çalışan kadının %41'inin vasıflı olduğu görülmektedir. Ancak Türk toplumu hala kadın işçi istihdamına aşlamamıştır. Bunlar erkek işleridir. Aslında kadın da bu işlerde çalışmaya istekli değildir.³³⁰ Kadın işçilerin eğitim düzeylerini incelediğimizde aşağıdaki tablo karşımıza çıkmaktadır. Görüldüğü gibi eğitim düzeyi dikkate alındığında okuma yazma bilmeyen kadın işçiler daha yüksek bir oran teşkil etmektedirler.³³¹

³²⁸ Evinç DİNÇER, Türk Toplumunda Kadın Sorunu, Ankara, 1967, s. 3-34.

³²⁹ KAZGAN, a. g. m. , s. 152.

³³⁰ A. g. m., s.156

³³¹ <http://www.gençbilim.com> , Ödev- Tez sitesi, (Tarımda Çalışan Dünya'da ve Türkiye'de Kadının Durumu)

Tablo 5 Eğitim Durumuna Göre İşgücüne Katılım³³²(%)

TOPLAM	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
	25,2	69,9	16,1	66,8	36,9	73,9
Okuryazar olmayanlar	20,7	54,5	4,6	43,3	33,2	60,9
Okuryazar Okul bitirmemiş	20,0	54,6	65	44,0	35,8	61,8
İlkokul	24,3	73,9	10,6	69,7	39,4	78,3
Ortaokul	14,8	57,1	13,8	05,4	17,4	60,4
Orta dengi meslek	13,3	33,5	11,0	34,1	17,2	32,4
Lise	34,5	69,0	31,5	65,6	47,6	77,8
Lise dengi meslek	50,1	80,5	47,3	79,9	63,6	82,2
Yüksekokul veya fakülte	72,3	86,4	72,2	36,0	72,9	88,9

Not: 12 yaş üstü dikkate alınmıştır.

Kadınların öğrenim düzeyi arttıkça, özellikle maaşlı istihdama katılımları artmaktadır. Kadınların kentsel istihdama katılımlarındaki düşüklüğün daha kurnazca bir başka nedeni de tarım sektöründe olduğu gibi kadınların, nüfus sayımı araştırmalarında çalışmalarından fazla söz etmemeleridir. Evde parça başı iş yapanlar, ev hizmetlerinde veya buna benzer düzensiz işlerde çalışanlar genellikle bunları belirtmeyip kendilerini ev hanımı olarak belirlerler. Çünkü kendileri de çalışmalarını iş olarak değerlendirmemektedirler.

Çünkü bu gibi işler, yapan insana prestij getirmez, ayrıca güvenli istihdam sağlamadıkları düşünülür.³³³Türkiye’de 1960’lardan bu yana planlı bir ekonomi içinde kalkınma çabası içindedir. Türk toplumundaki yapı değişikliği ve sayısal veriler Türk toplumunun kalkınma yolunda büyük önemli aşamalar kaydettiğini göstermektedir. Ancak henüz temel ekonomik ve sosyal sorunlarını çözebilmiş değildir. Yapılan ilk kalkınma planlarında ekonomik ve kültürel kalkınma çabalarının amacı yaşam düzeyinin yükseltilmesi ve temel gereksinimlerinin karşılanması olmuştur. Bu nedenle Türk kadını sorunu toplumun genel sorunlarından soyutlanarak ele alınmamıştır. Türk

³³² Ekim 1997 HİA Sonuçları, DİE 1988.

³³³ www. gençbilim. com. Ödev-Tez Sitesi. Ayrıca, bkz. Değişen Bir Toplumda Kadının İstihdam İmkânlarının Geliştirilmesi Konulu Uluslar arası Konferans, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Ankara, 1990, s. 105.

kadınının uygar ülke kadınları düzeyine yükselmeleri için ayrıcalıklı politikalar saptanmamıştır.³³⁴

Türkiye’de istihdam sorununun çözümlenmesi 1961 Anayasası ile devlete bir görev olarak verilmiştir. Anayasa’nın 42. maddesinde “çalışma herkesin hakkı ve ödevidir” ibaresi yer almaktadır. Bu madde de “Devlet, çalışanların insanca yaşaması ve çalışma hayatının kararlılık içinde geçmesi için sosyal, iktisadi ve mali tedbirlerle çalışanları korur ve çalışmayı destekler, işsizliği önleyici tedbirleri alır” der.³³⁵ Ayrıca 1961 Anayasasında iktisadi ve sosyal hakların sınırlarına 53. madde de yer verilmiştir.³³⁶ Şehirlerde yaşayan nüfusun 1955’de % 28,8 den 1990’da % 59,0’a, 1997’de ise %65,1’e yükseldiği göz önüne alındığında, kadınların kentsel işgücüne katılım oranlarında bir artma olması gerektiği düşünülmektedir. Oysa kente göç, erkekler için işgücüne katılımında küçük bir düşüşle sonuçlanırken kadınların neredeyse tamamının işgücü dışında kalması sonucunu doğurmuştur. Kadınların işgücüne katılımı açısından kırsal ve kentsel alanlar arasında ciddi farklılıklar vardır. 1997 yılı itibariyle kırsal alanlarda kadınlar için iş gücüne katılım oranı %36,9, erkekler için % 73,9 iken kentsel alanlarda kadınlar için bu oran % 16,1’e erkekler için % 66,8 e düşmektedir.³³⁷

Türkiye’de kadın çalışsa bile evin sorumluluğu ve çocukların bakımı genel itibariyle yine kadına aittir. Bu nedenle çalışan kadının yükü erkeğe oranla iki kat daha fazladır. Çocukların gündüz bırakılabileceği kreş gibi kurumlar olmasına rağmen maddi olarak ağır bir yük getirdiği için kadının eğitimi olsa dahi dışarıda bir işte çalışması zorlaşmaktadır. Bu durumda kadınların bir kısmı evde çalışma (örneğin, terzi yapma) yoluna gitmişlerdir. Evde çalışan kadınlar bir bakıma dünyadan kopuk yaşamaktadırlar. Kendilerini geliştiremeyecekleri gibi gelişen teknoloji ile örneğin konfeksiyonun yaygınlaşmasıyla ortadan kaybolacaklardır.

Eğitim düzeyleri arttıkça kadınların medeni halleri ne olursa olsun daha fazla oranda çalıştıkları gözlenmektedir. Bekârken çalışan kadın isteyerek belli bir amaç taşıyarak çalışmaktadır. Evlendikten sonra ise zorlaşan ekonomik şartlar karşısında aile bütçesine katkıda bulunmak için çalışmaktadırlar. 1973’te yapılan Hacettepe Araştırmasının bulguları bu doğrultudadır. 15–49 yaşları arasında çalışan evli kadınların

³³⁴Gül ERGİL, “Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasalar ve Dolaylı Sonuçları”, **Türk Toplumunda Kadın**, s. 198.

³³⁵ A. g. m., s. 211.

³³⁶ Niyazi ALTUNYA, Anayasa Hukuku Açısından Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 2003, s. 38.

³³⁷ <http://www.gençbilim.com>, Ödev-Tez sitesi.

% 60'ı geçinebilmek için çalıştıklarını söylemişlerdir. İsteyerek çalışanlar ise % 8'lik bir oranı oluşturmaktadırlar.³³⁸

İstatistiksel verilere göre 1988 yılında bekâr erkeklerin işgücüne katılım oranı % 91,8 bekâr kadınların işgücüne katılım oranı % 47,8 olarak iki katı oranında olduğu görülmektedir. Bu tabloyu medeni durumlarını göz önüne alarak incelediğimizde evli erkeklerin işgücüne katılım oranları 86,4 iken, evli kadınların işgücüne katılım oranlarının 32,0 olduğu karşımıza çıkmaktadır. Bekâr kadınlarla kıyasladığımızda evli kadınların iş gücüne katılım oranının daha az olduğunu görmekteyiz. Bu durumun nedeni hem erkeklerin çalışan kadın istememesi hem de kadınların evlendikten sonra kendilerini iş alanından uzaklaştırmalarıdır.³³⁹

Erkeklerin çalışan kadın istememelerinin nedenlerini şu şekilde açıklayabiliriz. İlk olarak erkek kadın üzerindeki egemenliğini kaybetmek istememektedir. Çünkü çalışan kadın, ekonomik özgürlüğe sahip olduğu için erkeğin üzerinde hegemonya oluşturmasına izin vermeyecektir. Elinde maddi bir güç bulunduracağı için erkeğin göstermiş olduğu olumsuz davranışlara boyun eğmeyecektir. Bu da aile kurumunun parçalanmasına yol açacaktır. Aile kurumuna zarar erkeğin olumsuz davranışları değil kadının erkeğe baş kaldırması olarak yorumlanmaktadır. Oysa çalışmayan kadın erkeğe muhtaç olması nedeniyle yaşadığı olumsuz olaylara vermek istediği tepkiyi gösteremeyeceği için boyun eğecek böylece erkek egemen aile kurumu devam edecektir. İkinci nedeni çalışan kadın iş ile birlikte ev işlerini de beraber yürütmek zorunda kalacaktır. Bu da kadın için oldukça yorucu bir durum yaratacaktır. Erkek de evde kadın ile birlikte çalışmak zorunda kalacaktır. Erkek bunu istememektedir. Çünkü evine geldiğinde onu karşılayacak ihtiyaçlarını giderecek biri olmalıdır. Erkek bu duruma toplum tarafından alıştırılmıştır. Son olarak da aile kurumunda çocukların sorumluluğunu yüklenen erkek bireyden çok kadındır. Kadın sosyal alanda çalıştığı için çocuğuna çok fazla vakit ayıramayacaktır. Erkek çocukla ilgilenme görevini kadına bırakmaktadır. Kadının evlendikten sonra çalışma alanından uzaklaşmak istemesinin nedenlerini ise şu şekilde ifade edebiliriz. İlk olarak özellikle işçi statüsünde çalışan kadınlar bilinçsizlikleri nedeniyle çalışmanın anlamını kavrayamamaktadırlar. Onlar için çalışmanın amacı sadece maddi olarak rahat bir yaşam elde edebilmektir. Kadın

³³⁸ Ferhunde ÖZBAY, "Türkiye'de Kırsal/ Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi" , **Türk Toplumunda Kadın** , Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 187.

³³⁹ 1988-1999: Devlet İstatistik Enstitüsü Web sitesi. Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları. 2000: Hane halkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2000, Çizelge, 3,2. Devlet İstatistik Enstitüsü.

evlendiği zaman onun maddi ihtiyaçlarını karşılayacak bir birey yanında olacaktır. Bu nedenle kadın evliliği bir kurtuluş olarak görmektedirler. Onlar için çalışmanın manevi bir anlamı bulunmamaktadır. Daha üst statüde çalışan kadına ise evlendikten sonra çalışma alanı ile ev alanının işlerinin birlikte yürütülmesi ağır gelmektedir. Bu nedenle kadın birinden vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Ailesini parçalamamak istemediği için işini bırakmaktadır. Bu kadın için öncelikli alanın ekonomik özgürlük değil de ev hayatı olduğunun göstergesidir.

Bilindiği gibi, üretimden pazara sunuma kadar uzanan sürecin tümü ya da bir bölümü yasal düzenlemelerin dışında kalan ekonomik faaliyetlerin tümü enformel sektör olarak tanımlanmaktadır. Enformel sektörün genişlemesinde 1960'lardaki sermaye birikimi tıkanıklığı ve üretimdeki gerileme, 1970'lerde işsizlik ve enflasyonun birlikte artması sebep olmuştur.³⁴⁰

Kadınlar enformel sektörün potansiyel işgücünü oluşturmaktadırlar. "Çalışmaya Hazır İşgücü olarak Kentli Kadın ve Değişimi Araştırması"nın ortaya çıkardığı sonuca göre işsiz kadınlar erken evlilik yapmış, çocuk sahibi, sosyo-ekonomik düzeyi düşük aile bütçesine katkı sağlamak için marjinal işler yapan kadınlardır. Bu kadınların öncelikli amaçları deyim yerindeyse karın doyurmak için, ailenin bütçesine az da olsa katkı sağlayarak daha kolay geçim sağlamaktır. Bu kadınlar işsiz kadınlardır. Kendi evinde uzaklaşmadan evde oturarak yapılan, kendi evinin işleri, çocuklarının bakımı sağlandıktan sonra arta kalan zamanında bazen uykusuz kalarak yapılan dantel ve nakış gibi işler marjinal işler arasında en önemli paya sahiptir. En az pay dağılımını gösteren ise boncuk işidir. Bu marjinal işlerin oranı şöyledir.

Tablo 6 Marjinal İşlerde Kadın Oranı³⁴¹

Dantel, nakış	% 29,2
Temizlikçilik	% 15,
Koca/aile fertlerinden birine yardımcı olmak	% 12,
Dikiş dikme	% 8,3
Pazarlama faaliyetlerinde bulunma	% 5,5
Kumaş boyası, örgü, oya	% 4,3
Çocuk bakıcılığı	% 4,0
Çiçek	% 2,8
Boncuk işleri	% 2,2

³⁴⁰ MİNİBAŞ, a. g. m. , s. 107, 108.

³⁴¹ A. g. m. , s. 113.

Ülkemizde kadınların iş gücüne, ekonomiye katılım oranlarında artış olduğu halde, hukuk, tıp gibi uzmanlık dallarının hala erkek tekelinde olduğu görülmektedir. Türkiye'nin toplam kadın nüfusuna bakarak kamu oranlarıyla bir derece sevinsek de kadınların sorunlarına çözüm üreten yasa yapıcıların oranları hiçte iç acıcı değildir. Türkiye'de kamu sektörü son derece nitelikli bir kadın kesimini bünyesinde barındırmaktadır. Ancak ne yazık ki üst düzey görevlerde kadın sayısı oldukça azdır. Ülkemizde hiç kadın müsteşarın bulunmaması bu konuda verebileceğimiz acı bir örnektir. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların uzman mesleklere girmeleri belli bir tarihsel dönemin koşullarına bağlı kısa süreli bir gelişmedir.³⁴²

Genel olarak kadınların kentsel işgücüne katılımları başlangıç noktası olarak ele alındığında, uzman mesleklere girebilen kadınların toplumun seçkin tabakasını oluşturan ailelerin bireyleri olduğu karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu mesleklerde çalışan kadın oranının az olmakla birlikte artış göstermesi, kültürel değer yargılarının değiştiğinin göstergesidir. Kadın milletvekili ya da kadın müsteşar ya da kadın avukat kavramları toplum tarafından içselleştirildiklerinde mesleklerdeki kadın erkek ayrımı sona erecektir.

Tablo 7 Coğrafi Konuma ve Toplumsal Cinsiyete Göre İstihdam Statüsünün Dağılımı³⁴³ Türkiye, 2000 (%).

İş Durumu	Kentsel Alan		Kırsal Alan	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Ücretli veya Maaşlı	57.7	72.0	18.3	6.8
Yevmiyeli	12.0	8.0	11.9	2.5
İşveren	9.8	1.8	2.7	0.2
Kendi Hesabına	17.3	8.7	47.4	13.5
Ücretsiz Aile İşçisi	3.3	9.6	19.8	77.1

Not: Bu sayılar 15 yaş ve üstündeki nüfusu içermektedir.

Bazı alanlarda kadının statüsünün iyileşmiş durumda olması, kadının toplumda kendi becerilerini ve yeteneklerini ortaya çıkarabilecek fırsatı yakaladığında yapılması gerekenleri hakkıyla yerine getirdiğini göstermiştir. Türkiye'de, siyaset alanından iş

³⁴² Ayşe ÖNCÜ, "Uzman Mesleklerde Türk Kadını" Türk Toplumunda Kadın, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997, s. 253, 263

³⁴³ Devlet İstatistik Enstitüsü. Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları, 2000,

alanına kadar etkili olmuş kadınlara kadar uzanan geniş bir alanın oluştuğu yadsınamayacak bir gerçektir. Ancak, yaşanan bu gelişmeleri genel kadın nüfusu göz önüne alarak değerlendirdiğimizde kadının hak ettiği yerde bulunmadığını görmekteyiz. Yaşanan gelişmeler, yetersiz ve sınırlıdır.

Türkiye bugün iktisadi bünyesi bakımından bir az gelişmiş ülke özelliğini göstermektedir. Türk toplumunun sorunları da az gelişmiş bir toplumun sorunlarıdır. Geçiş halindeki her toplum gibi Türk toplumunda da bir yandan gelişmiş ülkelerin sosyal sorunlarına benzer sorunlarla karşı karşıya gelinirken, bir yandan da yarı-feodal, heterojen sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Türk kadınının sorunları, az gelişmiş ülke kadınlarının sorunlarına göre büyük bir farklılık göstermez. Gerçi Türkiye anti-emperyalist davranışların öncüsü olmuş, politik bağımsızlığına bütün III. Dünya Ülkelerinden önce kavuşmuş bir ülkedir. Kadına yepyeni bir statü kazandıran Medeni Kanun hâlâ yürürlükte ve Atatürk Devrimleri ile Türkiye'de pek çok kadın çalışma özgürlüğüne kavuşmuştur. Bu bakımdan Türkiye'nin diğer az gelişmiş ülkelere göre şanslı bir durumu vardır. Ancak ülkenin genel manzarası göz önünde bulundurulursa az gelişmişliğin özelliklerini taşıdığımız ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de de kadınların işgücüne katılımlarının, gerek kadınlar gerekse aile ve ulusal ekonomi için önemi kalkınma planlarında yer almakla birlikte, kadınların işgücüne katılımı konusunda istenilen düzeye ulaşamamıştır.

Cumhuriyet reformlarının getirdiği yasal ve kamusal alana ilişkin çarpıcı iyileşmelere karşın, Türk toplumunda, kadın erkek rollerinin, özellikle "özel alana" ilişkin olarak, yeniden tanımlanmasını sağlayacak sosyal yapısal dönüşümler yaygınlaşmamıştır. Öte yandan, erkek-egemen değerlerin "kadına bakış açısı" içeren mercaklerden sorgulanması ancak son on yıllarda gündeme gelmeğe başlamıştır.

3. 4. Siyasal Alanda Yapılan İnkılâplar ve Türk Kadını

Atatürk 1927'de hazırlanan bir seçim bildirgesinde, halkın hayat koşullarının çağdaş ve uygar kanunlarla iyileştirilmesi için milletin eğilim ve gereksiniminin bilinmesini ve halkın gücünün kabul edilmesinde güven ve yetki sahibi olunması şartını gerekli görmektedir. Atatürk, bu özelliklerin kendinde var olduğunu dile getirmiştir.³⁴⁴ Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâplar bu düşüncesinin ispatıdır.

³⁴⁴ Taha PARLA, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, C. 2 Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 210.

Kadınlara seçim hakkının tanınması Cumhuriyet ideolojisinin gerçekleştirdiği en önemli işlerden birisi hatta en önemli iştir, diyebiliriz. Osmanlı Devleti döneminde hazırlanan 1876 Kanun-i Esasi’de kadına seçme hakkı tanınmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda kadına seçim hakkı verildiğini hiçbir kaynakta göremiyoruz.

Kadınları siyasal alanın dışında bırakma nedenini kadınlara erkek arasındaki iş bölümü farklılığı sonucu ortaya çıkan yargı olarak belirleyen düşünceler vardır. Bu düşünceler, kadınlara ya da erkeklere yapamayacakları görevlerin verilmemesi gerektiği yargısıyla ortaya çıkmıştır. Oysaki kadınların siyaset yapamayacaklarını ispatlayacak hiçbir delil hiçbir gerekçe yoktur. Bu yargı geçmişin köhne zihniyet yapısının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu zihniyet Afet İnan’ın deyişiyle papaz zihniyettir. Saint Paul, “*Erkeğe vasiyette bulunmayı ve ona karşı nüfuz elde etmeyi kadına müsaade etmem. Kadın suskun ve sessiz kalmalıdır. Zira Âdem ilk önce Havva daha sonra var olmuştur.*”³⁴⁵ demektedir.

Saint Paul’un zihniyeti o dönemin toplum zihniyetinin bir özetidir. Erkekten sonra yaratıldığı için varlığı sadece yanındaki erkeğin varlığıyla gerçeklik kazanan annelik ve karılık göreviyle sınırlandırılmış kadın, erkekle aynı imkânlarla sahip olduğu sürece başına geçtiği her işi en mükemmel şekilde yerine getirerek kendini ispatlamıştır. Kadınlar erkeklerden ne daha az yetenekli ne de daha az zekidirler. Bu durum zaten ispatlanmıştır. Kadının erkekten daha aşağı bir varlık olduğu düşüncesi yıkılmıştır. Kadın bugün istenilsin ya da istenilmesin sosyal alanda da ekonomik alanda da siyasal alanda da kendini kabullendirmiştir.

Cumhuriyet ideolojisiyle amaçlanan kadını yalnızca toplum içinde erkekle eşit konuma getirmek değildir. Bununla birlikte ülke siyasetinde etkin bir birey olması da çağdaşlaşma hareketinin bir parçasını oluşturmaktadır. Kadına siyasal bir kimlik verme girişimi Türk Devriminin başardığı en önemli iştir.

I. Dünya Savaşından sonra birçok ülke kadına seçim hakkının verilmesini onaylamıştır. Bu hakkı kabul etmeyen ülkeler arasında Fransa, İspanya, İtalya ülkeleri gibi Latin ülkeleri de yer almaktadır. İngiltere 1920’de yapılan bir yasayla, “*kadınlık dolayısıyla her türlü yetersizliğin kaldırıldığını*” onaylamıştır.³⁴⁶

³⁴⁵ İNAN, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s.113.

³⁴⁶ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 115.

Kuzey Avrupa ülkeleri kadınlara oy hakkı vermiştir. Finlandiya da 1906'dan beri 24 yaşını bitiren bütün erkek ve kadın vatandaşlar seçme hakkına sahiptir. Finlandiya da kadınlar siyasal alana aktif bir şekilde katılmaktadırlar. 1908'de mecliste 25 kadın üye bulunmaktadır. Norveç'te 1908'den beri 25 yaşını bitiren her kadın oy kullanma hakkına sahiptir. Danimarka'da 1915'ten bu yana 25 yaşında bulunan kadın ve erkek herkes seçim hakkına sahiptir. İsveç'te 1919'dan beri 25 yaşındaki yine kadın ve erkek seçim hakkına sahiptir. Yine Almanya da kadınlar Yeni Alman Yasası'nın 109. maddesi gereğince erkeklerle eşit konumdadırlar. Aynı medeni hak ve ödevlere sahiptirler. Yeni Avusturya Cumhuriyeti de kadınlara bu hakları tanımıştır. Polonya 1921'den beri 20 yaşını doldurmuş kadınlara seçim hakkını vermiştir. Çekoslovakya'da 1920 anayasası kadınlara seçme ve seçilme hakkını vermiştir. Kuzey Amerika Birleşik Cumhuriyetleri'nden kadının seçim hakkını ilk tanıyan Viyomink Devleti olmuştur. Bu devlet bu durumdan memnuniyetini dile getirerek bütün parlamentolara 1894'te bir öneri göndermiştir. Bu öneri de şunlar yazmaktadır.

*“Zorba bir yasalar kuruluna ihtiyaç duyulmaksızın, hiç kimseye bir zarar vermeksizin kadınların oyları ülkeden, cinayetleri, yoksulluğu ve kötülüğü atmaya hizmet etmiştir.”*³⁴⁷

Bu öneriden sonra tüm Amerika Cumhuriyetleri aynı esası kabul etmiştir. 1920'de yayınlanan Anayasa'da kadınlık ve erkeklik dolayısıyla 'seçim hakkı hiç kimseye reddedilmeyecektir' metni sonucu 20 milyon kadın seçim hakkına kavuşmuş, 1920'de Cumhurbaşkanlığı seçimlerine katılmışlardır.³⁴⁸ Görüldüğü gibi kadına seçim hakkı verilmesi konusunda bu yıllarda genel olarak fikir birliği vardır.

3. 4. 1. Türk Kadınına Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi

Türk tarihinin eski dönemlerini incelediğimiz bölümlerde devleti yönetme yetkisinin yalnız devlet başkanına ait olmadığını onunla birlikte hatununda bu sorumluluğa ortak olduğunu açıklamıştık. Türk milletinin tarihi göz önünde tutulduğunda kadınların, erkeklerin yaptıkları bütün işlerde yer aldıklarını görmekteyiz. Tarla işlerinde, ormanda, hayvancılıkta, pazarda, savaş yıllarında kadın erkekten ayrı bir konumda olmamıştır. Kadın, her yerde her işte erkeğinin yanında varlığını göstermiştir. Bu durumu en çok gözler önüne seren olay daha önceki bölümlerimizde yer verdiğimiz

³⁴⁷ İNAN, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, s. 114, 115.

³⁴⁸ A. g. e. , s. 115

Kurtuluş Savaşı yıllarındaki kadınlarımız olmuştur. Sonuç itibariyle kadın seçme ve seçilme hakkına sahip olmalıdır.

Çünkü demokrasinin mantığı bunu icap ettirir.

Çünkü kadının müdafaa etmesi gereken menfaatleri vardır.

Çünkü kadının cemiyete ifa edeceği vazifeler vardır.

Çünkü kadının siyasi haklarını tatbik etmesi kendisi için faydalıdır.³⁴⁹

Demokrasinin gereği olarak aklı başında her ferdin kendi şahsiyetini koruması için siyasi iktidara sahip olması gerekir. Kadın aklı başında bir ferttir. Dolayısıyla bu hakka sahip olmalıdır. Cumhuriyet rejimi eşitliğe dayalı bir rejimdir. Seçim sandığı önünde oy vermekte bir cahil ile bir devlet adamı birbirine eşittir. Kadının bu eşitliğe aykırı tutulmasının hiçbir mantıki gerekçesi yoktur. Erkeğin sahip olduğu gibi kadının da sahip olduğu, savunacağı ekonomik ve sosyal çıkarları vardır. Sosyal alanda savunacağı fikirler, bu alandaki sorunların çözülmesi için sunacağı teklifler vardır. Milli kalkınma içinde ve milli çalışma da kadının payını küçümsemek yanlış bir davranıştır. Hiç kimsenin böyle bir hakkı yoktur, olamaz da demektir Afet İnan.³⁵⁰

Türkiye’de kurulmuş olan kadın dernekleri diğer ülkelerde olduğu gibi bir siyasi hak iddia etme girişiminde bulunmamışlardır. Bu dernekler özellikle aydın kadınlarımızın bir araya gelerek birbirleriyle fikir alışverişinde buldukları cemiyetler özelliği taşımaktadırlar. İstiklal savaşı sırasında da böyle bir fikir ortaya atılmamıştır. Cumhuriyet dönemine girdiğimiz dönemin 1930’lu yıllarını siyasi haklar için bir başlangıç noktası olarak ele alabiliriz.

3 Nisan 1930’da, Türk kadınlarına belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını tanıyan Yeni Belediye Kanunu kabul edilmiştir.³⁵¹

Cumhuriyet döneminde kadına verilen siyasal haklar o dönemde bu haklardan yoksun milletlerin kadınlarına da örnek teşkil etmiştir. Siyasal haklar ve bu hakların uygulanması her ülkede farklılık göstermektedir. Bunun nedeni bu hakların devlet şekli ile ilişkili olmasıdır. ‘Devlet bir milletin hukuki şahsiyetidir’ denildiğinde kadın ve erkek bireylerin birlikte milleti oluşturduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Demokrasinin temel unsuru kadın ve erkek bütün milleti temsil etmesidir.³⁵²

³⁴⁹ KIRKPINAR, a. g. e. , s. 187. Ayrıca bkz. İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, s. 138

³⁵⁰ İNAN, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları, s. 116, 117.

³⁵¹ Afet İNAN, Tarihten Bugüne, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1970, s. 62.

³⁵² Afet İNAN, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973, s. 125.

Bu açıklamaya göre kanun karşısında sosyal sınıf farkı gözetmeyen demokrasi rejimi millet fertleri arasında kadın erkek arasında hiçbir fark gözetmeden her iki cinsi de eşit şartlar altında kabul etmek durumundadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nde bu haklar kanunlaştırılmıştır. Demokrasinin gereği budur.

Bir konuşmasında, “...siyasi ve sosyal hakların kadın tarafından kullanılmasının, beşeriyetin saadeti ve prestiji açısından gerekli olduğuna eminim³⁵³” diyen Atatürk, Türk kadınına siyasi etkinliklere kendini gösterme fırsatı vermiştir. Yaşanan uzun tartışmalar sonucunda, 3 Nisan 1930'da 164 maddelik Belediye Kanunu, kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkını tanımıştır. Kadınlar edindikleri bu hakları 26 Ekim 1933'te çıkan köy kanununda kadınların muhtar seçilmesi için hak sahibi olmaları sonucunda kullanmışlardır. 316 üyeli Mecliste, 198 kişi oya katılırken, 117 kişi katılmamıştır.³⁵⁴ Türk tarihinin her döneminde ve her alanında erkekle birlikte yer almış olan Türk kadınına bu hakkın verilmesi son derece normaldir. Ayrıca kadına belediye seçimlerine katılma hakkının verilmesi ileri de kadınların bununla birlikte genel seçimlere katılma hakkını da elde edeceklerinin habercisi olmuştur. Bu o günkü Türkiye için büyük bir demokratik hamledir.

4 Haziran 1933 yılında yapılan bir toplantı da Atatürk, inkılâp kelimesi için şu sözleri söylemiştir. İnkılâp, mevcut müesseseleri zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son asırlarda geri bırakmış olan müesseseleri yıkarak yerlerine, milletin en yüksek medeni icaplara göre ilerlemesini temin edecek yeni müesseseleri koymuş olmaktadır. O gece yapılan konuşmaları not eden Afet İnan demokrasi iradesi için kadınlara seçim hakkı tanınması fikrinde herkesin birleştiğini vurgulamaktadır.³⁵⁵

1930- 1934 yılları arasında kadınların seçim hakkı konusu üzerinde durulmuştur. Ancak o dönemin siyasi olayları bu konuda uygulamaya geçilmesini engellemiştir.

Başbakan General İsmet İnönü bu konuda şu tarihi konuşmayı yapmıştır;

“Yüce saygınlıklar, saygınlık seçmek ve saygınlık seçilmek hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz. Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri, erkeklerle beraber daima, memleketin milletin mukadderatı üzerinde söz ve tesir sahibi olmalarıdır. Türk kadını tarihte ne vakit haklı ve itibarlı yerini bulmuşsa, bunun mukadderatı üzerinde kendi tesirini gösterebilmişse, erkeklerle beraber karışık ve güç yurt işlerinde el ele çalışabilmişse, işte o zaman, büyük Türk ulusu, kudreti ile,

³⁵³ DOĞRAMACI, “Atatürk ve Kadın Hakları” , s. 447.

³⁵⁴ A. G. E. , s. 447.

³⁵⁵ İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, s. 139,140.

medeniyetiyle bütün dünyayı kaplamıştır. Arkadaşlar, Türk kadınının, hakkı olduğu yerden ayrılıp, bir süs gibi, memleket işine karışmaz bir varlık gibi bir köşeye konulması Türk ananesinin ve Türk anlayışının zıddı olan bir usuldür ki onun Türk memleketlerinde yerleşmesi asırlarca –elemlerimizi ve acılarımızı tekrar uyandırmayayım- geçirdiğimiz felaketlerin başlıcalarından ve esaslularından birini teşkil eder. Arkadaşlar, eski alışılmış darbimeselleri tekrar edecek değilim. Ulusumuzun bütün ihtiyaçlarını, içinden ve yakından görmüş ve yetişmiş adamlar olarak, inançla söyleyebiliriz ki Türk kadınının geniş alanda ulus işlerine karışmasından istifade etmekteyiz, istifade edeceğiz. Yakın gelecekte, Türk devletinin ve Türk ulusunun geniş kudretinin sırrı anlaşıldığı zaman, bunun başında, ilk günden beri Türk inkılâbının Türk kadınına verdiği haklar esaslı bir delil olarak ileri sürülecektir.”³⁵⁶

Bu sözlerinden sonra İsmet İnönü kadına verilen hakların asla bir lütuf olarak düşünülmemesini, Türk kadınının bu haklarının esas haklarından olduğu ve hata olarak uzun yıllar boyunca kadının bu haklardan yoksun bırakıldığını, savaş sırasında erkekle omuz omuza savaşıyor, tarladan yiyeceği çıkaran kadınların elbette söz söylemeye hakları da olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca İsmet İnönü Türk inkılâbı denildiğinde akla gelecek ilk şeyin kadının kurtuluşu inkılâbı olduğunu göz ardı etmememiz gerektiğini söylemektedir. Kadına milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle de bu kurtuluşun tamamlanacağını dile getirmektedir. Başbakan İsmet İnönü ve 91 bakanın imzaladıkları yasa tasarısı yasallaştırılarak, maddeler üzerinde şu değişiklikler yapılmıştır:

Madde 1- Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 10. maddesinde yer alan 18 yaşını bitiren yalnızca erkek vatandaşlar mebus seçebilir kaydının değiştirilmesiyle, 22 yaşını bitiren, kadın ve erkek her Türk vatandaşı mebus seçmek hakkına sahip olmuştur.

Madde 2- Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 5. 11. 16. 28. 58. maddelerindeki 18 yaşını bitiren erkekler kaydının değiştirilmesiyle 30 yaşını geçmiş tüm vatandaşlara, erkek kadın ayrımı yapılmadan seçilme hakkı verilmesi de kabul edilmiştir.

Madde 3- Oy verenlerden, oy verirken hüviyet ve şahsiyetleri belli olmayanların oyları kabul edilmeyecektir.³⁵⁷

Bu maddenin nedeni bazı kadınların çarşafı gezmeleri nedeniyle hüviyetlerinin bilinmediği önceden kadınların oy hakları olmadığı için bu konu da sorun yaşanmadığı ancak kadınlara bu hakkın verilmesiyle ortaya çıkan bu sorunun giderilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kadınlara verilen bu haklar tarih profesörü Sadri Maksudi Asa'l'a göre

³⁵⁶ İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması , s. 139,140.

³⁵⁷ A. g. e. , s. 146.

Türkiye'nin gerçek bir demokratik sisteme doğru giden bir evrimin sonucudur. O dönemde demokratik sistemle yönetildiği halde kadınların siyasal haklardan yoksun bırakıldığı ülkeler vardır.

Bu konuda Atatürk şu sözleri söylemiştir:

“ Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadını, artık tarihlerde aramak gerekecektir. Türk kadını evdeki uygar yerini yetkili bir şekilde doldurmuş, iş hayatının her alanında başarılar göstermiştir. Siyasi hayatta belediye seçimlerinde deneyim kazanan Türk kadını, bu seferde milletvekili seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiştir. Uygar memleketlerin birçoğunda kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onun bu değerinde olduğundan kuşku yoktur... ”³⁵⁸

Atatürk bu notla en önemli işlerden birini yapıldığını göstermektedir. Bu karar Türk kadınına, sosyal ve siyasal hayatta bütün milletlerin üstünde yer verildiği görülmektedir.

1935’li yıllarda kadınlara verilen bu hak dönemin milletvekilleri arasında büyük tartışmalara yol açmıştır. Bu tartışmaların odak noktasını kadınların da askerlik yapmaları gerektiği konusu oluşturuyordu. Bu konuya çok fazla bir muhalefet olmamıştır. Atatürk kadınların askere alınmaları konusunda daha önceki yıllarda yaptığı bir konuşmasında şu sözleri söylemiştir:

“...O halde, kadının bütün manasıyla siyasi haklara malik olması için, her vatandaş nazarında bir şeref, bir vatan borcu olan askerlik görevini, icabında fiilen yapabilmesi gerekir... Demokrasinin esas şartlarından birisi olan müsavat, hali buna müsait değildir, denemez. Türk köylü kadınlarının en ağır işleri yapmakta, erkeklere olan mesai iştiraki ve mukavemeti malumdur. Türk kadını tarihte ve Türk İnkılâp Tarihinde bunun delillerini ortaya koymuştur. Bugün için buna gerek yoktur, ama kızların, buna göre bedeni, fikri ve hissi terbiyeden geçirilmesi gerekir.”³⁵⁹

Türk kadınının siyasal haklarına kavuşup siyasete girmesiyle birlikte toplumsal alana katılımının her yönüyle gerçekleşmeye başlamıştır. Kadınların eğitimden yararlanma fırsatlarının arttırılması sayesinde kadınlar hukuki statülerinden yararlanmışlardır. Kadının statüsünün üretimde oynadığı rol ve ekonomideki kalkınma payına göre irdelenmelidir.

³⁵⁸ KAHRAMANOĞLU, a. g. e. , s. 170.

³⁵⁹ A. g. e. , 196.

Kadının bağımlılığı geleneklerden daha çok sosyo-ekonomik durumunun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kadının siyasetle ilgilenmesi, siyasal eylemlerinde özerkliğe sahip olması ancak iç ve dış göç, kentleşme, endüstrileşme gibi toplum yapısını kökten değiştiren süreçlerle gerçekleştirilebilir.

Atatürk başka bir konuşmasında şöyle söylemektedir:

*“Bir içtimai heyet aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse, medeniyette ilerlemesine fenni imkân, ilmi ihtimal yoktur.”*³⁶⁰

Böylece Türk kadınına iki görev düşmektedir. Biri kendi haklarını görev karşılığı kullanmaktır, diğeri ise bunları bilmeyenlere anlatmaktır. Türk kadını ‘Eşit hak eşit görev’ prensibine göre milletimizin milletler topluluğu içinde her bakımdan medeni vasıflarıyla yerini almayı amaç edinmiştir. Bu yolda sağlam adımlarla ilerlemektedir.

5 Aralık 1934’te de Milletvekili Seçimi Kanunlarıyla seçme ve seçilme hakları Türk kadınına tanınmıştır.³⁶¹ Bu kanunla Türk kadını erkekle eşit bir konuma gelmiştir. Daha önceki bölümlerde değindiğimiz Uluslar arası Kadınlar Birliği Kongresi’ne bu hakları elde eden ve milletvekili seçilen ilk kadın millet vekillerimiz katılmıştır. Buradan çıkaracağımız sonuç kadına seçim hakkının bu kongre öncesinde verilmiş olmasıdır.

Atatürk, 4 Haziran 1933’te devlet adamlarıyla yaptığı bir sohbet sırasında şunları dile getirmiştir:

*“Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz Cumhuriyet’i kurduk; O on yaşını doldururken, demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır. Kadın haklarını tanımak da bunun bir gereği olacaktır. Müsterih olunuz.”*³⁶²

Kadınların bu haklarını günümüzde ne oranda kullanabildiklerini gözlemlediğimizde karşımıza seçme ve seçilme hakkını kendi isteği doğrultusunda kullanamayan kadınlarımızın olduğu çıkmaktadır. Bu durumun nedeni ise eğitim olanaklarından yoksun kalmış kadınlarımızın, toplumumuzda devam eden ataerkil düzen sonucu özellikle küçük yerleşim yerlerinde koca sözünden çıkamamaları, erkek hangi siyasi partiye oy vermek isterse annesini, karısını ve çocuklarını o partiye oy verdirmesi ya da bütün aile bireylerinin aynı ortak yaşam paydalarından etkilenmeleri kadınların özgür bir şekilde oy kullanma haklarını ellerinden almaktadır. Ayrıca erkeğin

³⁶⁰ İNAN, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, s. 126.

³⁶¹ A. g. e. , s. 125.

³⁶² KOCATÜRK, a. g. e. , s. 350; bkz. İNAN, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Tanınması, s.138.

böyle bir tutum sergilemesini normal karşılayan hatta çeşitli bahanelerle seçim sandığına gidip oy kullanmaktan kendini aciz hisseden kadınlarımız da vardır. Kullanacağı oyun ne anlam taşıdığını bilmeyen kadınlarımız bedelini ödeyerek elde ettikleri hakları kendi elleriyle yine erkeğe devretmektedirler. Tabii bu durumda olan kadın oranı fazla büyük bir dilimi oluşturmamaktadır. Dileğimiz hiçbir kadının bu hakkını başkasının eline vermemesidir. Kadınlarımızın meclise adım atmalarıyla Türk kadını, Atatürk devrinde siyasi haklarını kazanarak dünya kadınına örnek olabilecek konuma gelmiştir. Kadın hemen hemen tüm hak ve yetkilere sahip olmuştur. Bu kadınlarımızın çoğunluğu, eğitim sektörü içinde yer alan kadınlarımız olmuştur. Bunun yanında hekimlerinde bulunduğu gibi köy muhtarlığı yapmış kadınlarımız da vardır.

Örneğin; Afet İnan, Atatürk'le yaptıkları bir gezi sırasında karşılaştıkları bir olayı şöyle aktarmaktadır;

Atatürk'ün ülke içinde yaptığı geziler sırasında Atatürk'ün köylerinden geçeceği haberini alan köylüler gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra toplanmış, Atatürk'ün arabasının geçmesini bekliyorlardır. Sonunda araba gelmiş. Ancak köylüler heyecanlı ve çekingen yapıda oldukları için hiçbirisi yaklaşmaya cesaret edememiş. Bir süre bekledikten sonra cesaretini toplayan sırma işlemeli, en güzel köylü kıyafetini giymiş, yağız çehreli bir kadın arabanın yanına gelerek *“Paşam hoş geldiniz, senin için yer hazırladık, ayran yaptık, insene”* demiş. Kadının cesaretine hayran kalan Atatürk uzun bir yolculuk yapmaları gerektiğini bu nedenle duramayacaklarını açıklarken aynı zamanda Afet İnan'a inip bu kadının kim olduğunu öğrenmesini istemiş. Afet İnan kadınla konuşurken Satı kadından cesaret alan erkekler Atatürk'e yaklaşarak sohbet etmişlerdir. Afet İnan, o kadının köyün muhtarı olduğunu, seçimle köy idaresinin başına geldiğini öğrenmiş. Atatürk, *“İşte mebus olacak kadın.”*³⁶³ diyerek köyden ayrılıp yolculuğuna devam etmiş. Satı kadın Türk köylü kadınının cesur bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisine, ilk kadın milletvekili olarak seçilmiş ve o devre süresince görev almıştır.

³⁶³ İNAN, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, s. 153

Tablo 8 Seçim Yılı ve Cinsiyete Göre Milletvekili sayısı ve Temsil Oranı³⁶⁴

Seçim Yılı	Toplam Milletvekili		Temsil Oranı		Temsil Oranı	
	Sayı	Erkek	%	Kadın	%	
1935	399	381	95,5	18	4,5	
1939	429	413	96,3	16	3,7	
1943	455	439	96,5	16	3,5	
1946	465	456	98,1	9	1,9	
1950	487	484	99,4	3	0,6	
1954	541	537	99,3	4	0,7	
1957	610	602	98,7	8	1,3	
1961	450	447	99,3	3	0,7	
1965	450	442	98,2	8	1,8	
1969	450	445	98,9	5	1,1	
1973	450	444	98,7	6	1,3	
1977	450	446	99,1	4	0,9	
1983	399	387	97	12	3	
1987	450	444	98,7	6	1,3	
1991	450	442	98,2	8	1,8	
1995	450	437	97,1	13	2,9	
1999	550	527	95,8	23	4,2	
2002	550	526	95,6	24	4,4	

Tabloda 8’de gösterdiğimiz gibi kadınlarımızın seçme ve seçilme hakkını kullandıkları ilk seçim dönemi olan 1 Mart 1935 yılında yapılan seçimlerde 395 toplam milletvekili içerisinde 18 kadın milletvekili Meclis’e girmiştir. Bu sonuç o günün Meclisi’nin % 4,6’lık oranının kadın olduğunu göstermektedir. Kadınların 1935 yılında elde ettikleri bu yüzde 4,6’lık oran 68 yıllık dönem içerisinde ulaşılan en yüksek oran olmuştur.1946 yılında çok partili sisteme geçildikten sonra, parlamentodaki kadın

³⁶⁴ DİE Cumhuriyetten Günümüze Milletvekili Seçimleri (1923–2002), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2004 (Kasım), s.10.

milletvekili oranı %2'ye düşmüştür. 1950 de 3 kadın Milletvekili sayısına sahip iken 1954 seçimlerinde bir kişi eklenerek 4 olmuştur. 1973'de 450 milletvekilinin %1,2'sinin; 1983'de 400 milletvekilinin %3'ünün; 1991 genel seçimlerinde 450 milletvekilinin %1,8'inin kadın olduğu görülmektedir. 1995 yılında yapılan genel seçimlerde parlamentoya giren 550 milletvekilinden 13'ünü kadınlar oluşturmuş ve %2,4 oranında bir çoğunluk elde etmişlerdir. 1999 da ilk kez 1939'daki 18 kadın milletvekili sayısı aşılarak 22 kadın Milletvekili Mecliste temsil edilmiştir. 1999 yılında Başbakan Bülent Ecevit, Atatürk'ün yolunda bütüncül kalkınma modelini devam ettirmiş, arka plana atılan toplumsal ve kültürel kalkınmaya öncelik vermiştir. 1999 seçimlerinde DSP, 12 kadın Milletvekilini meclise taşımıştır. 2002 seçimlerinde 24 kadın milletvekili Mecliste yerini almıştır. Ancak temsil oranını ele aldığımızda henüz 1935'deki 4,5'lik oran aşılamamıştır. Bugün 550 kişilik Meclisimizde kadın oranı 4,4'tür. Türkiye'de kadınların sosyal ve ekonomik alandaki başarıları politik alana yeterli ölçüde yansıtılmamıştır. Siyasal yaşama katılımının ilk basamağı kabul edilebilecek yerel yönetimlerde de kadın temsili tüm gayretlere rağmen son derece sınırlı kalmıştır. 1989 yılında gerçekleştirilen seçim sonuçlarına göre İl Genel Meclis'i üyelerinin binde 8'i, kadinken, 1999 yılında bu oran yüzde 1,4'e yükselmiştir. Ayrıca belediye başkanları arasında 1989 yılına kadar hiç kadın belediye başkanı bulunmazken, 1989 seçimlerinde belediye başkanlarının binde 2'si, 1999 seçimlerinde ise 3216 belediye başkanından binde 6'sı yani 20 tanesi kadınlardan oluşmaktadır. Yerel seçimlerde ise kadın katılımı ve seçilme oranlarında yıllar itibariyle artış görülmektedir.³⁶⁵

Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de kadınların siyasal yaşama katılımında karşı karşıya bulunduğu çeşitli sorunlar mevcuttur. Bu sorunları, yasal, yapısal, sosyo-kültürel ve ekonomik faktörler şeklinde sıralamak mümkündür.

Türkiye'de 1980'li yıllarla birlikte hız kazanan kadın hareketinin de katkısıyla kadın konusu siyasette giderek daha fazla yer almaya başlamış ve kadının bu dezavantajlı durumuna ilişkin çözüm yolları üzerinde tartışmalar başlamıştır. Bu fiili durum, siyasi partilerin çeşitli yollarla kadınları siyasal yaşama daha fazla katılıma teşvik etmelerine neden olmuştur. Bu çözüm yolları arasında en etkin olanı kuşkusuz

³⁶⁵ www. kssgm. gov . tr . (Kadın ve Siyaset (Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD) tarafından düzenlenen "Kadın ve Siyaset: Deneyimler ve Kazanımlar, Sorunlar" Konulu Toplantıda; Devlet Bakanı Sayın Güldal AKŞİT'in Yaptığı Konuşma Metni) 25 Şubat 2004 /Saat 09.00.

kadınların kontenjan, merkez yoklaması gibi yöntemler kullanılarak genel merkezlerce aday gösterilmeleridir. Burada da erkeklerle bir yarış söz konusu olmakla birlikte meslek, eğitim, toplumda seçkin olarak bilinme gibi kıstaslar öne çıkmaktadır. Son yıllarda toplumda, bu konudaki bilinçlenme artmakta, ülkemizde üniversitelere bağlı olarak açılan Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezleri ve bazı gönüllü kadın kuruluşları konuya ilişkin eğitim programları düzenlemekte, başta siyaset olmak üzere kadının karar mekanizmalarına katılımını arttırmaya yönelik sivil örgütlenmelere gidilmektedir.

Büyük şehir ve kasabalardaki kadınların bilim, bürokrasi, eğitim ve öğretim, ticaret ve ekonomi alanlarında yükselmiş oldukları ne kadar sevindirici ise de hâlâ Türk kadınlarının büyük bir bölümü Cumhuriyetle gelen devrimlerin kendilerine tanıdığı haklardan habersizdirler.

Günümüzde Türkiye'deki siyasi ve toplumsal yapıyı değerlendirirken sadece iç dinamikleri değil, tüm dünyanın içinde bulunduğu küreselleşme sürecini de dikkate almak gerekmektedir.

Küreselleşme ortak bir kaderi paylaşma ve işbirliğini geliştirme gibi olumlu getirilerin yanı sıra, hızla gelişen piyasa ekonomisi ile toplumları baskı altına almaktadır. Küreselleşme, küresel sermaye için değil insanlar ve toplumlar için işleyen bir süreç haline getirilmeli, bir anlamda evcilleştirilmelidir.³⁶⁶

Küreselleşme eşitsizliği ortadan kaldıracak bir şekilde işlemezse zaten birçok alanda dezavantajlı olan dünya kadınları eskisinde daha kötü koşullarda yaşamak zorunda kalacaktır. 1935 seçimlerinde bize sunulan seçme ve seçilme hakkımız karşılığında 202 kadın Milletvekili görev yapmıştır. Şu anda mecliste sadece 24 kadın parlamenter bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde ise durum daha da vahimdir. Türkiye'de 3000 den fazla belediye içinde sadece 18 tane kadın belediye başkanı vardır. Bunların bir tanesi il belediye başkanıdır. Yerel siyasete kadınların katılımı %1'e bile ulaşamamaktadır.³⁶⁷

Yasama görevinde kadın temsilcilerinin önemi kadının güvencesidir. Kadını hak ettiği yere taşımak hepimizin görevi ve sorumluluğudur. Türk kadınlarının Parlamento'daki temsili, demokratikleşmeyle başlamıştır. Ancak devlet denetiminin ve merkeziyetçi sistemin kalkmasıyla birlikte, kadın temsilinin düştüğü görülmektedir. Tek partili dönemdeki kadın temsili '*sembolik kullanım*' olarak adlandırılrsa bile çok partili

³⁶⁶ <http://www.cibilliyet.com>, Ödev-Tez Sitesi, (Kadın ve Siyaset)

³⁶⁷ <http://www.cibilliyet.com>, (Kadın ve Siyaset)

demokrasiye geçen Türkiye’de kadınlar bu simgesel özelliklerini de, ne yazık ki kaybetmişlerdir. Bu arada Batılılaşma hareketleriyle, kadınlar birçok alanda kamu yaşamına girmişler ve onları siyasete sokmak için özel bir gayret gösterilmemiş, aksine zaman zaman sembolik olarak siyasetçiler tarafından kullanılmıştır. 1950 sonrası siyaseti incelediğimizde Parlamento’daki kadın sayısının azalmış olmasına rağmen, aynı kadınların daha aktif çalıştıkları görülmektedir. Bu durum, siyasette her düzeyde ilgilenen kadın sayısının artışına neden olmuştur. 1950 den sonra Türkiye’de Atatürk’ün bütünsel kalkınma modelinden bir ölçüde uzaklaşmış, maddi kalkınma modeline doğru bir kayma olmuştur.³⁶⁸

Bu dönemde kendini siyasete aday kadınların tipolojisine bakıldığında, iki tip kadın profili ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; ailelerindeki erkekler adına veya onlara yardım için politika yapan kadınlar; diğeri ise, bağımsız kadınlardır.³⁶⁹ Parlamento’ya seçilen kadınların, daha çok ekonomik sorunları aşmış ve seçimlere katılabilme olanağına sahip kadınlar olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

1980 yılına gelinceye kadar, kadınların siyasetle ilişkisi ‘kadınlar seçer, erkekler seçilir’ prensibini işlemiştir. Ancak 1980’den sonra, kadının siyasal yaşamla bütünleşmesinde büyük değişimler görülmeye başlanmıştır. Bu duruma, dört etken neden olmuştur. İlki, 12 Eylül 1980 rejimiyle, eski partilerin kadın kolları kapatılması, bu durum da kadınları erkek tarzı siyaset yapmaya zorlamış olmasıdır. İkincisi, kadın hareketleriyle ilgilidir. Bu hareketlerin etkisiyle Türkiye’de siyasal ve sosyal kültürün yeniden yapılanması çerçevesinde “kadın sorunu” önemli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Üçüncüsü değişen kadın imajıyla ilgilidir. 1980’lere kadar eğitim görmüş, orta sınıf kadınlar arasında bile büyük ölçüde kabul edilen “fedakâr anne, iyi eş” imajı, medyada yaygın olarak tartışılmaya başlanmıştır. Gerek orta sınıf kadınlarca okunan kadın dergilerinde, gerekse kadınlara yönelik bazı radyo ve televizyon programlarında modern bir kadın tipiyle kadına geleneksel rollerinin dışında bazı hedefler de gösterilmeye başlanmıştır.

Sonuncusu da 1990’lı yıllarda ortaya çıkan ve siyasette kadının konumuna doğrudan etki eden bir başka olgunun siyasal arenada yaşanmış olmasıdır. Bu, ilk defa bir kadının büyük bir siyasal partinin başına geçerek, başbakan olmasıdır.³⁷⁰ Bütün bu gelişmelere rağmen, siyasal partiler ne kadınların cinsiyetine dayalı ikincil konumu

³⁶⁸ Ayşe Güneş AYATA, “Türkiye’de Kadınların Siyasete Katılımı” , **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 305–309.

³⁶⁹ A. g. m. , s. 305–309.

³⁷⁰ AYATA, a. g. m., s. 293-311.

değiştirecek veya erkek egemenliğini sorgulayacak bir girişimde bulunmuşlar, ne de bu tür girişimleri desteklemişlerdir.

Bu oranlar bize gösteriyor ki kanunun ilk çıktığı devreler, 1935'te iki dereceli sistemde her devrede azalmaya başlamış, iki dereceli sisteme göre Parlamentoda kadın üye oranı 1946'da tek dereceli sistemin kabul edilmesiyle var olan oranını da kaybetmiştir. 1961 Anayasası ile Cumhuriyet Senatosu çoğunluk ve Millet Meclisi oranı temsil sistemine göre yapılan seçimlerde bu oran gittikçe azalmıştır.³⁷¹

Günümüzde de gördüğümüz üzere kadınların katıldıkları ilk seçimde sahip oldukları oran hala yakalanabilmiş değildir. Sosyal alanda, iş hayatında ilerleme kaydeden kadınlarımız siyasi alana çok fazla rağbet etmemekte ya da edememektedirler. Bu durumun sebepleri arasında, Türkiye'deki feodal yapı içinde kadının önünün kapalı olması, ailedeki geleneksel işbölümünün etkisini ve kadınların gerekli çabayı ve fedakârlığı göstermedikleri yer almaktadır. Annelik ve kadınlık görevlerini aksatmadan seçim alanında, mecliste varlığını devam ettirebilmek oldukça zor bir görevdir. Ayrıca kadının bunu yapabilmesi için maddi olanaklara sahip olması ve çevresindeki insanlar tarafından destek görmesi gerekmektedir. Tabi bu şartlar erkekler içinde geçerlidir. Ama kadın için iki kat daha fazla gereklidir. Çünkü kadın eşine bu alanda destek verebilir ancak erkek kadına ne kadar destek olur tartışma gerektiren bir konudur. Seçme ve seçilme hakkını elde ettiklerinden beri kadınlar seçme hakkını kullanmakta destek görmekte, teşvik edilmekte oldukları halde kadınlar seçilme haklarına ilişkin olarak bu desteği görememektedirler. Kadın nüfusunun yarısının siyaset ve karar alma mekanizması içinde olmaması demokrasi adına büyük kayıptır ve bu anlamda tam demokrasiden bahsetmek yanlıştır. Demokratikleşme süreci kadınsız olamaz. Meclisin tamamı demokrat erkeklerden oluşsa bile kadın haklarında gelişme sağlanamaz. Bir ülkenin iyi idare edilmesi için kadın erkek eşitliğinin olması şarttır. Kadınlarımızın mecliste % 50'lik oranı yakalamalarını ve her alanda olduğu gibi bu alanda da başarılı olabileceklerini kanıtlamaları gerekmektedir. Ancak milletvekilleri sayısının yarısı kadın olduğu zaman kadın sahip olduğu hakları uygulama alanı bulduğunu ve bu hakları hak ettiğini ispatlayacaktır.

³⁷¹ <http://www.ses.org.tr/kadinlar/sonuc.htm>.

SONUÇ

Türk kadınının tarihsel süreçteki durumunu diğer toplumlardaki kadınlarla kıyasladığımızda şaşırtıcı bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Eski Türk toplumlarında erkek ve kadın hemen hemen eşit bir konumda bulunmakta iken diğer dünya kadınları o dönem itibariyle hiçbir değeri olmayan, alınıp satılan bir mal durumundadırlar. Türk kadınının böyle bir geçmişe sahip olması çağdaş haklara kavuşma yolunda hak ettiği bir miras olarak değerlendirilebilir.

Tarihin her döneminde geleneksel, dinsel ideolojiler ve siyasi anlayış kadının içinde bulunduğu toplumdaki sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik konumunu etkilemiştir. Örneğin ilkel kültürlerde kadın günahların kaynağı olarak görülmüş fakat tarihsel süreçte her şeyin değiştiği gibi kadın algısı da değişime uğramıştır. Türklerin Müslümanlığı kabul etmeleriyle birlikte bu dinin yanlış yorumlanmasından kaynaklanan sorunlar ile değişen toplumsal yaşamda Türk kadını toplumdaki fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde hukuki ve toplumsal yapıda egemen olan İslami anlayış, dünyada yaşanan çağdaşlaşma hareketlerine ayak uydurmayı engelleyici bir yapı oluşturmuştur. Bu yaptırım kadının toplumdaki statüsünde gittikçe etkisini arttırdığı için kadın toplumdan soyutlanmış ev kadını ve fedakâr anne kavramları içerisinde yer almıştır.

Türk toplumunun geçirdiği en önemli evrimi Türk kadınının ulaştığı toplumsal statü de bulmak mümkündür. Bu değişimin gerçekleşmesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün payı oldukça büyüktür. Ulusu için laik, özgürlükçü ve demokratik bir yaşamı hayata geçirmek isteyen Atatürk, bu isteğini toplumda ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören Türk kadınının statüsünü değiştirerek, gerçekleştirebileceğine inandığı için gerekli inkılaplar için büyük bir mücadele vermiştir. Atatürk bu inkılaplarla büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Osmanlı Devletinde dini taassup nedeniyle kapalı kalan kadını, Türkiye'de gerçekleştirdiği batılılaşma inkılaplarıyla özgürlüğüne kavuşturmuş, hukuki alanda erkekle eşit haklar edinmesini, ekonomide ve siyasette yer almasını sağlamıştır.

Ancak Türkiye'de kadın hakları konusunda hala aşılmamış engeller varlığını koruduğu için Türk kadını elde ettiği bu hakları uygulama alanı bulmakta güçlük çekmektedir. Çünkü, Atatürk'ün ölümünden sonra yapılan reformlarda bir yavaşlama söz konusu olmuştur. Siyasi partilerde günümüzde de devam ettiği gibi kadın ve kadın

hakları sadece bir araç olarak kullanılmış bu nedenle de önemli bir gelişme sağlanamadığı gibi geriye gidişler dahi söz konusu olmuştur. Bu durumun sona erdirilmesi için Türk kadını Atatürk sayesinde elde ettiği hakların bilincinde olmalıdır. Bu da ancak eğitimle gerçeklik kazanabilir. Çünkü eğitim, kadının çalışma alanına girmesi ve yüksek statülü iş olanağı elde edebilmesi için en önemli unsurdur. Günümüzde eğitim alanında kadın ve erkek arasındaki fırsat eşitsizliği devam etmektedir. Aileler eğitim alanında önceliği erkek çocuğa vermektedirler. Bu durum kadınların ileride erkeklere göre daha düşük nitelikli işlerde çalışmalarını sonuçlanmaktadır. Kadınların çalışma koşulları elverişli hale getirilmelidir. Çünkü hala kadınlar ekonomik alanda erkeğe bağımlı olarak hayatlarını sürdürmektedirler. Seçimlerde özgür iradelerini kullanabilmeleri için özellikle kırsal kesim kadınları daha fazla aydınlatılmalıdırlar. Türk kadınının geri kalmışlık durumunun kısa zamanda da çözümlenmesi mümkün görünmemektedir.

Bu durumun nedenlerini bulmak için araştırmalar yapılmış ve bu konu da birçok eser ortaya çıkarılmıştır. Ancak yine de eksiklikler vardır. Bu sorunları Türk inkılâplarının toplumsal düzene ve bu düzende geride kalan kadına, etkilerinin ciddi bir analizi yapılmadan ve sorunların kökenine inmeden çözmek mümkün olmayacaktır. Bu sorunun sona ermesi için sadece kadınların değil bütün toplumun kadının durumunu iyileştirme yanlısı olması ve bunun için kadınıla birlikte hareket etmesi gerekmektedir.

Oluşturulacak bu zeminle sadece kadın sorunu değil kadının da içinde var olduğu toplumun sosyo-kültürel sorunları, hukuk sorunları, siyasal alanda yaşanan sorunları ve ekonomiyle birlikte istihdam sorunlarına da çözüm bulunmuş olunacaktır. Atatürk kadın hakları konusunda gerçekleştirdiği inkılâplarla Türk kadını üzerinde bir evrim yaratmıştır. Türk kadını kendisinin ve kendisini çağdaşlaşma yoluna erkekle eşit statüde çıkararak inkılâpların farkında olmalıdır. Çünkü Türk kadını bugün hala tam olarak olması gereken statüde değildir.

Günümüz Türkiye'sinde kadın sorunlarıyla ilgilenen sivil toplum kuruluşları sayılarını artırmaktadırlar. Kurulan Kadın Araştırma Merkezleri, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezinden sonra diğer üniversitelerimizde bu tür kurumlar açılmaktadır. Bu dönemde kadın sorunlarıyla ilgili olarak bir bakanlığın kurulmuş olması sorunların çözümünde çok yararlı olmamasına rağmen önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Ayrıca geçtiğimiz günlerde yoksul ailedeki kız çocuklarını eğitime dâhil etmek için erkek çocuklara oranlara daha fazla ödenek sağlanması sevindirici bir gelişmedir.

KAYNAKÇA

I- SÜRELİ YAYINLAR

Aydınlanma Bağımsız Kemalist Düşün Dergisi; Yıl 7, Sayı 46.

Cumhuriyet Gazetesi; 3 Şubat 1929, 31 Ocak 1929, 7 Mart 1930, 24 Mart 1930, 31 Mart 1930, 22 Haziran 1930, 18 Kasım 1929, 16 Kânunuevvel 1931, 31 Kânunuevvel 1931, 12 Teşrinisani, 1931, 28 Teşrinisani 1931.

Düstur, Üçüncü Tertip, C. XVII, Ankara, 1955.

Hâkimiyet-i Milliye; 8 Kânunusani 1924, 21 Kânunusani 1924, 17 Temmuz 1921, 24 Ağustos 1924.

Kadın (Selanik) Dergisi; S. 1–8, 1–29, C. 1, 1324–1325.

Kadınlar Âlemi Dergisi; S. 1–9, C.1, 1330.

Kadın Dünyası Dergisi, Sayı; 7–136, C. 1, 1329–1331.

Kurun Gazetesi, Tefrika Numarası; 27, 14 Mayıs, 1938.

Mehasin; No. 4, 1324.

Milliyet Gazetesi; No. 403, 26 Mart 1927.

Tasvir-i Efkâr; No. 467, 1283.

Terakki-Muhadderat İçin Gazetedir; No. 5, 1285.

II- KİTAPLAR

ALTINDAL, Aytunç; Türkiye’de Kadın, Alfa Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2004.

ALPEREN, Abdullah; Türkiye’de İslam ve Modernleşme, Karahan Yayınları, Adana, 2003.

ALTUNYA, Niyazi, Anayasa Hukuku Açısından Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

ARAT, Necla; Kadınların Gündemi, Say Yayınları, İstanbul, 1997.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Türk İnkılâp Enstitüsü Yayınları, Cilt. 1, 2, 3, Ankara, 1981 .

BEAUVOİR, Simone De; İkinci Cins, Payel Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 1993.

- BERKES, Niyazi; Türkiye’de Çağdaşlaşma, YKY, 4.Baskı, İstanbul, 2003.
- BOZDAĞ, İsmet; Latife ve Fikriye İki Aşk Arasında Atatürk, Truva Yayınları, İstanbul, 2005.
- CAPORAL, Bernard; Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I, II, III, (1919–1970), Cumhuriyet Gazetesi Eki.
- Celal Nuri (İLERİ); Kadınlarımız, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1993.
- CİN, Halil- AKGÜNDÜZ, Ahmet; Türk Hukuk Tarihi, 2. Cilt. Selçuk Üniversitesi Yayınları, No. 59, Hukuk Fakültesi Yayınları, No.5, Özel Hukuk, Konya, 1989.
- CLİFF, Tony; Kadınların Özgürlüğü ve Sınıf Mücadelesi, Ataol Yayıncılık, İstanbul, 1981, (Çeviren: Şamil BEŞTOY).
- Çağdaş Hukukçular Derneği, Kadın Hukuku Semineri, Bolu, 29 Şubat–3 Mart 1996.
- Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Hukuk Devletinin Çağdaş Yorumu Işığında Laik ve Demokratik Cumhuriyet, Otopsi Yayınları, İkinci Basım, 2001 .
- ÇAKIR, Serpil; Osmanlı Kadın Hareketi, Metis Yayınları, İstanbul, 1993.
- DEĞİRMENCİOĞLU, Mahmut Coşkun; Mehmet İzzet (1891–1930) ve Ulusal Sosyal Felsefesi, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2002 .
- Değişen Bir Toplumda Kadının İstihdam İmkanlarının Geliştirilmesi Konulu Uluslar arası Konferans, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Ankara, 1990.
- DİNÇER, Evinç; Türk Toplumunda Kadın Sorunu, Ankara, 1967.
- DOĞAN, İsmail; Bizde Kadın, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.
- DOĞRAMACI, Emel; Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1993.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin; Hukuk Tarihimizde Temel Haklar.
- GİDDENS, Anthony; Sosyoloji, Haz: Hüseyin Özel ve Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000 .
- GÖZLER, H. Fethi; Atatürk İnkılâpları, İnkılâp Kitapevi, 2.Basım, İstanbul, 1985.
- GÜZEL, M. Şehmuz; Kadın Aşk ve İktidar, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1996.
- İNALCIK, Halil; Osmanlı’da Devlet Hukuk Adalet, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- İNAN, A. Afet; Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1968.

İNAN, A. Afet; Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

İNAN, A. Afet; Tarihten Bugüne, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1970.

İNAN, A. Afet; Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1973.

MİTCHEL J. - OAKLEY, A. ; Kadın ve Eşitlik, (Çev. Fatmagül BERKTAY, Pencere Yayınları, Üçüncü Basım, İstanbul, 1998.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi, Dersaadet- Matba-i Askeriyye, (1332), Ankara, 1946.

Kadının İktisadi Vazifesi, Matba-i Amire, İstanbul, 1341.

KAHRAMANOĞLU, Kemal; Atatürk Aydınlığı, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1997.

KARASAN, Mehmet; Eflatun'un Devlet Görüşü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1964.

K.MARX - F.ENGELS, V.I. Lenin, Kadın ve Marksizm, (Çeviren: Ö. Ufuk), Sorun Yayınları, 7.Basım, İstanbul, 1996.

KIRKPINAR, Leyla; Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2001.

KIŞLALI, Ahmet Taner; Ben Demokrat Değilim, İmge Kitapevi, Ankara, 1999.

KİNROSS, Lord; Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu, (Çev: Necdet Sander), 14. Basım, İstanbul, 2003.

KOCATÜRK, Utkan; Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Turhan Kitabevi, Üçüncü Basım, Ankara, 1984.

KURNAZ, Şefika; Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konuşmaları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1993.

KURNAZ, Şefika; II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1996.

LANDUA, M. Jacop; Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi, (Çeviren: Meral ALAKUŞ), Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999.

LEWIS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, (Çeviren: Metin KIRATLI) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 8. Basım, Ankara, 2000.

MUMCU, Ahmet; İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri, Savaş Yayınları, 1992.

- OĞUZKAN, A. Ferhan; Atatürk Devrimleri, Bu Yayınevi, İstanbul, 2000.
- PARLA, Taha; Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt. I Atatürk’ün Nutku, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991 .
- SAFA, Peyami; Türk İnkılabına Bakışlar, Kültür Yayınları, Ankara, 1981.
- SHAW, Stanford J. - KURAL SHAW, Ezel; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, İkinci Cilt, (Çev. Mehmet Harmancı), s.443, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2000.
- ŞİNASI, Şair Evlenmesi, (Hazırlayan: Şemsettin KUTLU), Remzi Kitapevi, İstanbul, 1982, s.10.
- TAŞÇIOĞLU, Muhaddere; Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu, Ankara, 1958.
- T.B.B.M. Zabıt Ceridesi, Devre:1, Cilt. 28, İçtima Senesi.4, TBBM Matbaası, Ankara, 1961.
- T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü, Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye’de Kadının Genel Durumu, Ankara, 1998.
- T. C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistiklerle Kadın, (1927–1990), DİE Matbaası, Ankara, (Ağustos) 1992.
- TEKELİ, Şirin, 1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995.
- TEKELİ, Şirin; Kadınlar ve Siyasal - Toplumsal Hayat, Birikim Yayıncılık, İstanbul, 1982.
- Türkiye İstatistik Yıllığı, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2005.
- Türkiye İstatistik Yıllığı, TC Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 2002.
- YALÇIN, Bekir Sıtkı - GÖNLÜAL, İsmet; Atatürk İnkılâbı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1984.
- YAMANER, Şerafettin; Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim, (Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü), 2. Basım, İstanbul, 1999.
- YURDAKUL, Sabahat; Çalışan Kadının Korunması, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1994.
- Ziya Gökalp; Türkçülüğün Esasları, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

III- MAKALELER

AKGÜZ, Yahya; “Atatürk’ün Eğitim Düşüncesinin Kökenleri” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı: 23, Ankara, 1992 (Mart).

AYATA, Ayşe Güneş; “Türkiye’de Kadınların Siyasete Katılımı” , **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995.

BAŞPINAR, Veysel; “Türk Medeni Kanunu ile Aile Hukukunda Yapılan Değişiklikler” , **AÜHFD**, Cilt.52, Sayı. 3, Ankara, 2003.

BERKTAY, Fatmagül; “Türkiye’de Kadın Hareketi” , **Kadın Hareketinin Kurumlaşması**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

CUNBUR, Müjgan; “Atatürk Döneminde Kadın Eğitimi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Cilt. 8, Sayı. 23, Ankara, 1992 (Mart).

ÇİTÇİ, Oya; “Türk Kamu Yönetiminde Kadın Görevliler” **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1979.

DOĞAN, Murat; “Türk Medeni Kanununun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler” **Atatürk Üniversitesi Erzincan Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt.52, Sayı.4, Erzincan, 2003.

DOĞRAMACI, Emel; “Atatürk ve Kadın Hakları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:24, Ankara, 1992.

DOĞRAMACI, Emel; “Atatürk Düşüncesi ile Türk Kadınının Çağdaşlaşması” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt. IX, Sayı. 26, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1993.

DOĞRAMACI, Emel; “Atatürk’ün Türk Kadınına Verdiği Önem ve Türk Kadınının Bugünkü Durumu”, **Atatürk Konferansları Dizisi**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, No:405, İstanbul, 1986.

DONUK, Abdülkadir; “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı:33, İstanbul, (Mart) 1980.

ERGİL, Gül; “Üç Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Kadınlara İlişkin Siyasalar ve Dolaylı Sonuçları” , **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997.

DÖNMEZER, Sulhi; “Atatürk Hukuk İnkılâbı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: VI, Sayı.18, Ankara, 1990.

GÖK Fatma; “Türkiye’de Eğitim ve Kadınlar” , **1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar**, (Hazırlayan; Şirin Tekeli), İletişim yayınları, 3. Basım, İstanbul, 1995.

GÖKSEL, Burhan; “Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt XIV, Sayı 41, Basım Ciltevi, Ankara, 1998.

GÜZEL, M. Şehmuz; “Tanzimat’tan Cumhuriyete Toplumsal Değişim ve Kadın” , **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt.3–4

HAFIZOĞULLARI, Zeki, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XVI, S.46, Ankara, 2000 (Mart).

KAPLAN, Leyla; “Milli Mücadele Dönemi Kadın Cemiyetleri”, **Kastamonu’da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu** (Kastamonu:10–11 Aralık 1994), Ankara, 1996.

KARPAT, Kemal; “Ailede Devletçi ve Ferdietçi Görüş” , **İstanbul Kültür Dergisi**, S. 47, 1945.

KIRAY, Mübeccel B., “Küçük Kasaba Kadınları” , **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997.

MİNİBAŞ, Türkel; “Enformel Ekonomi Kadın İşsizliğine Çözüm mü?” , **Kadınların Gündemi**, (Haz. Necla Arat) Say Yayınları, İstanbul, 1997.

MOROĞLU, Nazan; “Türk, Alman ve İsviçre Medeni Kanunlarında Kadın Erkek Eşitliği” , **Kadınların Gündemi**, Say Yayınları, İstanbul, 1997.

ODYAKMAZ, Zehra; “Atatürk’ün Türk Çağdaşlaşmasındaki Temel Hedefi: Cumhuriyet” , **Atatürk Haftası Armağanı (10 Kasım 2004)**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2004.

ONAR, Sıddık Sami; “İslam Hukuku ve Mecelle” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C. 2.

OKTAY, Saibe; “Medeni Kanunda Kadın” , **Kadınların Gündemi** , Say Yayınları, İstanbul, 1997.

ORTAYLI, İlber; “Osmanlı Toplumunda Aile”, **Türkiye’de Ailenin Değişimi: Toplumbilimsel İncelemeler**, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1974.

ÖNCÜ, Ayşe; “Uzman Mesleklerde Türk Kadın” , **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997.

ÖZBAY, Ferhunde; “Türkiye’de Kırsal / Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerine Etkisi” , **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997.

QUELQUEJAG, Chantal -Lemercier, “Birinci Dünya Savaşından Sonra Fransa’da Kadın Hakları” , **Kastamonu’da İlk Kadın Mitinginin 75. Yıldönümü Sempozyumu**, (Kastamonu 10–11 Aralık 1994), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.

SARIKOYUNCU, Ali; **Atatürk Araştırma Dergisi**, Cilt.25, Sayı.43, s.38, Ankara, 1999.

TAHMAZOĞLU ÜZELTÜRK, Sultan; “Türkiye’de Laikliğin Anayasal Çerçevesi ve Avrupa Boyutu”, **Hukuk Devletinin Çağdaş Yorumu Işığında Laik ve Demokratik Cumhuriyet**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, Otopsi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2001.

TEKELİ, Şirin; “Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi” , **Kadınların Belleği**, Metis Yayınları, İstanbul, 1991.

TİMUR, Serim; “Türkiye’de Aile Yapısının Belirleyicileri”, **Türk Toplumunda Kadın Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları**, 2. Basım, İstanbul, 1982.

TOPRAK, Zafer; “1935 İstanbul Uluslar Arası Feminizm Kongresi ve Barış”, **Kadın ve Toplum**.

TURAL, Mehmet Akif; “Bir Fotoğraf ve 1928 Yılı Kadın Kıyafetlerine Ait Bilgiler” , **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Divan Yayıncılık Ltd. Şti. , Cilt. XVI, Sayı. 46, Ankara, 2000 (Mart).

UNAT, Nermin Abadan; “Toplumsal Değişme ve Türk Kadını”, **Türk Toplumunda Kadın**, Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, Ankara, 1997.

YAVUZ, Ünsal; “Çağdaş ve Uygar Yeni Türk Devletinin Kurulması ve Nitelikleri” , **İmparatorluktan Milli Devlete**, s.89 .

İNTERNET ADRESLERİ

<http://www.cibilliyet.com>

[http:// www. DİE. com](http://www.DİE.com)

[http://www. gençbilim.com](http://www.gençbilim.com)

[http:// www. kssgm. gov . tr](http://www.kssgm.gov.tr)

<http://www.ses.org.tr/kadinlar/sonuc.htm>
